

Triumphus: cru
cis de fidei
veritate.

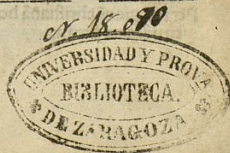
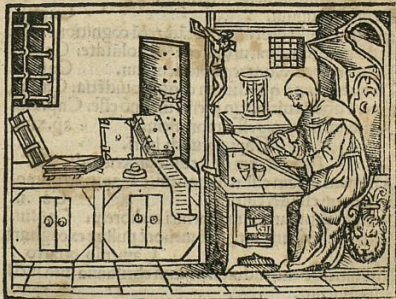

H-10-31

31-5

Fratri Hieronymi.

Sauonarolæ, Ferrariensis, Ordinis prædicato-
rum, Triumphus crucis, de fidei ueritate,
Post nouissimâ impressionem alias Ve-
netis excussam. Denuo nunc pri-
mû a bene docto theologo
adamussim recognitus,
cunctisq; mendis ex-
purgatus.

De triumpho crucis

¶ Tabula capitulorū: quę in hoc uolumine continentur.

Libri primi capi.

Proemium totius operis

- De modo procedēdi. Capitulo primo.
 De triumpho xp̄i: unde fidei argumēta eliciunt. Ca. ii.
 Positiones omnibus concedendę. Cap. iii.
 Solutio obiectorū cōtra dictas positiones. Ca. iii.
 De ordine procedendi. Cap. v.
 Deum esse. Cap. vi.
 Deum nō esse corpus: nec corporis formā: nec aliquid
 compositum. Cap. vi.
 Deum esse p̄fectum: & summū bonū: infinite potētia
 ubi q̄: imutabile: & æternum. Cap. viii.
 Deum esse unum. Cap. ix.
 In deo esse intellectū: p̄fectāq; rerū cognitionē: eūq;
 nō necessitate nature agere: sed uolūtate. Cap. x.
 Deum habere oīum rerū p̄uidētiam. Cap. xi.
 De fine hōis ad quē diuina dirigit p̄uidētia. Ca. xii.
 Finem hōis ultimū in p̄senti uitā nō esse. Cap. xiii.
 Animam hominis esse imortalem. Cap. xiiii.

Capi. secundi libri.

Proemium de ordine procedendi.

- Aliquam ueram esse religionem. Capitulo primo.
 Duplicem esse dei cultum. Cap. ii.
 Nullam christiana uita inueniri meliorem. Cap. iii.
 Ultimū christiane uitę finē meliorē nulluz excogitari
 posse. Capitulo quarto.
 Nullum ad beatitudinē medium christiana uita meli
 us inueniri. Cap. v.
 Per religionē christiana homines certissime ad bea
 titudinē perducit. Cap. vi.
 Vel ex

Repertorium

II

- Vel ex eo fidez christiana esse uerā: q̄ optime uitę sit
 causa. Cap. vii.
 Doctrinā xp̄iana: cui fides inīti: eē a deo. Cap. viii.
 Ab oratione: & contemplatiōe christiana fidē esse ue
 ram. Cap. ix.
 A cultu xp̄ianorū exteriori fidem esse uerā. Cap. x.
 Ab intrinsecis xp̄ianę uitę effectib; fidē eē uerā. c. xi.
 Ab extrinsecis xp̄ianę uitę effectib; fidē eē uerā. c. xii.
 Ab admirādis christi operibus: & primum a potentia
 fidem esse ueram. Cap. xiii.
 A sapientia christi fidem esse ueram. Cap. xiiii.
 A bonitate christi fidem esse ueram. Cap. xv.
 A xp̄i potētia sapia: & bōitate siml fidē eē uerā. c. xvi
 Capi. tertii libri.

Proemium de ordine procedendi.

- In deo esse infinita: deumq; infinita facere posse: quę
 humani itellectus captū excedant. Cap. i.
 Quę supra hōis itellectū xp̄iana credit religio. C. ii.
 A christiana fide de trinitate nihil impossibile: nihil
 irrationabile asseuerari. Cap. iii.
 Christianam fidem de creatione nihil impossibile: ni
 hil irrationabile affirmare. Cap. iiiii.
 Christianam fidem de creature rationalis sanctifica
 tione: deq; eius gloria: & resurrectione nihil impos
 sibile: nihil irrationabile attestari. Cap. v.
 Christianam religionem penas damnatorum conue
 nienter ponere. Cap. vi.
 Christianā religionē de christi incarnatiōe: nihil ipos
 sibile: nihil idēcēs: aut irrōnabile sentire. Cap. vii.
 Christi natiuitatē ex urgie: nec impossibile: nec irratio
 nabile: ei; aut uitā ueniētissimā fuisse. Cap. viii.

A ii

Quę de originali peccato xpiana religio allerit: nec
 impossibilia esse: nec ratioe carētia. Cap. ix.
 Christi passionē: ac reliq̄ humilitatis ei⁹ mysteria: oia
 q̄ ecclesie circa fidē decrera: rōabilr poni. Cap. x.
 Christianā religionē duo charitatis præcepta totius
 uitæ moralis fūdāmēta sapiētissimē ponere. Cap. xi.
 Moralē ecclesie doctrinā excelētissimā eē. Cap. xii.
 Iudicialē ecclesie doctrinā maxime rationabi
 lem esse. Cap. xiii.
 Ecclesie sacramenta couenienter a christo instituta
 fuisse. Cap. xiiii.
 Numerū sacramentorum rōnabile esse. Cap. xv.
 Ritus sacramentorum conuenientes: ac rationabi
 les esse. Cap. xvi.
 Solutiones obiectorum: circa sacramentum eucharis
 tiæ. Cap. xvii.
 Cerimonias ecclesie rationabiles esse. Cap. xviii.

¶ Libri quarti capi.

Proœmium.

Nullā religionē præter xpianā uerā esse. Cap. i.
 Religiones a philosophis traditas defectuum: & er
 rorum plenas fuisse. Cap. ii.
 Traditiones astrologorum penitus inutiles: ac super
 stitiosas fuisse. Cap. iii.
 Idolatrarū sectam oium uanissimā esse. Cap. iiii.
 Iudaicæ pfidie superstitionisq̄ cōfutatō. Cap. v.
 Hereticorū omne dogma falsū: ac puerū eē. Cap. vi.
 Mahumetāorū sectā omni ratioe carere. Cap. vii.
 Christianam religionem omnino ueram: & stabilem
 esse. Cap. viii.
 Totius operis epilogus. Cap. ix.

Finis.

¶ Fratris Hieronymi fauonarolæ: Ferrariēsis: ordi
 nis prædicatorū: de ueritate fidei: in dominicę crucis
 triumphum.

Proœmium.

Loriosum crucis triumphum contra
 huius sæculi sapientes: garrulosq; io
 phistas: arduum pfecto: ac supra uil
 res: temporibus tamen nostris utile
 opus: ac necessarium: diuina ope fræ
 tus aggredior. Quamuis enim ex in
 numeris domini nostri iesu xpi ope
 ribus: ac celebratis toto orbe miraculis: sacrifq; the
 ologorum monumētis: fides omni ex parte adeo fun
 data: & stabilita sit: ut de illa amplius indagari: ne
 dum ambigere: superfluum: curiosumq; uideatur: ple
 riq; tamen hac tempestate mortales ita peccatorū tor
 dibus uoluntantur: ut ad ueritatis lucem caligantes:
 ecclesia p ridiculo habeat: ac diuina miracula quasi
 deliramenta contemnāt. Nos itaq; quos nimirū zelus
 domus dei comedit: præterita: ac pene abolita in me
 moriam reuocantes: quasi fomiculosos excitare co
 nabimur. Licet autē fides ex causis: principisq; natu
 ralibus de monstrari non possit: ex manifestis tamen
 effectibus ualidissimas rationes adducemus: quas
 nemo sane mentis inficiari poterit. Non q̄ fides his
 tantummodo inuitatur: (cum teste apostolo): donum
 illa sit dei: non ex operibus: ne quis gloriētur: sed ut
 eorum subsidio nutantes: basibus solidatis: consistāt
 increduli: ad recipiendum supernaturale fidei lumen
 disponatur: fideles autē his instructi armis: cōtra ipi
 os oppugnatores procedant: passimq; illorum insipi

A III

entiam detegentes: simplices ab eorum faucibus: in cautofq; eripiant. Neq; uero est: cur hac de re fidei merito derogari quis putet: propterea q; tritum illud fit fidem non habere meritum: cui humana ratio prebet experimentum. Ad eos enim hoc tantum refertur: q; nō nisi rationibus coacti credere uolunt. Qui autem in primum diuino munere cōstantissime fidem amplexi: se insuper: atq; alios in ea rationibus cōfirmare cōtendunt: hi sunt præcipue cōmendandi: principe aposto-
lorum petro ita nos exhortate. (Dominum autem christum sanctificate in cordibus uestris: pati semper ad satisfactionem omni poscēti uos rationem de ea: quæ in uobis est: fide: & spe). Quia ergo rationib; dñ taxat disputare cōtēdimus: nullius auctoritati initemur. Atq; ita in toto opere progrediemur: ac si nulli hominū quālibet sapiēti: sed soli rāoni ex his: quæ uidemus: & experimur: credendum sit: rationi enī naturali omnes assentiri coguntur. Quonia uero cuz sapiētiibus huius sæculi nobis modo agendū est: quos domestici: & nudi sermonis lectio plerumq; fastidit cōsuetæ simplicitatis nostræ metā paululū i hui; operis stilo: p illorū satisfactio: trāsgediemur. Am.

¶ De modo

¶ De modo procedendi

Portet autem nos ad cognitionē inuisibilium p uisibilia deuenire: omnis enī nostra cognitio incipit a sensu: sensus uero ea solū: quæ extrinsecus sūt: accidentia: cognōtat. Intellectus autē subtilitate sua res; substantiam penetrat: quarē cōsideratiōe ad cognitio-
nem imaterialium: & inuisibiliū res; eleuatur. Dum enim substantiā: & proprietates: ordinē: causas: & motum rerum uisibilium speculatur: per hæc in substantiarū separatay: & dei notionē quodāmodo manuducitur: & sublimatur: quæ admodū etiā per accidentia & motus operatione sua hominis extrinseca: ad latentis animæ: interiorisq; hominis: ac inuisibilū suimet partium intelligētā puenit. Colligentes igitur philosophi præ oculis uniuersum: cælos scilicet & ornatum eorū: atq; influxum: necnō ælementorū proprietates: actiones mixtionēsq; eorū: multimodas: cōpositay rerum uarietates: motus: & proprias passiones: mirabilem deniq; ordinē: & mundi huius uisibilib; magnitudinem: & pulchritudinem: ad inuisibilia suspicienda mentis aciem erexerunt. Quibus inuentis: eorum naturas: & proprietates qualitercūq; potuerunt: inuestigare conati sunt. Sicut ergo ipsi philosophi: res naturales esse opera dei cognouerūt: per quæ in eius uirtutis: & gloriæ cognitionē perueniri potest. Ita quæ sūt in ecclesia christi sensib; & ratione perceptibilia: ostēdere uolumus esse eiusdē opera dei: per quæ ad notitiam maiestatis: & gloriæ iesu christi: qui nobis inuisibilis est: peruenire possumus. Quem ad-

A III

modū igitur omnia: quę deus fecit in uniuerso: philo-
 sophi aggregauerunt: oportet quoq; nos collige-
 re quęcūq; christi in mundo operatus est. Et sicut
 ex miris naturę operibus philosophi coacti sunt cō-
 fiteri: deum esse primam omnium causam: & opus na-
 turę esse opus intelligentię non errantis: hoc est dei
 ita ex admirandis christi operibus ostendere uolu-
 mus: eundem christum crucifixum esse primam om-
 nium causam: & ipsius operationes esse dei operatio-
 nes: qui errare nō pōt: nec tamē ppter ea asserere uo-
 lumus: nos ob has ratiōes credere. Neq; enī harū ar-
 gumentationū uirtute: christiana mens ad credendū
 impellitur. Alioquin de huiusmodi rebus non fides:
 sed opinio haberetur: uirtute autem hęc credimus
 luminis ex deo nobis supernaturaliter infusi. Deinde
 his ratiōibus fidelium animos alacriores reddimus: &
 cōfirmamus. Incredulis aduersariis demonstrantes: si-
 de a nobis non leuiter: & inaniter: sed grauitē: sapiē-
 tissimeq; teneri. Vt autē melius uniuersis diuersorum
 temporū ecclesię opera: tā presentis q̄ præteritę in
 unum collecta: ante oculos statuamus: ad similitudi-
 nem: & comparisonem uniuersi: sub effigie currus
 triumphalis: singula inferius describemus:

¶ De triumpho christi: unde fidei argumenta elici-
 tur.

Cap. ii.

DEUS enī cū sit infinite potētia: sapiētia: & bo-
 nitatis: nō potest per unā tantū creaturam
 nisi imperfecte cognosci. Philosophi siquidē
 in tāta maiestatis notitiā ex ordine uniuersū
 si potissimum deueniunt: q̄ ordo non ex una dīta-
 xat re: sed ex innumeris fere cōstat: quas non multa cū
 difficultate

difficultate præoculis simul statuere potuerunt: cum
 sint omnes naturali quodā uiculo ita onexę: ut aliq̄
 ex alia pendeat. Virtus quoq; & sapiētia christi nō
 ex uno eius opere statim potēnt apprehēdi. Vt rī si om-
 nia illius gesta: & effectus: qui inde emanarūt: cōspe-
 ctui nostro pariter offeramus: non unam tantū ratio-
 nem: sed multas ex ipsis colligentes: cōpelletur nimi-
 rū cuiuslibet hominis intellectus fateri: christū cruci-
 fixum esse uerū deum. Quia si unica operatio: & ar-
 gumentatio minus sufficiat: omnes tamen simul col-
 lectę eam uim habebunt: ut quispiā nisi pteruā mē-
 tis dissentire non possit. Verum qā præterita: & præ-
 sentia christi opera nō facile conspectui se se offerūt:
 sicut naturalia: cū q̄bus quotidiē uersamur: & quę
 miro sub cęlo ordine cōnectuntur: oportuū duxi
 ea ad sensibilem imaginem sub specie currus triumphalis
 redacta: cuiuslibet etiam rudi ingenio quasi palpan-
 da proponere: ut nō tantū singula seorsū: sed cuncta
 pariter cōtēplerim. ¶ Primū itaq; ante ora cōstitutus
 currū quattuor uertū rotis: & sup eo: more triū
 phātis: xp̄s spinis coronatū: inumeris probris: & cō-
 tumeliis: atq; atrocissimo: & turpissimo supplicii: ac
 mortis genere supatis: plagasq; liuore: totiusq; crucē
 tati corporis cicatrices: & uulnera ostendētē: q̄bus
 non aliis armis cuncta subegit: & captiua in altū du-
 xit captiuitatez. Eiusq; uertici: micantibus radiis lu-
 cidissimis: imineat globus trina facie trinitatē effin-
 gens: q̄ totum ipsum christū: cuiusq; ecclesiā in narra-
 bili circūfuso splendore: pr̄sus illustret: christus uero
 leua crucem teneat: cū ceteris passionis suę aculeis: &
 instrumentis: utriusq; testamenti uolumen dextra cō-

plectens. iuxta pedes cum superposita hostia stet ca-
 lix: & circa ipsū distincta uasa aquae: uini: olei: & bal-
 sami: cum reliquis sacramentis: & ecclesię signis. Mox
 infra gradum christi sedeat puissima eius mater uir-
 go maria. Ad hæc infra ipsius uirginis gradum cir-
 cumque disposita sint aurea: argentea: & crystalli-
 na uasa: celaturis & genis ornata præciosis: nõ nisi
 ossibus: & cineribus referta mortuorum. Ante currū
 statim apostoli: & prædicatores omnes: quasi uehicu-
 lum trahentes assistant. Præcuntibus patriarchis: &
 prophetis ueteris testamenti: cum innumera uirorū:
 & mulierum caterua. Currum circumsent amplissi-
 ma utriusque sexus: & cuiuslibet conditionis agmina
 martyrum: circa quos sint uniuersi doctores sacri: li-
 bros apertos utraque manu gestantes. Currum de hic
 sequatur infinita multitudo utriusque sexus: & omnis
 generis: & sortis hominū: iudeorū scilicet: græcorū:
 latinorum: ac barbarorum: tam diuitum que pauperū:
 sapientum: eruditorum: idiotarum: & cuiuslibet æta-
 tis plaudentiū. In circuitu autē horū oīum tā præce-
 dentium que sequentium triumphalis pompam currus
 ponamus: innumeras hostium turmas ecclesiam to-
 tis uiribus oppugnantes. Imperatores scilicet: reges:
 principes: & potentissimū seculi: sapientes quoque &
 philosophos: & hereticos: ac omniū gētium: &
 linguarū populis: gentibus: & liberis: maribus ac femi-
 nis: infinita locustarum: & serpentium: iuxta hos p-
 phana deorum simulacra: & idola monstrata: diruta:
 & comminuta describantur: necnon libri hereticorū
 combusti: cōfutati: & ceterarum sectarum dogmata:
 cultus denique omnis aliarum religionum deiectus: &
 euerfus

euerfus. Huiusmodi ergo currus ante oculos nõ
 stros descriptus: & constitutus: erit quasi quoddam
 uniuersum: unde nouam philosophiam elicere ualea-
 mus. Pro prima siquidem causa: & pro inuisibili-
 bus: ad quorum cognitionem per uisibilia nitentur
 philosophi peruenire: in uertice christi radiantur
 globum lucidissimum statuimus: uice sanctissimæ
 & indiuiduæ trinitatis. Quam summum deum esse
 se cōfitemur: atque ipsum christum: qui nobis inui-
 sibilis est: cæteris undique supereminentem: cui inu-
 meros angelorum: & animarum beatarum choros
 assistere credimus: ad quorum cognitionem: & sci-
 entiam ex his: quæ supra: & circa currum uisibilia
 collocauimus: peruenire conabimur. Sicut autem
 philosophi post inuisibilia cælum dicunt esse prin-
 cipalem omnium: quæ infra ipsum generantur: cau-
 sam: ita & nos crucem: & passionem christi: post di-
 uinitatem: ponimus principalem causam gratia-
 rum ecclesiæ: & nostræ salutis. Et sicut post cælum
 succedunt ælementa: ita post passionem christi se-
 quuntur ecclesiastica sacramenta. Et quemadmo-
 dum ælementa uirtutem omnem habent a cælo:
 ita sacramenta uirtutem a passione christi conse-
 quantur. Post ælementa uero semina in mundo:
 & agentia particularia ponimus. Pro seminibus
 ergo in triumpho nostro doctrinam accipimus eua-
 gelicam: sanctorumque opera: & exempla: quo-
 rum ossa: ac cineres nos memores reddunt. Eo-
 rum namque monumentis: meritis: & exemplis: eccle-
 sia quotiæ claris: ac fructuosis operibus fecun-
 datur. Insuper pro particularibus agentibus

descripsimus apostolos: patriarchas: prophetas: martires: ac doctores: qui dum uiuerent: uniuersum terrarum orbem suis prædicationibus in christo regenerauerunt. Sancti enim dum christo coopantur: particularia agentia recte uocari possunt. Eorum uero scripta: bona opera: & exempla: quæ sæpissime in ecclesia recoluntur: nobis semina beneuicendi pculdubio existunt. Postremo in hoc mundo corporeo sequuntur effectus: per quibus amplissimam hominum multitudinem cuiuslibet conditionis descripsimus: ad christum exemplis: & adhortationibus sanctorum conuersam: quæ cum pie: tum etiã sanctissime uixit. Sed quia in rebus naturalibus omnis motus est de contrario in contrarium: & generatio unius est corruptio alterius: in omni generatione pugnantia inuicem contraria reguntur: ubi semper maior præualet uirtus. Propterea hostes christi: & ecclesie: eorumque errores undique: christo duce: fugatos: & euulsos: in hoc mundo descripsimus. Porro ex quattuor rotis quattuor mundi partes intelliguntur: per fidem: & ueritatem christi mirifice illustratæ. Sicut ergo philosophi præ oculis habentes ordinem uniuersitatis: & eius effectus considerantes: admiratione: & ardore discedunt ipsas naturalium effectuum causas perquirendo: paulatimque ab inferioribus ad superiora ascendendo: ad cognitionem diuinæ maiestatis: & inuisibilium perueniunt. Ita & nos si triumphi: & descriptionis huius imaginem: præteritosque: & quotidianos effectus hinc ellicitos diligentius perscrutati fuerimus: incipiemus admirari: & eorum causas inquirere: & per hoc: ad diuinitatem christi: & inuisibilia maiestatis eius cognoscenda: gradatim transferremur.

Positiones

Positiones omnibus concedendæ.

Capitulum tertium

T autem in hac nostra disputatione congrue procedamus. Sciendum est: oportere disputantes in aliquo semper: uel in quibusdam conuenire: alioquin si in omnibus dissiderent: non haberet disputatio locum. Ea uero: in quibus se per conueniunt disputantes: sunt oibus æque notissima: quæ uel sensu: uel inductione cognoscuntur: uel eis uirtute luminis intellectus agentis: cum proponuntur: statim assentimur. Licet in multis etiam possint conuenire disputantes: non tamen oibus: sed ipsis tantummodo notis. Oportet ergo nos notissima quædam quasi fundamenta proponere: quæ si negarentur: omnis nostra disputatio solueretur: quia contra negantes principia non est disputandum. Si quis enim negaret aliquid moueri: uelut zenon: cum eo physicus disputare non posset: cum physicus omnia: uel quædam moueri præsupponat. Conueniamus ergo in hoc primum: scilicet ierum christum a iudeis fuisse crucifixum: & ab oibus fere gentibus pro deo habitum: & adoratum: hoc enim cunctis tam fidelibus quam infidelibus plane constat. Quod heretici: iudei: mahumetani: & oes gentium & barbarorum lingue fatentur: & ab initio perpetua successione christiani eum ad hæc usque tempora ita colluerunt. Libri quoque de ipso christo: eiusque ecclesia quocumque idiomate editi: tam fidelium quam aduersariorum ubique terrarum uulgati: ab unde nobis perhibent testimonium. Nulla denique mundi regio: aut angulus uix relictus est ullus: ubi christianarum ecclesiarum monumenta non extant.

Nec aliquis fere inuenitur in orbe locus: in quo uel Iesus christus crucifixus tanquam uerus deus non adoretur: aut retroactis temporibus ibidem non fuerit adoratus: uel saltem ubi neficiant: a christianis eundem: ut uerum deum: hactenus cultum: & in presentia colli: unde infideles eum uocant deum christianorum. Quamobrem delirum: & stultum foret id negare: quod omnium ora: scripta: uel fligia: & antiqua monumenta testantur. De aliis consequenter in triumpho designatis idem asserimus: uidelicet de confessione: & adoratioe sanctissime trinitatis: crucis: eucharistie: uirginis marie: atque sanctorum: quorum cineres: & ossa loculis recondita pretiosis: in toto terrarum orbe notissimum est a christianis summa in ueneratione haberi: ut etiam hactenus habitata sunt. Atque etiam notum est: apostolos crucis christi praecocones extitisse: & ante eos hebraei populi prophetas: & patriarchas: hic martyres: & sacros ecclesie doctores: innumeras quoque monachorum clericorum: religionum: & secularium multitudinem christum inuolabiter consentitum in hunc usque diem praecessisse. Tyrannos quoque: & philosophos: oratores: aliosque innumeros constat contra ecclesiam: & fidem christi acerrime pugnasse: Ex praedicatione item crucis christi prostrataeque simulachra: & mundi sublato errores. Reges denique romanorum: piscatori colla subiecisse: & innumeras hereticorum turbas cum libris: & iniquis suis dogmatibus ad nihilum redactas esse: luce clarius est. Haec ergo: & his similia: quae in tractatu nobis occurrunt: probare non oportet. Sed ea tanquam omnino uera supponimus: ueluti etiam quae oculis cernimus: naturalia: uel prima scientiarum principia: quae ab omnibus

nibus affirmant: non probamus: quia lumine intellectus ea statim apprehendimus: clarissimeque tenemus. Neminem enim sane mentis putamus talia negaturum: quae publico conspectui manifeste se offerunt. Persecutum namque est: non solum a populo rite christiano: quod non parua orbis possidet parte: uerum et a plerisque latissimarum regionum populis licet uariis implicent erroribus: in india: & in aliis mundi partibus: poene omnia haec indubitata fidelissima ueneratione colli: & quotidie renouari. Quinimo: maxime humetati: gens innumerabilis: apud quos certa extant fidei nostrae argumenta: procul dudum christum apud se regnasse: mirabiliaque multa fecisse testantur: neque enim modo haud impune blasphemant: sed etiam uenerantur. Si ergo dementis est ea negare: quae cunctis uisibilia sunt: & manibus quodammodo attingant: profecto quae diximus: negare nemo poterit: nisi omnem prius effugiat ueritatem: eaque ipudeter: ac insipienter obstinat. **S**olutio obiectorum contra dictas positiones **Cap. iiii.**

Sed obicitur forte quodammodo: mirabile esse: neminem historiographorum gentium haec suis scriptis mandasse: quod profecto si uera essent: non fuisset ab eis silentio praetermissa. Quis enim non admiret: eos diligetissime bella regum: & magnorum uirosque gesta descripsisse: hoc autem christi opus: quo nullum maius: nullumque mirabilius: ac magis in toto terrarum orbe praedicatum celebratumque inueniri potest: prius omisisse. Tamen & si a multis contradicentibus testimonio facti confirmatum sit deus: eaque scriptis suis carpunt: ostende rint potius confutarint. Respondemus tamen falsum esse: quod nemo gentium christi: & ecclesiae opera commendauerit: quin inuimmo ex his plurimum doctissimi: & grauissimi ui

ri elegāter: copioseq; scripserunt: qui auditis: & perfectus christi operibus: eiusq; sanctorum: ad fidem conuersi sunt: ac libros innumerabiles de eorum laudibus ediderunt: ubique terrarum postea uulgatos: sicut in ecclesia legi quotidie cernimus. ¶ Quod si rursus obiciatur: non hæc dum in gentilitate permiserunt: sed post christianitatis uotum eos tractasse: atq; iccirco haberi de ueritate suspectos. ¶ Respondemus hinc magis fidei nostræ ueritatem declarari: cum non solum perpetuis chartis laudes: & opera christi: & ecclesie extulerint: sed re ipsa imitari non dubitauerint dum relictis erroribus: & idolis suis: plurimi eorum pro hac ipsa fide: proprium inde sanguine effuderunt. Non enim christi: & ecclesie præconia christiani solū ab infantia fide hæc instituti celebrarūt: ac talia passi sunt: uerum etiam innumeri diuersarum nationum: & linguarum eruditissimi: ac præstantissimi uiri: nō nisi post maturos annos: fide suscepta: eadem peregerunt. Quid autē mirū: si increduli: cōtumaces: atq; iupbi: q; etiā inspectis miraculis donū fidei ex proprio merito nō receperūt: in arcū prauum cōuersi sunt: nihil oīno de tā magnifico ope scribere curātes: sed eius doctrinā deprauare cōnātes: summo studio elaborauerūt: ut christi memoria: & ecclesie fundit? delerēt. Mai? at robur ipsius fidei ueritatis: & xpī doctrinæ p̄stiterūt: qui ex infidelitate ad sacrum baptismum conuersi: eam non solum efficaci prædicatione: scriptisq; ac bonis operibus commendarunt: sed etiam immānia tormenta pro ea defendenda: atq; seruanda constantissime pertulerunt: q̄ si in errore infidelitatis perseuerantes magna super his uolumina edidissent.

¶ Præterea

¶ Præterea: huius rei duplex causa reddi potest: uide licet dei prouidentia: & hominum cecitas. Credimus. n. deum oīa tam spūalia q̄ corporalia moueri: oīumq; habere prouidentia: (ut paulo post ostendemus.) Nemi nemq; iccirco ad scribendū moueri posse: nisi a deo prius moueat: cum nihil agere possit causa secūda: nisi a superiore sit prius mota. Quæstionē ergo ad primā causam resoluētes: querentibus: quare deus gentiles historiographos ad christi: & discipulorū eius opa describēda minime cōmouerit. Respondemus: q̄ cū de omnia recto ordine agat: utitur mediis cōueniētibus ad operū suorū productionē. Cū ergo opera christi & ecclesie sint mundissima: & diuina (ut inferius probabimus) gentiles uero essent imundi: & peccatorq; fordibus pleni: non erat cōueniens: ut talibus mediis deus ad opa sua exarāda uteretur. ¶ Ad hæc: cum christus sit ueritas: & ad hoc uenit in mundū: ut testi moniū phibeat ueritati: nō decebat: ut uiri nugaces: & pleni mendaciis: cuiusmodi extiterūt poetæ: oratoresq; gentiliū: immaculatā hanc ueritatē cōtractarēt: q̄ suos p̄ncipes carminibus: & orationibus mendacissime ipe exornāt: & hoīes scelestissimos nonnūq; ad sidera extollūt: ideo libros tuos mendaciis impleuerunt: & lapidum ueritatis fōtem ceno confudissent. ¶ Oratores quoq; gentiliū utebant̄ eloquentia rōne naturali iuenta: magisq; linguā suā magnificare: q̄ ueritati insistere cupiebāt. Cū ergo xpī opa sint supra rōnem humanā: ut deinceps pbabimus: non cōgruebat tales uiros: qui solo lumine naturali ducebātur: eis se immiscere: q̄ lumē naturale transgrediuntur. ¶ Causa quoq; fuit eorū cecitas: peccata siquē excecāt hoēs. Cumq; ii essent peccatis obruti: & preser-

tim ueto supbie tumidi : atq; ianis glorie cupidi: ob
 feuratum est ispiens cor eorū: & magnalia dei cogno
 scere nequerūt. Ita ut nec illuminationis cecorū: nec fu
 scitationē mortuorū: nec alia christi miracula: & disci
 pulorū eius aduerterēt: aut alicuius existimatiōis pu
 tarent ideoq; de hmoi reb? nihil scripserūt: sed tāq; cō
 temptibilia: aut supfluitiosa neglexerūt. ¶ Præterea
 cū christiani idolorū euerfionē principibus: & populis
 suadere cōarent: illorū cultū detestantes: a poetis &
 oratoribus: q ab icunabulis in prophanorū deorum
 laudib? & fabulis enutriti erāt: & in iis igeniū attri
 uerāt: sūmo odio habebant. Tū q; illi studiū: & opā
 se pdidisse aspiciēbāt. Tū ut tyrānis: q sepe xpianis
 ualde ifesi erāt: magis placerēt: iō de admirandis xpī
 opibus aut nihil p̄fus: aut in cōtemptū poti? cōtū
 meliāq; scripserē. ¶ Postremo: cū uideam? oratores
 ac poetas oēs: & huius seculi sapiētes ardētissimo stu
 dio apud p̄ncipes: atq; magnates laudē: grām: beni
 uolētiāq; captare: pp qd̄ eos extollētes: eorumq; ad
 uersarios deprimētes: multa mēdatia confingūt: his
 artib? nil fauoris: aut p̄mii apud xpianos: q uerita
 tis sunt amatores: & paupertatis cultores: spare pote
 rant: it̄ p nemo mirari debet: si xpī opa tacuerunt.
 Vex postq; terrenū impiū cepit ecclia possidere: nō de
 fuere uariū scriptores: q p̄ncipiū: ac p̄sulū laudes: uel
 maxie falsas carminib? & hystoriis celebrarunt: tali
 bus autē ueritas non eget. Satius ergo
 fuit: ut intactam illam indigni aucto
 res: ac uani testes oīno reliq̄rint.

CDe ordine procedendi. Cap. V.
 Vm itaq; inuisibilia dei p̄ uisibilia co
 gnoscant: sciendū est quēdā inuisibilia
 dei

dei eē: quē p̄ eius uisibilia opa: naturali uirtute lumi
 nis intellectus agētis cognosci possunt: ad q̄ et philoso
 phi puenerūt: ut deū esse: & ipsū eē unū: & actū purū
 & similia. Quēdā aut inuisibilia dei nulla rōne hu
 mana inuestigari possūt. Nemini enim dubiū esse de
 bet infinita esse intelligibilitū diuinorū secreta: quē hu
 manē rōnis capacitate penitus excedūt. Cum uidea
 m? in specie humana in qua hoies: quo ad naturā sūt
 equalēs: a magnis philosophis subtilia quēdā itelligi
 ad quē nullo modo pueroꝝ: uel ruditiū hominū intel
 lectus ascēdit. Cū ergo deus hoies excedat infinite:
 in eo pariter ifinita necessariū sunt: quē nullus creat?
 intellectus penetrare: aut scrutari queat: presertim cū
 in reb? sensibilibus cognoscēdis: quas assidue tracta
 mus: defectū sciētie nostrę experiamur: p̄prietates eo
 rū plurimas ignorātes. Quāto ergo magis in deo id
 existimādū est: cum rerū sensibiliū effectus: p̄ quos in
 eius cognitionē deuenimus: nō mō primā causam nō
 adēquet: uerū et ab ea remotissime distent. quapro
 pter ex iis de deo p̄q̄ pauca itelligere ualemus. Quē
 igit̄ sola fide tenemus: supra humani igeniū uires esse
 dicimus: ut deū esse trinum: & ipsum esse hominē: &
 cetera huiusmodi: q̄ p rationes: seu p̄ effectus natura
 les inuenire non possumus: ex effectibus tamen super
 naturalib? possum? aliquo mō de eis fieri certiores.
 Nā sicut effectus naturales nos in cognitionē dei per
 ducūt: & has p̄p̄ositiones esse ueras indicant: uidelicet
 q̄ deus est: idēq; unus & ifinitus: neq; tū p̄ ipsos co
 gnoscimus deū sicuti est: nec eius substantiā uidem?
 ita etiā p̄ supernaturales effectus possumus fieri cer
 tiores de ueritate harū p̄p̄onum: scilicet q̄ deus est tri
 nus: & q̄ dei filius: deus est & homo. Attamē p̄ ipsos

cōprehendere nō ualemus: deū trīnū: & deū hoīem p
ut est. Quia ergo gratia p̄supponit naturam: primo
agemus de iis dei inuisibilibus: quę per effectus na-
turales iuestigari possunt: deinde de iis: quę p̄ super
naturales effectus aliquo mō percipiuntur. Verū q̄
plures & philosophi: & catholici doctores de primis
inuisibilibus sufficientissime tractarūt: pauca sup̄ his
asseremus: cū ab illis adeo sint efficaciter probata: ut
nullus pateat dubitationi locus

Deum esse.

Cap. VI.

Rimum itaq; necessariū est p̄bare deū
esse. Sed q̄ multitudinis usus in nomi-
nandis rebus tenēdus est: & de subiecto
oportet prius scire quid nois: necesse est
primū intelligere: q̄d per nomē dei acci-
pian hoies. Certū est autem: q̄ oēs dei nūcupationē
intelligūt quoddā summū: quod q̄dā primū motorē:
alii primā causā: & primū p̄cipiū reg: alii uero sum-
mū bonū: uel primā ueritatē nūcupauer. Siue ergo
per deū intelligamus primū motorē: siue primā cau-
sam: uel primū p̄cipiū: uel summū bonū: uel primā
ueritatē: uel aliq̄ huiusmodi: manifestū est per philo-
sophos demōstrationes: nos oportere cōsiteri deū esse
se: quas pro ordine libri breuissime perstringemus.
¶ Sensu. n. p̄cipimus: aliqua in hoc mundo moueri
omne autē: quod mouet: necesse est ab alio moueri: cū
nihil possit esse simul in actu: & in potentia secūdum
idē. Sed in mouētibus & motis nō est p̄cedere in infi-
nitū: quia nō esset aliquod primū mouēs: & per con-
sequēs nec aliq̄ aliud: q̄ mouentia secūda nō mo-
uent nisi per hoc: q̄ sunt ā primo mota. Necesse est igitur
deuenire ad unū primū motorē: quē deū uocāt.

¶ Simile

¶ Simile argumētū adducit rōne cause efficientis:
Inuenimus enim in his sensibilibus esse causas effici-
entis ordinē: nec tñ in eis inueniūt: nec est possibile: ali-
quid esse causam efficientē sui ipsius: q̄ sic esset prius
seipso: quod est impossibile. Cū ergo nec in huiusmo-
di causis sit p̄cedere in infinitū: ex eo q̄ secundę cause
nō agunt nisi in uirtute primę: necesse est dare aliquā
primā causam efficientē: quā oēs cōmuni cōsensu deū
noiant. ¶ Preterea: cū in rebus aliq̄ inueniāt magis:
aut minus bonū: uerū & ens: non potest hoc esse in di-
uerfis: nisi pro ut magis uel minus appropinquāt ali-
cui summo bono: uel summo uero: uel summo enti.
Oportet ergo esse aliq̄ in rebus optimū: uerū & ens:
& nobilissimū ens: quod deū simili modo appellāt.
¶ Videm⁹ in sup̄ ea: quę cognitioe carēt: operari pro-
pter finē: quia semp: aut frequētius eodē modo ope-
rantur: ac fines suos per debita media cōsequunt. Vñ
patet q̄ non a casu: sed ab intentione alicuius intelle-
ctus ea dirigētis sic p̄cedūt: quē intellectū deū uocāt.
¶ Quibus etiā hoc signū addere possumus: q̄ nul-
la inclinatio naturalis frustra esse potest: ut liquet per
oia naturalia tam aiata q̄ iaiata discurrenti. Natura
liter autē oēs hoies inclinānt ad credendū aliq̄ esse
huius uniuersi gubernatorē: quē deū uocāt. Cuius
signū est: q̄ nemo unq̄ nisi mēte captus cōsistere in hoc
potuit: ut firmiter sentiret deū nō esse. Nulla deniq;
gens tam fera: tam barbara est: quę nō deum aliquo
modo fateat: quod per oīum cōstatum curricula in hęc
usq; t̄pa ubi q̄ terrarū obseruatū est: quod aut om-
nibus: & omni t̄pe uenit: naturale esse uidei. Ceterū
quia in repentinis cuiusq; habitus: & inclinatio na-
turalis maxime dignoscit ex hoc: naturaliter nobis

B ii

infecta dei cognitione comprehendere possumus. Vide mus. n. in repentinis piculis oēs hoies: ubi se huma no auxilio delitatos cōspiciūt: naturali quodā istin etu: non rōne eos mouēte: ad supiora ouerti: quia na turaliter ad suā causam ouertitur effectus. Quāobrē manifeste patet: naturaliter nobis insertum esse: q̄ sit aliquod primū rez: p̄cipiū: & gubernator uniuersū: quem deum appellat.

Deum non esse corpus: nec corporis formam: nec aliquid compositum. Capitulum septimum.

Deum uero non esse corpus: neq; corpo ris formā: nec aliqd̄ cōpositū: sed actum purū: nemo philosophoz̄ ambigit. Cor pus enim: (ut ipsi philosophi probant) non mouet nisi ab alio motum: si ergo deus esset corpus: non esset primū mouens immobile.

Præterea: nō esset etiā in entibus nobilissimū: mani festū est enim: spiritū esse corpore nobilitē. Item: cū actus simpliciter esse natura sit prior potētia: quia nihil potest reduci in actum: nisi per ens actū: si deus esset corpus: esset ens in potentia: & sic non esset pri mum ens. Non est etiā alicuius corporis forma: id enim: quod per se habet esse: nobilius est eo: qd̄ esse habet i alio: omnis aut̄ forma corporis existit in alio: cum igit̄ deus sit ens nobilissimū: ceu prima essendi causa: nō potest esse alicuius corporis forma. Præ terea: ipsa corporis forma nō est ipsa res: que ex ea & materia cōponit: sed est essendi principii totū ergo cōpositū aliqd̄: quod nec est forma tantū: nec mate ria sola: & est perfectius q̄ materia & forma: cū totū sit p̄fectius suis p̄tib⁹. Si ergo deus esset corporis for ma: non esset ens p̄fectissimū: quia aliqd̄ esset eo p̄fe

ctius

ctius. Præterea: quod uenit in alicuius cōpositionē: non est primo: & per se agens: non enim manus agit: sed homo per manum: si ergo deus esset corporis for ma: nō esset primū: & per se agens: & per cōsequens nō esset prima causa. Sicut autē deus non uenit in alicui rei cōpositionē: ita nec ipse cōpositus est: sed actus purus. Nō enim esse dei: & sua essentia differunt: alio quin esset ens p̄ticipationē: & nō per essentia: & sic aliqd̄ eo prius esset: q̄a omne: quod est per p̄ticipatio nē: dependet ab eo: quod est per essentia. Cū igit̄ de us sit primū ens: a quo dependet omne ens: oportet q̄ quicqd̄ est in deo: sit essentialiter in eo: id est q̄ nō dif ferat a sua essentia: & sic sequit̄ deū esse actū purum.

Itē: cū omne cōpositū sit posterius suis cōponētibus & ab eis pendeat: & ex necessitate causam habeat: quia ea quæ sunt secundū se diuersa: nō ueniunt in unū: nisi p̄ aliq̄ causam ipsa ueniētē: sequerēt deū nō esse primū ens: a quo oia alia entia deriuant: nec pri mam causam efficientem: quod iam improbatū est.

Deum esse perfectum: & summum bonum: in fini tæ potētē: ubiq; imutabilē: & c̄ternū. Cap. VIII.

Sergo cōsitemur: sicut oportet deū esse actum purū: ipsum quo esse p̄fectum: & sumū bonū: & in finitæ potētē: & ubiq; imutabilē: & c̄ternū cōsteri ualidissimis rationibus cōpellemur. Deum nāq; esse p̄fectū: & summū bonū: si ipse est actus purus: mani festissima rōne p̄bat̄. Esse enim per se subsistens conti net totā p̄fectionē essendi: quē admodū si quis per se calor esset: totā cōtineret essentialiter caloris p̄fectio nem. Cū ergo deus sit actus purus: & esse per se sub sistēs: nihil de p̄fectionē essendi ei deesse potest: omniū

B iiii

autē pfectiones p̄tinēt ad essendi pfectionem : quia res dicunt pfecte per hoc : q̄ aliquo modo habet esse : unde sequit̄ nihil bonitatis : & pfectionis deo deesse. ¶ Sicut autē ex hoc : q̄ deus est actus purus : sequit̄ ipsum esse summū bonū : ita ex eodē sequit̄ : ipsum esse infinitū : & infinitæ potentia : infinitū enim dicitur aliquid ex eo : quod nō est finitū . Vnaqueq̄ autē forma in se considerata ad multa cōis est : & per hoc dicit̄ infinita : cum uero recipit̄ in materia : fit forma huius rei determinata : & sic dicit̄ finiri . Cū igitur deus sit actus purus : & esse suū non sit in aliquo receptū : sed sit per se subsistēs : manifestū est : q̄ deus nō est finitus : sed maxime formalis : & infinitus . ¶ Id autē : quod est maxime oīum formale : est ipsum esse : et cum unum quodq̄ ea ratione : qua est in actu : & pfectū : sit principii alicui actiūū (patitur autē unū quodq̄ : prout est deficientes : & imperfectū .) Cum deus sit pfectissimus & actus purus : manifestū est : q̄ ei maxime op̄tet principii actiūū : & habere potentia infinita : ipse enim se toto agit : & nihil habet potentie passiuæ . ¶ Ex hoc etiā sequit̄ : deū ubiq̄ esse indiuisibiliter : oportet . n . omne agens ei cōiungi : in q̄ imediate agit : quia mouens & motū simul esse oportet . Cum ergo deus sit prima : & uniuersalis oīum causa : & sit actus purus : & suū ipsius esse : oportet q̄ omne aliud esse pductū sit p̄prius eius effectus : sicut igniri est p̄prius ignis effectus . Et cū deus sit oīum causa non solum in fieri : sed etiā in esse : ipsum deum adesse rebus oportet non solum prima inchoatiōe : sed q̄diū in esse cōseruantur . Et cū esse sit unicuiq̄ rei maxime intimum : (est enim formale respectu omnīū : quæ sunt in re :) affirmare oportet : deum omnibus in rebus ualde intimū esse .

¶ Cum

¶ Cū insup deus sit oīum indiuisibilis : utpote q̄a est actus purus : necesse est fateri : ipsū esse i qualibet re : & in quolibet cuiuslibet rei pte totū : & indiuisū . Ex his quoq̄ : quæ dicta sūt : cōcluditur : ipsum esse omnino immutabile : & eternū : q̄a actus purus nullā potest recipere mutationē : oportet enim id : quod mutat̄ : esse aliquo modo in potentia : q̄a motus est actus entis in potentia in q̄tum huiusmodi : ut philosophi probant : hinc itaq̄ arguitur : ipsum esse eternū : q̄a nihil esset eternus esset mutabilis : & p̄ cōsequens in eo esset potentia passiuæ : & sic non esset actus purus : q̄d superius redarguitū est . ¶ Preterea : si deus nō esset eternus : uel principii : uel finē : uel utrunq̄ simul haberet : sed hoc est impossibile : q̄a si haberet principii : iam nō esset ipse deus : sed eius principii : q̄a nō esset actus purus : sed haberet esse ab alio receptū . Si sine clauderet : confiteretur esset mortalis : uidelicet in nihilū resoluibilis : atq̄ ita non haberet potentia infinitam : sed aliqua p̄ellet illi potentia : quæ in nihilū uertere illū posset .

¶ Deum esse unum Cap. IX.

Eum quoq̄ esse unum ex eisdē principiis constat : illud enim : unde singulare est hoc aliquid : nullo modo est multis comunicabile : cū ergo deus sit ipsum suū esse : suaq̄ natura : & actus purus : aliud de q̄ a natura sua habere non potest : ut sit deus : & ut sit hic deus : ergo illud : unde deus est hoc aliquid : est ipsa sua natura : quare eius natura non est pluribus comunicabilis : impossibile est igitur plures esse deos . ¶ Preterea : cum deus totū in se cōtineat essendi pfectionē (ut dictum est :) si essent plures dii : oporteret eos inter se differre : aliquid igitur cōueniret uni : quod

non alteri: & si hoc esset priuatio: nō esset simpliciter pfectus. Si uero pfectio alteri eorū deesset: impossibile est ergo plura esse: que cōprehendāt totā in se essentia pfectionē: plures ergo dei esse nō possunt. ¶ Quia & entia cuncta uidemus esse inuicē bene ordinata: dū alia aliis deseruiūt. Quæ autē diuisa sunt: in unū ordinē nō cōuēirēt: nisi ab uno aliquo ordinarent: meli⁹. n. in unū ordinē multa p unū: q̄ p plures redigūt. oportet igit̄ primū: oia in unū ordinem redigens: unū tantū eē: quod est deus. ¶ Cuius etiā argumētū est: ga in naturalibus: ubi manifeste apparet aliq̄d regimē: ut in apibus: per unū multitudinē ordinari uidemus. Et cū ars imitēt naturā: cōspiciū est: omne hominū regimen cuiuscunq; conditiōis aliquo mō reduci ad unū. Nullumq; regimen posse durare: nisi ad unius regētis arbitrium: quo uis modo: reducat.

¶ In deo esse intellectū: pfectamq; rerū cognitionē: eūq; nō necessitate nature agerē: s; uolūtate. Cap. X.

EX predictis etiam pspicuum est: in deo eē intellectū: & cognitionē rerū pfectā & nihil ipsum ex necessitate agerē: sed p intellectū & uolūtate. In rebus enī naturalib⁹ uidem⁹: q̄ rerū naturalū cognoscētū maiore habet amplitudinē: & extentionē natura non cognoscētū. Non cognoscētia enim nō habēt nisi formā suā: sed cognoscētia apta sūt habere etiā formā rei alienę: nam species cogniti est in cognoscente. Cum ergo coarctatio forme sit per materia: patet q̄ imaterialitas alicuius rei ē rō: q̄ sit cognitua: & ideo scđm imaterialitatis modū est modus cognitionis. Vnde plātē ppter suā materialitātē nihil cognoscūt: sensus uero cognitiuus est: q̄a
receptiuus

receptiuus est specierū sine materia: multoq; magis intellectus: quia magis recedit a materia. Cū ergo de⁹ sit in summo imaterialitatis gradu: quia est actus purus: sequit̄: q̄ ipse sit in summo cognitionis: unū opz dicere: q̄ deus oia pfecte cognoscit. ¶ Quia uero (ut sepe dictū est) deus est actus pur⁹: & summe simplex: nō potest dici: q̄ cognoscit recipiēdo species rerum: quēadmodū sensus & intellectus noster sed q̄ ipse sit suus intellectus: & sua sapiētia: & quicquid cognoscit per se ipsū cognoscit. Cum ergo scđm imaterialitatis modū sit cognitionis modus: & ipse sit in summo imaterialitatis: sequit̄ q̄ ipse seipsū pfecte cognoscit: totamq; suā uirtutē cōprehēdat: imo q̄ sit ipsa cognitio: & sapiētia. ¶ Cū autē alicuius rei uirtus pfecte cognosci nō possit: nisi oia cognoscant: ad quē se uirtus extēdit: uirtus uero diuina se extēdat ad oia: q̄a est prima cā omniū effectiua: & infinite potētē: patet: q̄ deus cognoscēdo seipsum: oia alia cognoscit. In se ipso enim oia alia a se uidet: in q̄tū eius essentia oium aliorū ab ipso similitudinem cōinet. Quod ex hoc patet quia propria uniuscuiusq; nature consistit: p̄t ali quo modo diuine pfectiōis est participes. Cū ergo deus seipsum pfecte cognoscit: opz eum quoq; modos oēs cognoscere: q̄bus ab aliis sua pfectiō ē participabilis: atq; ita singulos cognoscit rerū omnium essentia modos. ¶ Ideo stulta est positio quorūdam dicētū: a deo supiora solū: non inferiora: nisi uniuersaliter confusē cognosci. Ridelū q̄ppe est asserere: q̄ homo aliqua cognoscit: quæ non cognoscit deus: neq; minus stultū est dicere: hominem aliqua pfectius q̄ deū cognoscere. Si ergo hec inferiora distincte: & particulatim hō nouit: quō poterit q̄s affirmare a deo hec uni

uerfaliter tñ: & confuse intelligi: ¶ Certe uidemus in rebus naturalib?: q̄ quāto aliqua uirtus est eminētiōr: & p̄fectior: tāto etiā ad plura se extēdit: & pene trābilior est. Cum itaq; diuinus intellectus sit summe p̄fect?: & eminētissimus: negari n̄ p̄t: quin oīa pene trās p̄fundissime cognoscat. ¶ Cumq; sit imutabilis & eternus: cogimur cōfiteri: n̄ solū ei fuisse oīa p̄ntia postq̄ facta sunt: sed et anteq̄ fierēt: non enim ipse accipit scētā a rebus: sed eis ipse scētā ē cā rex. ¶ Iō dicitur: q̄ deus nō necessitate naturę: sed p̄ intellectum & uolūtātē oīa agit. Cum enī intellectus & natura agant p̄ finē: natura uerō finē: & media non cognoscat: necesse est: ut agentis p̄ naturā p̄stituat finis: ad quē a sup̄iori aliquo intellectu media necessaria ordinent. Quare oportet agēs per intellectū & uolūtātē prius esse agente per naturā: & cum primum in ordine agentū sit deus: necessariō sequit: q̄ ipse per intellectū: & uolūtātē agat. ¶ Preterea: omne agēs p̄ naturā uno & eodē mō semp̄ opat: nisi impediāt: q̄ agit secundū qd̄ est tale: & q̄ diu tale est: nō nisi tale facit. si ergo deus ageret per naturā: cum in se omnē contineat essendi p̄fectionem: oporteret ab eo p̄ducti aliqd̄ ideterminatū: & in finitū in essendo: quod fieri nō potest. ¶ Preterea: scđm hoc effectus a cā agēte p̄cedūt scđm quod i ea p̄cēxistūt: quia omne agens agit sibi simile: cum ergo deus sit totus intellectus: eius effectus in ipso p̄cēxistūt scđm modū intelligibilē: & sic p̄ modū intelligibilē ab eo p̄cedunt: qd̄ est p̄cedere ab intellectu determinato per uoluntatem.

S Deū habere rex̄ oīum puidētā. Ca. XI.
Igit̄ hęc ita se hñt: nemo poterit iam dubitare: deū nō solū habere rerū oīum naturalū puidētā

prouidentia: sed etiā rex̄ quarumcūq; humanarum uel minimarū. Prouidentia. n. est ratio ordinis rerum ad finē: deus aut̄ est prima oīum cā in effectū plus influens q̄ secūda. Quia ergo deus in oib? rebus opat̄ non necessitate naturę: sed intellectu & uolūtate: cū sit sūma sapiā: cui competit cuncta bñ ordinare: recteq; disponere: p̄ter deū nihil agere: quin sit optime ordinatū: oportet ergo i deo esse rōnem ordinis oīum rerū ad finē: oīumq; gerere puidētā. ¶ Vidētis itaq; philosophi in cūctis naturalib? rebus mirū ordinem intellexerūt: stultum esse dicere: deū eas puidētā nō habere. Vex̄ difficultas fuit rōnalis creaturę in rebus humanis: in quibus oīa uident̄ esse cōfusa. Sed si recte cōsideret: p̄fecto cōperiemus non esse minus stultū dicere: deum non habere puidētā hoīum q̄ naturalū rerum: quaz̄ ipse homo est finis. Quanto enim aliq̄ sūt in uniuerso nobiliora: tanto plus p̄cipāt ordinis: in quo bonū uniuersi cōsistit. Si igit̄ res naturales: & quo ad substātiā: & quo ad opationē cadunt sub ordinē diuinę puidētę: multo magis hō cuz opationibus suis. ¶ Insuper: quę sūt p̄p̄inquaora fini: magis sub ordine cōtinent: q̄ est ad finēq; remotiora: quā illis mediis alia ordinant̄ ad finē. Hoies aut̄: eorūq; opationes p̄p̄inquiōs ordināt ad deū sicut ad finem q̄ actiōes aliarū rex̄ naturalū iō magis subeūt ordinē diuinę puidētę q̄ res naturales. ¶ Preterea: gubernatio diuinę puidētę ex amore diuino puenit: quo deus tanq̄ prima cā res a se factas: & a se depēdentes amat: quanto ergo deus aliqua maior amore p̄sequit̄: magis sub eius puidētā cadunt. Certū est aut̄: q̄ magis hoies amat q̄ res naturales: ut scitur ab effectu: quā potiora eis bona contulit. ¶ Itē: ex cognitōe effectū

tēdimus in cognitionē cārū: cū ergo oīa pēdeāt a deo tanq̄ a p̄ma cā: secūde quoq; cā sunt effectus primē. Videmus autē naturalissimū esse oībus secūdis causis suos effectū habere puidētiā: q̄a tota uirtute cōan tur eos p̄ debita media ad finē p̄ducere: quod qdē nō nisi ex magna eoz puenit bonitate. Signū ergo est: q̄ p̄ma cā multo ampli⁹ q̄ secūda suos habeat effectū p̄ uidētiā: a qua cū homo sit ei⁹ effect⁹: oēs eius opatio nes depēdēt: ergo deus tā hominū q̄ humanay rerum habet puidētiā. ¶ Preterea: si deus rez humanay p̄ uidētiā nō haberet: cū oīa agat p̄ intellectū: & uolūta tem: aut hoc eius ipotētiē i puidēdo tribuerēt: quod est falsū: cū ipsius potētia sit infinita: & oīa operēt in oībus: aut eius circa res humanas ignoratiē: qd̄ sup̄ us est improbatū: aut ipsius uolūtati: qd̄ est cōtra eius bonitate: nemo enī bonus despicit opus suū: nec aliq̄ cā suū effectum. Neq; uero recta: aut sapiēs est illa ac tio: q̄ ignobiliora p̄curat: & nobiliora p̄sus omittit. ¶ Itē: cū deus sit cā equoca: excellentissimo modo cun cta bonitate exuperat: at uero in humanis aduertit mus: q̄ excellentis bonitatis: & sapientis uiri: prefer tim si facultas detur: rebus humanis prouidentia ad hibent: multo itaq; magis deus.

Q De fine hominis: ad quem diuina dirigitur prouidentia. Capitulum. XII. Via uero ad prouidentia pertinet: res ad si nes suos per debita media mouere: & ordi nare: cū nō oīum sit unus proximus finis: necesse est diuersimode ad suos fines per tam diuersa moueri. Quē igitur rōne carent: ad suos fines deus naturali mouet iclinatiōe: q̄ puenit ex forma: ita ut poti⁹ agā tur q̄ agant. Hō uero: q̄ est liberi arbitrii: aliqd̄ de di uina

uina prouidentia p̄cipat: & ideo ad finem suū a deo mouetur: ut etiam seipsū moueat ad illum: & in hoc deo cooperetur: operationes suas dirigens ad aliquē optatum: & p̄stitutū sibi finē. Ad ipsum ergo hoīem attinet i studio ac diligentia inquirere ultimū finē: ad quē diuina prouidentia rōnalē aiām ordinauit: & mouet nec non debita media: quibus certissime ad ip sum: deo disponēt: puenit: ut se: & sua oīa recte in situere: & ordinare possit. ¶ Philosophi itaq; ma gna diligentia hęc inuestigare conati sunt. Et sicut natura ex imperfecto gradati tendit ad p̄fectū: ita & ipsi in elucidanda ueritate successiua inuestigatiōe magis p̄fecerūt: antiq̄ores. n. de hac materia impfe cte differuerūt: posteriores uero noua prioribus cōfe rentes: ueritatiq; p̄p̄ius accēdēs aliqd̄ melius enū tiarūt. Quapropter excellentissimi philosophoz rōni bus efficacissimis diffinierūt: humanē uitē finem esse diuinoz cōtemplationē. Hęc. n. sola & p̄p̄tia est ho minis opatio: ad nihil aliud ordinata tanq̄ ad finē: sed p̄ seipsā cōsiderata: hominēq; deo: & substan tis separatis cōiūgens. Ad quam homo ipse est ma gis sufficiens sibi q̄ ad oēs alias opationes: quia ad eam rerum exterioroz adminiculo minus eget. ¶ Hęc insup̄ est rerum finis omniū ad hoīem p̄tinentiū: ad cōtemplationis enim p̄fectionē exigūt corporis inco lumitas: ad quā oīs ars humanā uitā necessaria ordi natur. Et cum ad eā pariter q̄es a p̄turbationibus: passionū q̄ sedatio p̄ prudētiā: & uirtutes morales: & ab exteriorib⁹ tranquillitas requirāt: ad quā totius uitā ciuilis regimē coordinat: manifestū est: si hęc re cte cōsiderent: oīa tam naturē q̄ artis officia ad ueri tatis cōtemplationē tanq̄ ad finē ordinari. ¶ Cum

igitur hæc ita sint: dicimus diuinam prouidentiam mouere homines ad uirtutes morales: ut per eas ad suam contemplationem perueniant: & bene: beateque uiuant. Verum quia unum quodque mouet deus secundum idicte forme exigentiam: cum hominem liberę uoluntatis fecerit: ipsum quoque non nisi inuolata libertate mouet. Si ergo proprio arbitrio mouetur dei inspirationi non repugnat: certissime ad finem suum per debitam mediam perducetur.

¶ Finem homines ultimam in partem uitae non esse. Cap. xiiii.

Sed fortasse subtiliter considerantibus difficile: imo impossibile uidebitur: homines in presentem uitam huiusmodi beatitudinem consequi. Non enim tenuissima quæque diuinorum contemplatio hominem beatum reddit: quia beatitudo est ultima hominum perfectio. Unde perfectissimam eius operationem esse oportet: quæ in contemplatione dei perfecta pro humana conditionis captu consistit. Ad quam pauci: uel forte nulli hominum poterunt peruenire: cum talis contemplatio summum postulet humanæ cognitionis gradum: quo paucissimi perueniunt: uel ex mala corporis dispositione: quia cum anima nostra mediis fantasmatis: & corporeis instrumentis cognitionem acquirat: plerique adeo obtusi: & complexione naturali male affecti sunt: ut uix parua capere possint. Vel propter rei familiaris necessitatem plurimos a sublimi contemplatione celestium: uel retrahentem: uel impediens: ne ueris studiis inherereant: quæ totum hominem sibi deposcunt. Cum ergo oporteat ad hanc contemplationem hominem esse natura bene dispositum: & a mundanis curis: & implicationibus penitus absolutum: inter mortales huiusmodi paucos: uel raro comperies. ¶ Qui etiam si reperiantur: ad puram hanc diuinorum contemplationem: non nisi longissimo tempore poterunt

propter eius profunditatem poterunt peruenire. Cum enim spiritus rationalia per sensibilia cognoscamus: multa præ intelligenti opere oportet: antequam ad summum intelligibile perueniamus. Unde philosophi metaphysicæ: quæ circa diuinam uersatur: tradunt ultimo loco discendam: præsertim: quia ad eius contemplationem (ut dictum est) puritas cordis: & omnium passionum animæ sensibilis necessaria sedatio est. Anima enim sedendo: a passionibus & a motibus corporis quiescendo: fit prudenis: quo magna assuetudine: & paucissimi cura propter uix in se nequitie peruenire contigit. Cum itaque multi adhuc iuuenes ex hac uita decedant: pauci quoque admodum uel uere nulli: uirtutibus: & diuinorum contemplationi incumbant: superest: ut etiam pauci: & fere nulli hanc felicitatem assequantur. ¶ Subtilius quoque inuestigando pauciores inuenias: qui ad rerum diuinarum cognitionem: contemplationemque perueniant. Multipliciter enim ob infirmitatem intellectus nostri etiam in rebus naturalibus fallunt homines. Tamen quia sensus: a quo nostra omnis incipit cognitio: non plerumque decipit: unde multi solem paruæ quantitatis esse arbitrantur: imaginatio quoque obnubilat intellectum: ita ut multis difficile fuerit credere: esse aliquas substantias incorporeas. Discursus etiam ipse intellectus minime rectus nos frequentissime fallit: ex quo præsertim aliquam probabilem: & interdum sophisticam rationem pro demonstratione recipimus: quod excellentissimorum uirorum inter se dissidentium opiniones uarię attestant. ¶ Item: passionibus animæ & prauæ consuetudines: uarięque hominum affectiones eos etiam a cognitione ueritatis earum rerum impediunt: cum quibus assidue uersantur: quanto igitur magis ex huiusmodi impedimentis

tis diuinorū contemplatio impediatur? Inueniemus itaq; paucissimos hominum fieri posse beatos: quod ualde absurdum est: cum beatitudo sit ultimus huius mundi uitę finis: qd ad oēs pertinet. Quod si nulla alia beatitudo: nisi quę in humanis haberi potest: mortali bus cōcederetur: pfecto pueri: & iuuenes: & ferme totū genus humanum quasi necessario illa priuaretur. ¶ Sed diligentius ad huc animaduertētes arguemus in hac uita uerā hominis beatitudinem inueniri nō posse. Nam cū beatitudo sit sūmum hominis bonum: non admittit secū aliqd mali. Cumq; sit perse sufficiens bonū: oportet illa acquisita nihil amplius homini deesse. Sed qd in hac uita inueniri potest: qd ita sibi sufficiat: ut re nulla indigeat: & ab omni infortunio: maloq; sit illesus: ac tutus? Cum humana natura sit multipliciter serua: multisq; casibus: ac detrimentis obnoxia. Vnde sepius apparētem plurimorū felicitatem calamitas intercipit: ut de priamo legitur: & quotidiana experientia nobis ostendunt. ¶ Pręterea: uel si quis hęc beatitudinē assequatur: non uideat: qua ratione possit uere dici beat⁹: nā beatitudo cū sit ultimus finis: est qes cordis humani. (Oēs autē hoies naturaliter scire desiderant:) & ideo hoc desiderium cum sit natura istū: qescere nō potest: donec ad optatam perueniat cognitionē. Plurima uero sūt & pene infinita etiā in rebus naturalib⁹ desiderata: quorū cognitionem nunq̄ humanus assequit̄ intellectus. Quod ex hoc maxime argumēto colligi pōt: qd scilicet cū innumeri excellenti ingenio philosophi ab exordio mūdi ad hęc usq; tpa rimari omnia naturę secreta conati sint: multo tñ plura supersunt ignota: q̄ scita sint ab eis: uel cognita. Idē quoq; ipsi fatentur

tur

tur maximā horum ptem: quę scimus: minimā eorū esse: quę ignoramus. Vnde adhuc se ultimas rerū disferentias nescire testant: quarū loco in definitionib⁹ noia accidentium ponunt. Si itaq; adeo intellectus noster calligat ad naturalia: quāto minus ad supnaturalia penetrāda poterit eleuari? Quę igit̄ ipsius dē cognitio naturaliter nobis in hac uita cōceditur: per exigua est: & ualde incerta: iō naturale hominis dē dēriū in tam hebeti: & modica reḡ naturalium: diuisarumq; cognitione qescere non poterit: quin immo q̄to magis in hac cognitiōe pficiet: uehementiori affectu ad eam feretur: qd ois motus naturalis in fine uehementior q̄ in principio existit. Et sic ip̄ tanto uehementius cor humanum in dē mouebitur: q̄to in ei⁹ cognitione magis profecerit: nunq̄ ergo qescere poterit: cum ad eius pfectā contemplationem in hac uita nequeat peruenire. Quia: (ut iquit philosophus:) si cut se habet oculus nocturæ ad lucem solis: ita se habet intellectus noster ad manifestissimā naturę. ¶ Ceterum si qd in hac cognitiōe: diuinorūq; cōtemplatione possit multos: diurnosq; labores hanc animę qetem adipiscatur: adhuc non constat: quō hic possit uere dici beatus: cum ad eam instante iam morte peruenit: quam oino uitare non potest. Videmus enim cunctis hoibus a natura uel maximū in eē desiderū penitatis: cum uel p sobolis ppagationem: uel p alia opa imortales effici uehementē desiderēt. Non potest autem uir sapiēs morte non trīstari: si nulla extet alia uita pręter hęc: quam uiuimus. Nō enim pōt uir sapiēs malū nō odisse: qd uero malū pōt ei maius aduenire q̄ p̄ciosissime: ac beatę uitę tātoperē cōcupitę priuatio per mortē: cuius meditatio frequēs sapiētiam

C ii

deceat. Nec potest de morte ipsa non quicquid cogitare: cum non brutorum uita: sed rationali utatur. Proiecto cum quod pro hominibus uita accipienda tanto studio: cura: & labore tempus omnino struunt: illaque postmodum celerrime omnino: incertoque termino: ac uario exitu: si sit amissurus beatum dixerit nemo. ¶ Ex predictis itaque colligitur nisi aliam uitam potuerimus: nihil homini infelicius esse: ac miserabilius. Cetera enim non difficilem fines suos ducere natura consequi uidemus. Homo uero in finibus animi: corporisque circumuallatus perturbatioribus: ac molestis: beatitudinem tanto desiderio perperam inuenire non possit: aut siquis inuenit: tandem post diuturni temporis uigilias: & sudores maximos nequeat retinere. Hoc autem quod sit absurdum in nobilissima omnium creatura uel rudissimus quisque poterit iudicare.

¶ Animam hominis esse immortalē. Cap. XIII.

I quis ergo predicta recte consideret: non poterit dubitare: aliam esse uitam: & animam esse immortalē. Si enim deus rerum humanarum prouidentiam habet: ad quem pertinet res ad suos fines per debita media perducere: cum finis hominis non sit in uita presentis: oportet aliam accedere uitam: in qua homo beatitudinem assequatur. ¶ Præterea: hominis operatio: quæ est intelligere cum ad immaterialia: & uniuersalia se extendat: indicat aliquid in homine immateriale: & incorruptibile esse: de quo diuersi diuersa sensere. Sed reuera nisi hoc incorruptibile esse primum animam intellectuam: eaque esse hominis formam: infinitos inde puenientes errores euitare non possumus: homo enim specie sortitus per hoc: quod est rationalis: & hinc intellectus. Si ergo substantia intellectualis non sit hominis forma: non apparet qualiter homo spiritum

suam

sua sortitus per hoc: quod est intellectualis: uel rationalis. Vnumquodque enim a forma speciem suscipit: et ideo in homine ponere oportet aliam formam: a qua esse acciperet. Si ergo hæc non esset forma intellectualis: homo a brutis specie non differret per hoc: quod homo rationalis est bruta uero irrationalia: quod omnes negant. ¶ Præterea: operationes uitæ comparant ad animam: sicut actus secundum di ad primum: actus autem primus in eodem precedit tempore actum secundum: sicut scientia est ante actum considerandi. In quocumque igitur aliqua uitæ operatio inuenitur: in eo animam ponere oportet: quæ ad illam operationem comparatur: sicut actus primus ad secundum: anima enim est principium uitæ: eiusque operationis. Sed homo propriam habet: atque excellentem: supra quæ cetera animantia operationem: quæ est intelligere: & ratiocinari: hæc itaque sua ipsius est hominis: qua homo est: operatio. Oportet igitur in homine ponere huius operationis principium informans hominem: quod scilicet se habeat ad intelligere: & ratiocinari: sicut actus primus ad secundum. Omne in seipsum mouens componitur ex mouente & moto: mouet autem seipsum homo: sicut cetera animalia. Cum ergo primum principium motus in homine sit intellectus & uoluntas: hominem componi necesse est ex substantia intellectuali tanquam ex forma: & corpore tanquam ex materia. ¶ Item: si substantia intellectualis: quæ uocamus animam: non esset corporis forma: nulla appareret ratio: quomodo puer: uel infans homo dici posset: cum adhuc operationes non habeat intellectus: nec et appareret: quomodo dici posset: homo intelligere: si homo non esset aliquid compositum ex anima & corpore: (actiones enim sunt suppositivæ). Intelligere igitur & ratiocinari non esset propria hominis operatio: sed alterius intelligentiæ: quæ ab homine haberet esse distinctam

C 14

Etum. Nisi forte cum Platone dicat: hominem ex anima & corpore non esse compositum: sed esse solam animam corpori: sicut motorem mobili coniunctam: quod si quis concesserit: infinitis implicabitur laqueis. ¶ Primo enim homo non erit animal sensibile. Deinde sequeretur post discessum animam a corpore: corpus: eiusque partes eiusdem speciei remanere. Recedente enim motore a mobili: species mobilis non uariatur. ¶ Præterea: hominis corpus non uiueret per animam intellectuam: nec per coniunctionem animæ intellectuæ homo generaretur: mobile enim applicatione motoris ad ipsum minime generatur. Vbi ergo esset hominis generatio: si nec ipsa anima generat: nec corpus: quod generatur: est homo: ubi ergo patres: ubi filii: Hæc & homini absurda urgent eos: qui ponunt animam intellectuam non esse corporis formam. Cum ergo cognitio ueritatis sit obsectorum solutio: & qui dicunt animam intellectuam esse formam corporis: omnes euadant difficultates: manifestum est: hæc esse uerissimam sententiam. Non enim absurdum est: animam intellectualem esse corporis formam: supremamque illius partem esse a corpore: id est ab organo corporeo separatam. Cui enim ipsa anima naturaliter sit formarum suprema: & immaterialium ultima: non est mirum: si utriusque sapit naturam extremam: ut sit partim separata: partimque coniuncta. Unde a quibusdam nexus mundi appellatur: quod per eam suprema imis in naturæ ordine copulentur. ¶ Cui ergo ita sit: necesse est dicere: eam esse immortalem: & incorruptibilem: omnis namque substantia intellectualis incorruptibilis est: perfectiones enim oportet cum suis perfectibilibus habere proportionem. Proprium uero hominis perfectiuum: ut homo: aliqd est uniuersale: & incorruptibile: quia propria eius perfectio

fectio est intelligere. Cum ergo intellectio proprie loquendo uniuersalium: incorruptibilis sit: asserere oportet: animam intellectuam incorruptibilem esse. ¶ Præterea: animæ humanæ perfectio in abstractione quadam a corpore consistit: itaque quanto magis ad incorporea: & immateria alia attollitur: tanto amplius perficitur. Fatuum est ergo dicere: eam in separatione a corpore corrumpi: nihil enim ex eo corrumpitur: in quo magis perficitur: nec simul potest aliquid ad perfectionem: corruptionemque tendere. ¶ Quod si dicatur: eius perfectionem in abstractione a corpore per operationem consistere: corruptionem uero per eius separationem secundum esse: inanis est responsio: quia rei operatio ipsius esse: substantiamque demonstrat: unum quodque enim pro ut est operatur: & propria rei operatio sequitur propriam ipsius naturam: non potest igitur alicuius rei perfectio operatio: nisi per ut eius substantia perfectio. Si ergo hominis operatio: ut homo est: per abstractionem a corpore perfectio: nulla ratione dici potest: substantiam animæ intellectuæ corrumpi: dum separatam a corpore. Et tamen natura istum hominem creatum: ut quodammodo credere compellant: animam esse immortalem: unde nemo potest sine tribulatione in sententia mortalitatis animam permanere: quod patet ex sollicita omnium inquisitione. Omnes enim homines naturali inclinatione: & uehementi quodam affectu hoc intelligere cupiunt. Tum maxime philosophi in hac perquisitione uersati: attriti que sunt. De qua materia poetæ pariter: & alii tam docti quam indocti uaria conscripserunt. Si ergo deus & natura nihil agunt frustra: hæc hominum tamen uehementis inclinatio: & naturale intelligendi desiderium: uanum esse non potest. Quod si anima sit mortalis: profecto contra euenit: quia non solum

inanis est hmoi naturalis inclinatio: & sollicitudo: sed tristitia: deceptionisq; fomentum. Cū ergo absurdū oino sit: hoc deo & naturæ ascribere: & palā sit ex tali desiderio aiām esse immortalē: quod ideo homini a deo insertū est: ut sit de alia uita sollicitus: ad quam p̄ficiens ueræ beatitudinis finē tantūmodo cōsequi p̄t: et sic cōcludit id desiderū non esse uanum: sed putile: & necessarium. ¶ Quæadmodū ergo (ut superius diximus) negātes aiām esse corporis formā: ita & qui immortalitē negant: insolubilibus laqueis detinet. Nam p̄ter ea: quæ dicta sunt: difficile erit: imo impossibile intelligere: quō homo sit aial rōnale: liberq; arbitrio præditus: q̄ iustus legibus delinquēs puniatur: quis sit eius finis: quæue diuina circa eum sit p̄uidencia. Compluraq; alia: quæ enumerare: ac describere plixioris operis esset. Hęc autem oia ex contraria: & uera sententia facillime soluent. ¶ Sed quia alia: de qua nūc agitur: uita: humanæ facultatis me tam excedit: hic primū claudemus librum: ut sublimius fidei tractandæ accingamur: quia ubi definit ratio: ibi incipit fides. Quā si ueram probauerimus: nulla de immortalitate animæ supererit dubitatio.

¶ Liber secundus

¶ Proœmium de ordine procedendi.

Vm superiori libro de his tractauerimus: quæ ratio naturalis per se capere potest q̄tum huic intentioni nræ sufficere putauimus. Reliquū est: ut ad ea conuertamur: quæ rationē ipsam naturalem excedunt: ut tā per hæc naturalia: q̄ per ea: quæ a christo facta sunt: fidem christiā nam uerissimam esse ostēdamus. Et quia p̄sentia melius q̄ p̄terita cognoscunt: faciliusq; p̄teritis q̄ p̄cētib; bus

bus fides abrogari p̄t: primo rōnum fundamenta ponemus in his: quæ cum quotidie in ecclesia a christianis fieri cernantur: & ad sensum pateat: negare nemo p̄t. Loquor autē non de malorū christianorū operibus: qui potius ab ecclesia seclui sunt: sed de his: quæ a bonis fiunt: qui non tantū noie: sed operibus sunt christiani. Deinde rōnes adducemus sup̄ stabilitas: quæ gessit christus: & quæ oibus exploratissima sunt: præsentia liquidē p̄teritis fidem astruent manifestam. Quia uero principalis effectus: ad quē ois ecclesiæ tendit institutio: est iustitia: & irreprehensibilis uita: dicente saluatore nostro: (ego ueni: ut uitā habeāt: & abundantius habeāt.) primo pbabimus christi fidem esse uerā per rōnes in ipsa bona christianorū uita. Secundo in hmoi uitæ causa. Tertio demum in eius effectu uere fundatas. Et in his oia fere: quæ in ipsius dei nostri ecclesia militante nunc fiunt: iuo ordine complectemur.

CAliquam ueram esse religionem. Cap. pri. ¶ T igit p̄cedētib; sequentia cōnectam: ex his: quæ dicta sūt: necesse ē quēlibet hominem confiteri: aliq̄ in terris ueram esse religionē: religionē aut uocam: debitū cultū deo exhibitū tāq̄ uniuersali oium principio: & gubernatori. Ois. n. effectus quendā exhibet: suæ causæ cultū: dū ad eam se se cōuertens: ipsamq; quodamō inuocās: ei se subicere: ac similem efficere cōat. Quod nihil: aut retributionem quādā honoris ondit: ut ab ea magis magisq; p̄ficiatur. Cū ergo de? sit uniuersalis oium causa: a quo cœlū: & natura: atq; oē bonū est: patet i homine: naturalem instinctum esse oportere: ut se ad deum conuertens ipsum inuocet: eiq; se subiciat: &

quo ad possit ei similis fiat: & ab eo perficiatur: quod nihil aliud est quam deum collere. Cum ergo naturalis inclinatio uana esse non possit: necesse est concedere: aliquid inter homines ueram inueniri religionem. ¶ Ad hoc: cum ad ipsum deum collendum sicut omnis effectus ad suam causam homo naturaliter inclinatus: rationalis sit: suique arbitrii: non agitur quemadmodum cætera naturalia: sed seipsum agit. Et quia in multis naturalis ratio deficit: si propterea tantum homines oberrent: ut nullus adhuc uerus dei cultus inueniatur: auferatur oportet ab hominibus dei prouidentia: cum in hoc: quod per necessarium: & naturale est eis: minime prouideat: quoad quidem per uerum dei cultum si ad suum finem perducuntur: hoc autem superius plane redargutum est. ¶ Item: cum sciamus omne hominum genus in quolibet æuo tam exacto quam presenti fuisse diuino cultui diuersimode deditum: hoc esse natura iditum certum est: naturale enim est: ut alias diximus: quod omnibus: & omni tempore conuenit. Si ergo nullus habeatur in mundo uerus dei cultus: frustra sit oportet hæc naturalis hominum inclinatio: cum ad suum finem peruenire non possit. Ex quo sequeretur: ipsum deum tam irrationalibus creaturis quam rationali homini prouidisse. ¶ Preterea: cum omnis causa: quoad fieri potest in suum effectum: bonitatem suam: perfectionemque transfundat: intendens eum modis omnibus pro captu recipientis sibi similem reddere: & ad se trahere: deus cum sit summe bonus: & prima omnium causa: proculdubio perfectioni hominum: quorum gratia omnia naturalia instituit: prorsus intendit. Cum igitur ipse hominis uera perfectio in subiuciendo se deo: & in eo uen-

rando

rando potissime consistat: quo ad religionem maximè me pertinet. Hinc sequitur aliquam in mundo ueram religionem dari oportere.

CDuplicem esse dei cultum. Cap. ii.
 Vm autem deus possit dupliciter ab hominibus uenerari: spiritu uidelicet: & corpore: duplicem quoque cultum ponere debemus: in tētiorem scilicet & exteriorē. Interiorē dicimus eū: qui deo per operationē intellectus: & uolūtatē exhibet. Exteriorē uero: qui per corpore officia: ceremoniasque: & sacrificia impendit: cum igitur materia sit propter formā: nemini dubium est: exteriorē cultū ad interiorē ordinari: eique seruire. ¶ Interiorē autem uerū dei cultū dicimus esse rectitudinē: ac perfectionē uitæ hominis interioris: qua deus maxime honoratur: quod sic probamus: omnis causa in sui perfectione effectus maxime honoratur: unde artifices in operum suorum consumatione probantur: nullus autem effectus homine nobilior inuenitur: qui quanto perfectior fuerit: tanto magis suam causam: id est deum honorabit: eo autem perfectior erit: quo sanctius uiuet. Sanctitas uero est interioris hominis perfectio: qua etiam totus homo perficitur: ergo in bona: & perfecta hominis uita: deo precipuus honor profoluit: & sic uerū: & iteger dei cultus est ipsa optimi uiri uita: & operatio i dei relata. ¶ Itē: deū nō solum propter se ueneramur: & collimus: sed ut ab eo et se licitate: & quæ ad hominem spectant: bona consequamur: cultus ergo dei uerus est mediū: & dispositio ad hæc bona consequenda: agētia siquidem dispositionē subiecti exigunt. Cū ergo manifestū sit: ad ipsam felicitatē: & homini bona a deo impetranda multo perfectius hominem per bonam uitam quam per sacrificia: ceremoniasque disponi:

cōstat: uerū dei cultum esse rectitudinē uitę. ¶ Pręte
rea: cū deus n̄ sit corpus: sed actus purus: homo per
rectitudinē: cordisq; puritatē: m̄ sit deo similior q̄ per
actus exteriores: & ideo p̄fectius deus spiritu q̄ cor
pore colitur: (Spiritus enim est deus: & eos: q; adorāt
eum: in spiritu: & ueritate: oportet adorare.)

Nullā christiana uita iueniri meliorē. Cap. iiii.

Nulla autē uita melior: & sanctior q̄ christia
na iueniri: aut excogitari potest. Nam i ter
cōcta uiuētū genera: ea quę solā animā ha
bent uegetatiua (ut plātę) infimū uitę gra
dum sortiuntur. Animalū autē uita multis distingui
tur gradibus: quorū alius alio p̄fectior est. Ille enī ui
tę sensibilis gradus p̄fectior in animalibus est: q; cog
nitionis sensibilis est magis particeps. Cū autē itelle
ctiua cognitio sēsibile excedat: p̄fectionis uitę gradū
hoibus q; brutis tribuimus: in q;bus etiā diuersos
uitę gradus: quo ad p̄fectionem: non quo ad essen
tiā ponimus. Illos enī: qui ratione duce in oibus ope
rantur: iis pręferimus: qui sensibus obsequentes: ra
tione postposita: tota uia aberrāt: q̄a quanto magis
uoluptatibus addicti ab ea recedūt: tanto minus par
ticipant hominis: & brutis efficiūtur similiores. Qui
uero magis rationi interuiuit: & cōcupiscibile partē
cohercet: plus hominis habent q; bruti. Cum ergo ui
ta hominis sit brutorū uita pręstantior: haud dubiū
est: quā inter homines illi sup̄emineant: qui rationē
dominam amplectūtur: ubi etiā gradus inter se ua
rii differunt. Cū enim amplius intellectus per cogni
tionem: & amorē ueritatis spiritualium rerū q; corpo
rearum: pręfertim ueritatis de deo cognitę p̄ficiatur
q̄to quis magis: relictis corporalibus: cōtemplatione:
et

& amore ad spiritualia: & diuina euehitur: tāto ma
gis p̄ficiatur eius intellectus: & p̄fectiorē nascitur
uitam. Sed uita christiana ad hoc potissimū tendit:
ut posthabitis creaturis oibus tam spiritualib; q; cor
poreis: per cōtemplationem: & amorē se totā in deū
trāsfundat: & fiat unus spiritus cum deo. Cum ergo
potior iueniri nequeat uita q̄ hęc: quę hominem suo
p̄cipio: & ultimo fini cōiungit: patet nullā uitā chri
stiana esse meliorem. ¶ Pręterea: recta hominis uita:
ut homo est (ut supra iam diximus) pro ipso ratiois
modo estimatur: quanto ergo rationabilior uita fue
rit: tanto dignior iudicabitur. Quare cum ueri chri
stiani nihil omnino cōtra rationē agere uelint: fateri
necesse est: iter ex teras gentes: ac nationes: nullā chri
stianę uitę esse pręferēdam. ¶ Itē: bona hominis ui
ta ad cōtemplatiōem dei tendit: & ad eam ordinat:
in qua purgatissima mentis serenitas exigit. Huma
nis nāq; passionibus: & affectibus subiectus: minime
aptus est cōtemplationi rerū diuinarū. At nulla uita
inueniri potest: quę liberiorē: purgatioremq; reddat
hominē q; christiana: cum relictis oibus soli deo se se
cōiungere laboret: ergo nulla huic dignitate: atq; ex
cellentia pręstat

Ultimo christianę uitę sine meliorem nulluz ex
cogitari posse. Cap. iiii.

Sed ut melius ostendamus: nullā christiana
uita meliorē inueniri posse. Cum duo ad bo
nam uitā principaliter requirant: uidelicet fi
nis bonus: & quę ad finē sūt: cū ipso sine p
portionē habētia: demonstremus primo: nullū finem
humanę uitę eo: ad quem tēdūt christiani: dari me
lorē: nec magis rationi cōsonū. Deinde ea: q;bus ad

eum sine ab eis pgitur: pfectissima esse pbabimus: & cū ipso optimam habētia pportione. ¶ Quo igit ad sine patet. Nā duplex est hominis finis: uidelicet finis cuius: & finis quo: hoc est ipsa res: ad quam tēditur: eiusque fructio. Cū igitur nihil pstatius: ac melius deo possit excogitari: atque christiani humanę uitę finem statuunt deum: cuius gratia oia faciunt: pspiciū est quo ad hoc: nullū sine inueniri posse meliorem. Fides quoque ad uisionē: & fructionem dei nō per creaturas: sed per essentiā aspirat: quo nullus pfectior actus respicitur. Cū enim p aptaz uisionē: & fructionē deo cōiūgitur homo: ultima cōsumatione pficit: supra quā nil amplius optare licet: cū deus sit bonuz: quo nihil maius excogitari potest. ¶ Felicitatem uero humani generis esse aptam dei uisionem ualidis arguit rationibus: iam enī supius probatū ē: hominem in ptesenti uita beari nō posse. Dum ergo beatitudo hominis sit ueritatis contemplatio: hęc expectanda est in alia uita. Si uero in futura uita ponamus humanę uitę finem esse cōtemplationem primę ueritatis cognitę: non per speciē ppriam: sed per effectus: multis afficietur difficultatib⁹. Primo enī nō apparet: quomodo in huiusmodi cōtemplatione: humanū possit desiderium p̄sus q̄scere. Si enī anima rationalis a corpore seiuncta effectus non solū naturalū: sed spiritualiū quoque: imaterialiūque substantiaz cognouerit: aut p̄fecte: aut impfecte hanc cognitionē habebit. Si impfecte: inde quoque impfectam de deo cognitionē: cōtemplationeq; a sequet. Cū uero omne impfectū suū appetat p̄fectionē: iicut materia formā: & turpe pulchrū: in eiusmodi cognitione sibi nō satisfaciēs anima getem repire non possit. Quod ex hominī patet studio

studio: quoz intellectus in cognitione cōfusa minime quiescēs: omni opera: ac labore ad p̄fectā cognitionē puenire cōtendit. Sinaūt p̄fectam obtinuerit illoz effectū cognitionem: mox desiderabit eoz cognoscere causā: (q̄a oēs hoies natura scire desiderat) philosopho teste & (scire est rei causā cognoscerē) qd̄ aut naturale est: auferrī nō potest. At cum ois motus naturalis in sine q̄ in principio sit uelocior: tanto uehementius cognitionē causę desiderabit: q̄to p̄fecti⁹ ipsius effect⁹ cognouerit: non liquet ergo quomodo naturale hois desiderū: nisi deuz uideat: possit oino q̄scere. ¶ Q uod etiā hoc pbatur expimento: cernimus enī nulla re finita animi capicitatē impleri posse posito enī quocūque finito: intellectus noster aliquid ultra semp apprehēdit. Vñ p̄supposita quibet linea finita: numeroque finito: nunq̄ supaddēdi facultas in animo terminatur: & hęc est ratio infiniti apud mathematicos tā i numeris q̄ in lineis augmenti: cum igitur cuiuscumque infra deum substantię amplitudo sit finita: intellectus noster donec diuinam substantiam attigerit: satiari non potest. Quippe que sola cum sit actus purus: (ut diximus:) nullo circūscribitur sine. Rationabiliter itaque poni nō potest: alium humanę uitę finem deberi q̄ euz: quem fides nostra decernit: hoc est diuinę essentię uisionē: ipsum uero deū esse ultimum: in quo anima conquescit: luce clarius est. Omnis enī motus naturalis ad aliquē tendit ultimū terminū: ad quē cū puenit mobile: q̄scit. Cū ergo infra deū nulla hūani cordis substantia terminat desiderū possit: dicim⁹: q̄ solū q̄n deū de facie ad faciem intuebit: tum demū uere q̄scet. Q̄ nquidē euz nihil deo sit mai⁹: nihil p̄sus ad satietatis cūlū accedere

poterit. Neq; inferiori desiderio afficitur. Tū quia penitus ea nihil pendet (eo q̄ finiti ad infinitū nulla sit pportio). Tum quia nihil est in ullo effectu: quin excellēt in prima causa inueniatur: atq; ita nihil ei desiderabile deest. Tum quia intellectus noster exactissime proficiet: ex quo enim ad supmū intelligibile euectur: pcul dubio cetera intelligibilia: ad quæ naturaliter inclinatur: facillime apprehendet. Quāuis enim sensum excellēs sensibile corrūpat: contra tamē excellēs intelligibile proficiat intellectū. ¶ Sciendum est autē: q̄ cū deus sit infinitus: & extra cuiuslibet substantiæ ordinē: intellectus noster p̄pria ipsius uirtute ad diuinā essentia uisionē: eleuari nō potest: sed aliqua noua requiritur dispositio: quā nostri theologi gloriæ lumen appellant: quod purgatæ cuiuslibet animæ deus infundit ut suæ habile reddat uisioni: semper enim necessariis deus occurrit. Neq; potest q̄sup̄ suas uires attolli: nisi eius uirtus superna ope adiuuet. Ad ipsius autē dei uisionē uigor p̄ solā luminis intellectus naturalis intensionem mirime sufficit: p̄pterea q̄ intensio formæ eam nō trahit ad alterius speciei operationē: qualis est dei uisio creato intellectu comparata. Oportet igitur augeri uirtutē intellectuā p̄ alicuius nouæ dispositionis adaptionē: quā lumē gloriæ nuncupamus. Ex quo liquet q̄ uere q̄q; rōnabiliter fides nostra de humana uita sine sentiat: & q̄ facile oēs cōtrouersiarū explicet nodos: quibus alii se opinātes multipliciter angunt. Cōstat igitur siue de fine cuius: siue de fine quo loquimur: nullū meliōrē: rōnabileq; inueniri aut excogitari posse eo: quē religio christiana p̄dicat: & obseruat.

¶ Nullū ad beatitudinem medium christiana uita melius inueniri.

Cap. V.
De

DE medio quoq; ad cōmemoratū finē pueniēdi differentes: facile ostēdemus: nullū ei: qd̄ christiana fides asserit: cōferri rationabiliter posse. Nā q̄ aliquo: uel aliquibus mediis ad finē: id est beatitudinē homo pueniat: cū deus & natura nihil agant frustra: nemini abigēdū. Frustra enim esse dicitur quicquid ad eū finē: ad quē ordinatū est: puenire nō pōt: quē admodū frustra quis uirtutē habeat motiua ad motū exercēdū: deficientibus mēbris. Cū ergo natura hoīes beatitudinē appetant: p̄fecto subtractis mediis: inani hoc flagrabunt desiderio ad ea quādoq; pueniendi. Itaq; aliqd̄ medium dari oportet: quo ad dei uisionē possit homo puenire: idq; christiani esse dicūt puritatē cordis: gratiāq; diuinam supernaturaliter infusam ipsā animā omni uirtute proficiētē. ¶ Cordis uero puritatē esse mediū transeūdi ad ueritatis primę cōtemplationē nemo pōt negare: oportet enim finē cum mediis habere pportionē. Ad ipsius autē dei cognitionē magnā exigitur extasis: cū sit intelligibilium supremum: extraq; oia sensibilia. Ideoq; ad id necessaria est exquisitissima animi purgatio: id est a sensibili amore: & implicatione ad inuisibilium cognitionē: amorēq; eleuatio: purū enī dicitur quod inferiori naturæ nō admiscetur. Cum ergo intellectus noster ab organo sit corporeo separatus: & anima nostra sit substantia rationalis: quanto se magis a corporeis abstrahit rebus: diuiniq; coniungitur purior efficitur. Quicquid autē philosophi de cordis puritate: de uirtutibus: & p̄batis moribus sanxerunt: nō tāto exequitur: ac docet christiana religio: sed multo p̄fectiora documēta ad cor sanctius puris

D

eandum inuenit. Nō enī puritas cordis : quæ natura-
liter ab hominibus cognosci: & haberi pot: sufficiens
est mediū ad finem : quæ prædiximus obtinendum.
Nam quicquid alicuius naturæ limites excedit : ei nisi
per alterius actionē aduenire nō potest : sicut & aqua
nisi alio mouente fursū nō tendit. Videre autē dei sub-
stantiam: ut præcedenti capitulo discussum: oēs na-
turæ creatæ limites transcendēt. Ideo: & cum unum
quodq; intelligat per suæ substantiæ modū: ut quis
diuinā essetiā uideat: ppria uirtus ad purificandū non
sufficit: nisi actione superioris uirtutis adiuuetur. Re-
solutio igit uitæ: de qua philosophi disputarūt: ad
hanc beatitudinē insufficientis est. Hinc nō in merito chri-
stiani gratiā: & uirtutes a deo supernaturaliter infusæ
ponunt: quæ nulli in necessariis unq; desit: ut p eam
homo purgatissima acie ad finē dirigat optatū. Q d
prolixiori sermone probare huius opis breuitati: cui
maxime studemus: minime conuenit: cum præsertim
in libro d simplicitate uitæ christianæ a nobis edito:
satis aperte monstrauerimus: uitam christianā nō ab
amore naturali: nec ab imaginatiōe: nec a ratione tā-
tū naturali: nec ab influxu cœlesti: neq; ab aliqua spi-
ritali creatura: sed a gratiā dei: idest a dono eius su-
pernaturaliter infuso deriuare. Ne idem ergo sæpius re-
petamus: legant qui uolunt librum illum: & intelli-
gent uitam christianam esse perfectissimam medianā
ad finem huius uitæ perueniendi. Ex quo sequitur:
nullam inueniri: aut excogitari posse uitā ipsa christi-
ana meliorem: atq; omni ex parte perfectiorem.

C Per religionē christianā homines certissime ad
beatitudinem perducit.

Cap. Vi.
Si ergo

ergo (ut pbauimus) opz aliquā iter ho-
minē ueram esse religionē: quæ in rectitu-
dine uitæ consistit: cū i hoc christiana reli-
gio cūctas excellat: necesse est ostiteri eā ef-
se uerissimā: p eamq; deū nō minus exte-
rius q̄ inter? rectissime colli: q̄ cult? exterior christi-
anæ religionis aut effecit: aut significat interiorē. Q d
si interior uerus est: manifestū sit: exteriorē efficere: ut
significare ueritatē: cū ergo alter alteri respōdeat: ue-
rus est cultus exterior: de quo inferius copiose magis
tractabimus. Collētibus itaq; nobis deū pmo ppter
meritā eius honoris exhibitionē: deinde ppter beati-
tudinē impetrādā: sequitur q̄ a christianis uere deus
honoretur: & ab his beatitudo expectat: quæ ad eā
tandē omnino queant puenire: ideo q̄ christiane ut-
uendo usq; in fine pseuerauerint: beatitudinē sibi tu-
to polliceri possunt. Cū diuinam insup pudentiam
in rebus humanis aperte supius mōstrauerimus: cui?
est p debita media res ad fines suos dirigere: nullūq;
mediū christiana uita perfectus possit inueniri ad
beatitudinē obtinendā: dubitare nullo pacto debet
quisq; christiane uixerit (cū christianæ religionis cul-
tus uerissimus sit) quin a deo per illū ad beatitudinē
perducatur. ¶ Præterea: si deum negare esse iustū fas
non est: christianæ religionis homines: qui dei manda-
ta seruauerint: perire non possunt. Deus enim omnī
causa omnia ad fines suos mouens: aut aliquos mor-
talīū: aut nullos ad beatitudinem pducet. Profecto
nullos dicere non licet: frustra namq; esset homo: &
hinc plura sequerent absurda: ut ex præcedentibus
manifestū est. Sin aliquos: iure christiani: quos ho-
minum esse optimos nouimus: nō sunt posthabendi

C Nam si christiani pietate: & religione cæteris san-
ctiores optato beatitudinis fine desistuntur: pfecto
nulli hominū ad eum pueniēt: q̄a si id qd̄ magis esse
uidetur: non est: neq; quod minus: christiani aut̄ ma-
gis uidentur fore beatitudinis cōpotes q̄ reliqui ho-
minum: quia: ut ex p̄dictis patet: sunt ad eā capeffen-
daz p̄pingores: religio ergo: fidesq; christiana oibus
est alius p̄ponenda. Quod si christiani in huiusmodi
religione spe sua fraudentur: dicere oportet: nullā eē
talē beatitudinem. Sed fabulosum ac cōmēticiū quo-
dam: q̄nquidem in natura uidemus oē agens nisi ni-
mis impediatur: in materia bene disposita formā sem-
per introducere. At bonæ uitæ finis: & ultir a eius
forma: est ipsa beatitudo: ad quā nulla uita melius q̄
christiana dispōitur. Si ergo huic habiliori expetita
non datur beatitudo: pfecto nulla hominis erit: q̄a
(ut iam probatum est) alia hominis beatitudo uere
esse non potest: atq; ita nullus oino huius uitæ ulti-
mus dabitur finis. Cum ergo finis sit regula oium:
quæ ad ipsum ordinantur: sequeretur hominem esse
animal oī p̄fus ordine carens: oīūq; miserrimū: q̄a
si uiueret: omni prouidētia desitutus: qd̄ putare ma-
xime absurdū est. Vita ergo christiana: id qd̄ nobis
erat p̄bare p̄positū: p̄ uerā religionē ad beatitudinē
certissime tendit.

C Vel ex eo fidē christia-
nam esse uerā: q̄ optimē uitæ sit causa. Cap. Vii.

Q Vando ergo ostendimus ueram esse christia-
nam religionem ex rōnibus i bona christia-
norum uita: perfectaq; ypothesis. Nunc acce-
demus ad huius uitæ causas: idem confir-
maturi. Principalis aut̄ uitæ hmōi causa est iesu chri-
sti fides crucifixi a charitate formata: id est quæ per
dilectionem

dilectionem opatur: dicēte sacra doctrina. (Iustitia
dei est per fidē iesu christi in oēs: & super oēs: qui cre-
dunt in eū). (Et sine fide impossibile ē placere deo.)
Dicimus aut̄ fidē christi formatam eā: qua credimus
ipsum christum crucifixū esse uerum deū: & uerum
hoiēm: filium dei: unū in natura cū patre: & sp̄ritu
sc̄to: in p̄sonisq; distinctum: quem super oīa diligi-
mus: fides ergo cum amore in christū est cōmemora-
tæ uitæ causa. ¶ Quod aut̄ ita sit: quottidiano doce-
mur exp̄imento: qd̄ uero nobilissimū est: negari ne-
quit. Manibus siquidē quoddāmodo attrectamus:
ita se rem habere: quia christianum uidemus: & exp̄i-
mur tantū in rectitudine uitæ q̄tum in fide xp̄i: & e-
conuerso p̄ficere: cū hęc inter se mutuo conuertātur:
contra quo; in utroq; deficere pariter oportet. Ex de-
fectu nāq; bene uiuendi fidē formatam deperditū iri
p̄speximus: & e conuerso. Si eiusmodi ergo p̄spicim⁹
in humana uita effectum: quē post aduentū christi
ad hęc usq; t̄pa p̄durasse hoies tam suo q̄ alieno picu-
lo dicere: id q; palam christiani oēs attestantur: & p̄-
dicant: iure in eo philosophari debemus ex admira-
tione tantę rei causas inquirentes. Quēadmodum
philosophi inspectis rez naturaliu effectibus tū eo-
rum causas ignorantes admirari primū: dehinc ex ad-
miratione philosophari cœperunt. ¶ Primo itaq; ef-
fectus sua causa p̄fectior esse nō pot̄: cum cuiuslibet
effectus perfectio a causa depēdeat. Si ergo rectitu-
do: ac ueritas uitæ christianę: quæ cunctis p̄ferenda
est: pendet a fide christi: impossibile est ipsam fidē non
esse uerā. Si aut̄ est uera: sequitur xp̄m uerum esse deū:
qd̄ christiani affirmant: eiuq; ueram esse religionē.
¶ Impossibile item est bonum a malo: & uerū a falso

tanquam a causa per se dependere: mali enim put mali: similiter & falsum put falsum: nihil est. Si ergo fides christi esset falsa: & illius amor malus: certe rectitudo uitae christianae tam bonae ab ea per se non dependeret: uti uidemus. ¶ Item: si fides christi esset falsa: nullus error posset maior inueniri: nam dicere hominem crucifixum esse deum: si non sit uersus: extremae dementiae est: cum ergo uita christiana perfectissima sit: ut praediximus: quomodo tanta uitae perfectio: siue rectitudo poterit a maximo errore puenire? Cuius omnis recta uitae institutio deriuata rectitudine intellectus: & omnis error in affectu: & operibus humanis ab errore illius: obliquitateque pcedat. ¶ Quanto insuper aliqua natura melius est disposita: tanto susceptibilior est formae perfectioris: forma autem & perfectio nostri intellectus est ueritas: eius autem dispositio ad ueritatem suscipiendam puritas est: cordisque sinceritas. Ideoque quanto fuerit homo a rebus humanarum affectu purgator: tanto magis ad capessendam ueritatem: reuiciendaque: quam facile discreuerit: falsitatem: praeparatur: sed nullam dispositionem: ac purificationem christianae parez inueniri posse probauimus. Si ergo esset medax haec fides: id sane christiani multo promptius: atque clarius quam alii conspiceretur: cuius rei oppositum cernimus. Quanto enim sanctiores in dies efficiuntur: tanto eam constantius affirmat: contra uero ex effectu fidei: uitae perfectio pariter augetur: ex quo fides falsa esse non potest. ¶ Praeterea: sicut deus tam primus motor: & prima causa omnia mouet: atque producit in rebus naturalibus: & corporis: ita etiam in spiritalibus se se habet: ipse ergo est: qui humanum mouet in intellectu ad ueritatem. Nemo autem dubitare debet: quoniam deus ueritatis lumen: praesertim circa necessaria ad salutem

uis clarius

uis clarius impartiatur: qui per uitae sanctimoniam magis sunt dispositi. Quemadmodum sinceri christiani: qui si in fide errarent: nullam praeter alios peccatoribus gratiae praerogatiuam haberent: sed multis praesumptis: & erroribus capti relinquerent: quod a prouidentia: & bonitate dei alicuius est. ¶ Finis insuper est ratio eorum: quae ad ipsum finem ordinantur: ideo qui peccant in fine: in his: quae ad eum perducunt: eos peccare necesse est. Finis enim in rebus agendis est sicut principium in speculatiuis: cum ergo christiani non errent in his: quae ad finem spectant: id est in rectitudine uitae: immo ceteris longe antecellant: sequitur: quod etiam in fine non errent: sed eorum finem esse christum omnes certissime consentunt. Nam & simillimum christo fieri nititur: & ad eius fruitionem totis uiribus ire contendunt. Quemadmodum ergo ipsi uerissime asserunt: christum crucifixum esse deum: concludendum est. ¶ Praeterea: deus in omnibus ordinate procedit: propterea quod omnia faciens sapienter in superiora per superiora gubernat: hinc nobilioribus effectibus nobiliores causas praeposuit: cum tempore oporteat causam suo effectu esse perfectiorem. Nullus autem inter homines effectus nobilior inuenitur quam uita christiana: necesse est ergo talem effectum a nobilissima causa prouenire. Cum autem eum uideamus totum a christo emanare: confiteri necesse est: christum esse nobilissimam causam. ¶ Causae insuper secundae sunt instrumenta primae: cum ergo uita christiana a christo tanquam a causa perficatur: fatendum est christum hominem crucifixum esse primae causae instrumentum ad produendum hunc eximium christianae rectitudinis effectum. Quod si christus deus non esset: quemadmodum seipsum praediximus

D iiii

cavit: nullus uti ꝑ homo eo posset scellestior: aut ex-
 cratior inueniri: atq; ita deus ad effectū optime uitæ
 pduendum pessimo uteretur instrumēto: qđ esset ue-
 hementer absurdū. ¶ Item: quanto effectus suæ sit
 causæ similior: tanto amplius picitur: quia eius pfe-
 ctio est per equiparationē ad causam. Videmus autē:
 qđ q̄to qđ christi uestigia magis imitat: & eius in uita
 similitudinē exprimit: tanto fit sanctior & diuini-
 or: hoc autē minime fieri posset: nisi ipse christus uerus de-
 us: eius ꝑ fides uerissima esset. ¶ Præterea: ex effectibus
 cognoscimus causas: ut ex ipsis experimentis medici-
 nas: cū autē philosophi sumo studio elaborauerint:
 ut nobis bene uiuendi regulas traderent: in paucis
 tū eos uidemus: & longo uix tpe ꝑfecisse. Ne ꝑ id ēt
 in maximo ipsorū apprime philosophantiū numero
 sine fide christi effectisse: qđ in multorū congregatiōe
 fidelīū: in omni hoium genere: & utro ꝑ sexu tam in
 pueris q̄ in mulierculis celeriter & exacte christiana
 peperit disciplina: cum nulla sit philosophicæ institu-
 tionis ad christiana comparatio: siue de moribus: siꝫ
 ue de religione tractet. Quod enim mirabilius est qđ
 qđ scelestissimus quisq; (sicut innumeris tam præteri-
 tis qđ quotidianis docemur exēplis) mox ut ad chri-
 stū crucifixū ueraciter conuersus fuerit: nouū ꝑfusus
 induit hoiem: sit ꝑ ex supbo & inuido: humilis ac be-
 nignus: ex auaro & raptoꝝ: munificus & liberalis:
 ex incōtinēte & luxurioso: continēs & castus. Ac de
 mū: quasi ꝑo singulis uitis mox antidota uirtutū
 saluberrima ibibat: multiplici bonorū fœnore præte-
 rita mala diluit: atq; cōpensat: qđ æque nunq̄ ulla
 philosophorū secta impetrauit. Necessario itaq; seq̄-
 tur: xpm esse causam principalem: seu instrumentale:
 accertam

accertam morum: & consumatæ uitæ medicinam.
 ¶ Doctrina xpiana: cui fides inuit: eē a po. C. viii.
 Ac rē insuper scripturę lectio: auditus: & me-
 ditatio est christianæ uitæ causa: nostræq;
 religiois substantia. Scripturę siquidē ueri-
 tas fidei est obiectum: ideoq; post argumen-
 ta super xpi fide extracta: ponenda illa sunt: quæ ex
 ui sacrę scripturę decreta sumūt. ¶ Primū scimus: qđ
 de futuris contingentibus non est determinata ueri-
 tas (philosopho teste) de qbus neq; ars: neq; sciētia
 esse pōt. Vnde a præclarissimis: & sapientissimis philo-
 sophis determinatū est: futura contingentia a nobis
 cognosci non posse: sed hoc tantū ad proprietatem
 diuinam pertinet. Deus enim: cū sit æternus: oia sua
 æternitate complectit: oiaq; sunt eius oculis nuda:
 & aperta: hoies uero nequaꝫ præscire futura contige-
 tia possunt: nisi eis ab ipso deo reuelentur. Cū itaq;
 sacra scriptura ubiq; tū maxime in ueteri testamēto
 futura cōtingentia: & ad libeꝝ arbitrium spectantia
 non modo generaliter: sed particulariter ēt prænun-
 tiauerit: neq; solū unius anni: aut decem: sed centū:
 uel mille: duorū quoq; actuum: & quattuor milium
 annorū uaticinia ꝑdiderit eorū: quæ non tantum he-
 breis cōtingerūt: & a christo eiusq; ecclesia gesta sunt
 sed quæ oibus fere gentibus: & regnis Assyriorū. I.
 Caldæorū: Persarū: Medorū: Græcorū: Romanorū: ac
 aliarū nationū: uel ꝑpera: uel aduersa acciderunt:
 & sicut multo tpe anteq̄ fierent ꝑdicta sunt: ita adun-
 quem postmodū euenerunt. Necesse est confiteri has
 scripturas a solo deo: non ab hoium follertia: & inge-
 nio produisse. Quæ uero adhuc implenda expectan-
 tur: ex argumento præteritorū: in quibus inuolata

ueritas emicuit: pro certis habēda sūt: atq; inde col-
ligere facile possumus: deum optimum non paruam
hōibus curā: ac rebus humanis prudentiā adhibere.
¶ Præterea: cum deus (ut diximus) sit solus futuro-
rum contingentū præcisi: non pōt alicuius homi-
nis sagacitas: & industria magnorū uirorū: ac regnūz
gesta: & bella: uariosq; hōium casus ita disponere:
& seriatim ordinare: ut sint signa futurorū: qm̄ homi-
nis arbitrio: & uoluntati non subiciunt: sed præter
illius spem: alios: & alios plerunq; fortiuntur euen-
tus. Solus ergo deus statuere pōt: ut aliqua ab homi-
nibus fiant: quæ futurorū tpm̄ gesta p̄fus significēt:
Videmus aut̄ in sacra pagina: q; quæcunq; in nouo
testamento hæctenus tractata: uel tractanda sunt: in
prisco: seu ueteri testamento effigiatim præsignata
sunt: & expresse. ¶ Nec pōt rōnabiliter dici: has inter-
pretationes a christianis exortas: & ad libitum coa-
ptatas: quia in tanta rerū: & temporū uarietate: mul-
tipliciq; uerborū positione: atq; auctorum diuersi-
tate: non posset ea ueteris testamēti ad nouū unifor-
mitas inueniri: nisi aliquis intellectus singulis tem-
poribus similia compegisset. Nō enim hoc casu factū
dici pōt: cū nihil in his dissonum: nihil impertinens:
nihil distractū inueniāt: sed oīa: pari tēore a sup̄mo ad-
minimum pœnitus concordent: quodq; obscure in
aliquo loco tactū est: aperte in alio declaratur: ita ut
uniuersa sacra scriptura se ipsā aperire plane uideat̄.
Hoc si illius ignaris minus innotescat: secus ipsius sa-
crę scripturę sedulis: & piis perscrutatoribus euenit:
qui de sincerissimo fonte ueritatis irrigationem mel-
lissuam hauserunt. Pie igitur: humiliter: caste: & m̄
de eam adeant: qui ueritatem nosse cupiunt: & si no-

biscum

biscum pculdubio sentient. ¶ Quamobrez huic soli
scripturæ allegorica competit expositio: q̄ ea sola a
deo: & a supercælesti lumie emanauit. Allegoriā aut̄
dicimus non fabulosam interpretationē more poeta-
rum (nā & nos parabolas exponimus: nec inde alle-
goriam fumimus) sed sensū parabolicū: & litteralem
uocamus: cum in fabula: & in parabola non sit intē-
tionis nostræ ea significare: quæ uoces ip̄e per se fo-
nant: sed ea dūtaxat: quæ p̄ cōcepta sub ip̄is uoci-
bus intelligūtur. Allegoricū aut̄ sensum eū appella-
mus: q̄ hæc tria habet: ut. s. Primo iuxta uocū signifi-
cationē historia mira tā dictorū q̄ gestorū: & narrato-
rum absq; figmento demonstretur. Secūdo: q; per ea:
quæ gesta sunt: futurum aliq; aliud significēt. Ter-
tio: q; eadem gesta fuerint ad insinuādū optime coa-
gmentata. Ex q̄bus patet: q; talē cōtinentiam: & se-
riem nulla cōtexere pōt disciplina: sed solus deus: cu-
ius infinita puidentiā circa futura nō fallitur. ¶ Itē:
modus locutionis: & p̄gressionis sacrę scripturæ est
adeo singularis: ut a nemine ex nostris quis excellen-
tissimo: & in omni scientiarum genere peritissimo po-
tuerit obseruari: soli enim: q̄bus: sp̄s sancto dictan-
te: ita cōcessum est: eundē modū expresserunt. Nā licet
diuersa temporū interualla iter ipsos scriptores efflu-
xerint: & alius alio elegantior extiterit: cōsuetum tñ
dicendi genus diuini sermonis nequaquā uariatum est:
quod non esse humanum: sed diuinum manifestum
iditium est. ¶ Hoc aut̄ maxime probat effectus. Vir-
tus. n. causæ ex effectu colligī: nullus aut̄ inuenit̄ in
terris nobilior effectus q̄ uita xp̄iana: quæ nō potest
(ut sup̄ius: & alias i libro de simplicitate xp̄ianę uite
ostendimus) ab aliqua naturali cā sed tñ a dei gratui

do munere puenire. Cum ergo talis doctrina sit potif
simū huius uitæ instrumentū : in quo tota substantia
christiana religionis cōsistit : manifestū est eam : eiusq;
loquēdi modū ab ipsis hominib⁹ esse nō posse. Expe
nētia siqdem didicimus : doctrinam hoium ad bñ : be
ate : uiuendū generi humano parum pfuisse. Nā an
te huius in mundo luminis effusione : in pfunda no
ctis caligine mortale genus hoīuz uerfabat. At post
icalefcētib⁹ aplice doctricē radiis : & coruscātib⁹ eoz
q; pdicatioe tonitruis : oīs per id lumē nubes fugata ē :
hoīum mentes miro serenitatis fulgore illustratæ sūt
¶ Sed ne q; præterita neget : ad exēpla domestica cō
uertamur. Nos enī ex hac doctrina : eiusq; modo ma
gis q̄ ex ulla alia illuminari : delectari : ac demū flecti
experti sumus. Quappter ex quo nostri tps pdicato
res ea relicta ad philosophicas ppōnes : ac rhetorū ar
tes cōuerſi sunt : oīno parum : aut nihil in auditorum
frequētia : & in populis pfecerunt. Cū antea simplici
ad populū sermone utentes solius sacre scripturæ in
structioe : & familiaritate cōtenti mirifice illustrando
populos inflāmarēt. Q ui adeo inuicē delectabatur :
ut hymnis & cāticis tā i aduersis q̄ i pſperis iubilaret
hinc ad bene : beate : uiuendum apli uehementer ex
citabant. ¶ Testis est deus q̄ sæpe pdicanti mihi ad
populū : dum ego per argutā phōrum doctrinā : per q;
humanæ sapiētiae uerba euagarer : ut sciolis huius se
culi : ac inflatis ingenii sacri eloquiū profunditatem
ostenderem : perspexisse cōtingit ex quadam audito
rum impatientia : ac lenta auerſione : nō tantū rudiū :
sed etiam peritorum aures minus attentas. Quotiēs
autem ad sacre paginæ maiestatem conuerterer : siue
in interpretandis uariis sensibus : siue in eius hysto
riis

riis enarrandis : miram singulorum attentionē : omni
umq; in me defixa ora marmoris statuis similia i tue
bar. ¶ Sed enim expertus sum : postea q̄ omisſis que
stionibus cepi sacram scripturam exponere : hoīes ea
summore delectatos : illustratosq; : atq; agnita ueri
tate efficacibus aculeis diuini sermonis compunctos
uitam in melius reformasse. Itaq; cū iam nulla alia le
ctioe : uel auditione delectari queant a terrenis cu
piditatibus abdicati : se seq; in dies ad meliora pro
uocantes diuini ppe efficiunt. Idez cōtingit pſcis tpi
bus : cū christiana religio uberrime pullularet : qd̄ &
nos modo re ipsa comprobamus. ¶ Hęc est enī illa do
ctrina penetrabilior oī gladio ancipiti : quæ totū or
bem uirtutibus adornauit : cultusq; dēmonum : & p
phana idolorū oracula subuertit : ac infinitis puls
errorib⁹ mirabilia ppetrauit : cuius rei mētionē inferi
us faciemus. ¶ Noster insup itellectus quāto est pur
gator : tāto ueritatis magis est capax. Hic excellētissi
ma quæq; : & purgatissima uirorū ingenia : non mo
do scriptis hanc doctrinā extulerūt : sed pdicatione :
uita : ac moribus cōtestari pro ea defendēda uitā intre
pide exposuerūt. Q d̄ profecto minime fecissent : nisi
ei⁹ ueritate ipsis pene oculis cōspexissent : & quodā
modo māibus cōtractassent. ¶ Itē : uerū uerō cōsonat :
& falso oīa dissidēt : sed aliæ disciplinæ huic stude
re aduersant⁹ : imo deseruūt : ex quo pitissimi uiri : & in
sciētis qbuscūq; exercitatissimi nullā phīæ partē ei
repugnare : sed aptissime uenire cōstātissime onde
rūt. Itaq; ipsi christiāis unicuiq; disciplinæ huic stude
re cedit : qd̄ minie pmitteret : si catholicæ fidei detrimē
to esset. Quædā solūmō supſtuoſe : ut diuinataria :
nō minusq; pntioſe q̄ inutiles artes præcidunt : quæ

etiam a præcipuis philosophis explosæ: nec inter at-
 tes: nec inter scientias connumeratæ: penitus irriden-
 tur: atq; damnantur. Qd si qua interdū in philoso-
 phia nobis contraria uidentur: ita aperte a nostris so-
 luunt: ut liquido constat: philosophiam omnē tanq̃
 pedisse quaz sacræ doctrinæ famulari: ueritatis enim
 signum est facilis solutio obiectorum. ¶ Veritatis in
 super natura est: ut q̃to magis impugnatur (si defen-
 forem habeat) magis elucescat: q̃a cū intellectus ob-
 iectum sit ueritas: ad eam naturaliter tanq̃ ad ppri-
 am perfectionem inclinatur. Quāto ergo ueritas ma-
 gis elucescit: tanto maiori eam delectatione cōplecti-
 tur: tūc autē ueritas maxime aperit: cum acerrime im-
 pugnat: quia in cōfictu ipsa per se emergit. Cuz ergo
 doctrina christiana a sūmis tā philosophis q̃ tyrānis
 ualidissime oppugnata semp̃ insupabilis fuerit: qd ī
 finita christianorū uolumina cōprobāt: cōsequēs est:
 ut ab ipso deo tanq̃ oino uera pdierit. Alioquin in-
 ter tot cōfict? aliquādo succumbens haud tā diu per-
 durasset inuicta

C Ab orationē: & contemplatione christianorum
 fidem esse ueram.

Cap. IX.

Vēadmodū fides: ac diuini eloqui lectio
 audit?: & meditatio: est uitæ xpianæ pn-
 cipium: ita inter ea: quæ præcipue uitam
 hanc alunt: augent: atq; pficiūt: potissī-
 ma ē orō. Ex usu nāq; longissimi tēpis in
 religioē nr̃a cōpertū ē: oēs sine ītermissi-
 one orātes supmū sanctimonix graduz euasisse: oēs
 quoq; pficiētes sepissime orare. A tq; ī hmōi orōne:
 cōtēplatiōeq; diuina sūmā in deo cōsequi uoluptatē:
 ob quā cūcta: quæ ab hoīe appeti possunt: tanq̃ uilia
 inaniaq;

inaniaq; contemnūt. Nec id putaris tantum sapien-
 tibus uiris: sed simplicibus quoq;: ac rudibus tā ma-
 ribus q̃ fœminis commune eē: ac omnibus demum: q̃
 christiane uiuere didicerūt: ab hoc itaq; effectu pro-
 bare possumus fidei nostræ ueritatem. ¶ Primo qui-
 dem: cum deus sit actus purus: & priā ueritas: atq;
 lux infinita: quanto quis deo propius accedit: tanto
 amplius p̃iceps fit diuinæ puritatis: ueritatis: ac lu-
 cis: homo autem deo non appropinquat gressu cor-
 poris: uerum puritate uitæ: mentis eleuatione: & cō-
 templatione ueritatis. Cum ergo nulla candidior: ac
 sincerior uita q̃ xpiana esse possit: cumq; tunc demū
 mens hominis purgatissima efficiatur: ubi per diuinā
 contemplationem in sublime rapitur: sequitur: q̃ in
 ipso orōnis: & cōtēplationis actu hō fiat maxime cō-
 pos diuinæ ueritatis: ac lucis. Cū aut̃ inualescēte: cre-
 brescētēq; orōne uideam? christiāos hoīes magis: at-
 q; magis fide: & amore xp̃i successos cōfirmari: atq; ī
 uirtute pficere: fateri opz: xpianæ religiois fidē diui-
 nā eē ueritatē: ac lucē. ¶ Itē: cū intellect? ex sui natura
 ueritatē tāq̃ suā p̃fectionē desideret: falsū uero tanq̃
 malū euitet: nulla boni uiri dispositio p̃pingor sit ad
 ueritatē suscipiēdā: & ad ei? cōtrariū fugiēdū q̃ ī ipso
 orōnis: & cōtēplatiōis actu: sed tūc p̃cipue hāc: ut di-
 xim?: fidē: ardent̃ aplectit̃: ex quo sequitur illā neq̃q; eē
 fallacē. ¶ Oēs isup xpiani p̃ christū crucifixū ipm̃ i fi-
 ne orōnis deū obtestātes: ī sup̃ma clausula plerūq; ad-
 dūt: per dñm nostrum iesū christū: uel p̃ christum dñz
 nostrū: & tñ ab ipso deo maxima queq;: & incredibilia
 impetrant. Quod si quis non crediderit: saltem con-
 cedere oportet: ab illis id (teste experiētia) impetrari:
 quod principaliter itendūt: uitæ scilicet rectitudinē:

& bonitate: utruq; animi gaudium ita ut pias lachri
 maru emanatioe qbuscuq; seculi delictis: ac uolup
 tatis anteponat. Certe si ielus christus n̄ eēt is: que
 fides ostēdit deū: nō possent in tanta serenitate: & ap
 propinquatione lucis quasi tenebris obrui: neq; eos
 pmitteret deus tā ppera decipi: aut saltē i sua obsina
 tos heresi minime exaudiret. ¶ Rursus: ois cā mate
 riam aliquam ad formā suscipiendam disponens: post
 ultimā dispositionē eā statim introducit: nec materiā
 ipsā disponderet: nisi uellet introducere formā: nec ali
 qs motor agit suū mobile: sinē itendēs irritū. At uir
 iustus nisi ab ipso deo: qui est prima oium cā: allec?
 primū: tractusq; fuerit: ad deū orādo attollī nō pōt.
 Cū ergo pbata uitæ finis: oratioq; sit ipsa beaitu
 do: deus hoīem ad bene uiuēdū & orādū nō iducere
 nisi eū beatū efficere uellet. Si ergo christian? in uita:
 & oratione p̄ficiens amplius in fide xp̄i: & otemplā
 tiōe stabilit: nō pōt eadē fides esse nisi a deo: per quā
 hoies ad beatitudinē ducit. ¶ Ois itēz cā exaudit: ut
 ita dixerim: suum effectus: postulatio enim effectus
 est p̄prie p̄fectionis appetitus: quā exigit a cā: cū ad
 eā bene disponit. Tunc uero cā: nisi impediāt: suā nō
 remorat executionē pro dispositōe rei p̄fectionē ifun
 dens: qd̄ ex illius bonitate: & facilitate puenit: quia
 bonū est sui ipsius diffusiuū. Cū ergo deus sit sume
 bonus: pculdubio sup oēs alias cās suos exaudiet ef
 fectus: eos scilicet: q ad gratias suscipiēdas optime di
 sponunt: sicut christianos saepe ante ea diximus: p̄fer
 tim in orationis: & otemplationis actu. Hi uero nihil
 magis a deo implorat q̄ ueritatis agnitionē iuxta il
 lud dauidicū. (Illumina oculos meos: ne unq; obdor
 miā in morte) itaq; uoto suo a deo nō fraudarentur
 hi autem

Hi autem q̄to magis orant: in pposito fidei solidan
 tur: ratio ergo nostra ualidior p̄cedit. ¶ Preterea: si
 christus non esset deus: credere: & confiteri ipsum es
 se deum: summum esset blasphemix ac detestationis
 genus: si aut christiani per christum obsecrant deum
 patrem: que cum ipso: & spiritus sancto credunt unius
 esse nature: q̄io deus tantum errorem ex ignorantia
 & simplicitate conceptum indecenter subsineat: &
 solita bonitate sua supplicantibus: & illum toto cor
 dis affectu querentibus non succurrat. ¶ Aut si eorū
 p̄tinatia in culpa est: cur impium lese maiestatis diu
 nę crimē impunitum relinquat: uel saltem: cur: ut ui
 demus: huic errori: & impietati fauet: dum plurima:
 & amplissima dona impartiens: illos pculdubio cle
 menter exaudit. ¶ Item: aia nostra: (ut dictum est):
 ueritate in primis gaudens: mendacio pturbatur: at
 qz confundit: nec in eo pōt ullo modo quiescere. Si
 ergo posita fide christi ut falsa: absurdior: ac pestilen
 tior nulla abusio inueniri pōt: q̄io innumerī hoies:
 p̄sertim iusti: ac sapientes in ipsa christi crucifixi cō
 templatione usq; z adeo p̄pter hoc non solum oia hu
 mana despiciāt: sed inedia: labores: æstus: impropia:
 minas: uerbera: carceres: ac demum sequissima quæq;
 tormēta: mortēq; nō solū libentissime pferant sed et:
 si desint: ardent exoptent. Certe digitus dei est hic.

¶ A cultu xp̄ianorū exteriori fidē eē uerā. C. x.

X causis itaq; principalibus uitæ christia
 nę: uidelicet ex fide: & sacrarū litterarū exer
 citatione: ac orōne: quibus ipsa concipitur:
 nutritur: augetur: atq; perficitur: religio
 nem nostram uerā esse: ac omni carere falsitate: ostē
 dimus: quæ quidē causæ sunt internæ. Nunc exter

nas causas tanq̄ pcedētis adminicula pcurremus: sa-
 cramēta uidelicet: ac ceremonias ip̄os sacramentoz
 gr̄a institutas: quæ oia ad exteriorē xp̄ianæ relli-
 gionis p̄tinēt cultū. Et ne singulis imoremur: cūcta si-
 mul: uelut corpus unū plurib⁹ cōstās mēbris: cōplecte-
 mur. Nā cū oēs cerimōiæ ad sacramēta: ip̄sqz sacra-
 mēta ad unū p̄ncipale: uidelicet ad eucharistia refe-
 rant: res una merito dici p̄t. ¶ Ad hoc itaqz cultu ri-
 te obseruato uidem⁹ magnū deuotiōis: & sc̄tatis i-
 cremētū christiāis puenire. Nā ab exordio nostræ rel-
 ligionis ad hæc usqz tēpora ex archiuis attestationi-
 bus: & exemplis: tam priscoz q̄ recentium patrum:
 & quotidiana xp̄ientia nouimus: q̄ hunc cultum
 pie: ac fideliter exercentes: & qui quotidie sacramen-
 ta: diuinaqz mysteria: aut tractant: aut sumunt: quā-
 prius non habuerant: p̄fectionem acgrunt: & in dies
 admirabili fiunt sanctitate diuiores: qui uero sine
 fide: ac religione his familiariter assuescunt: efficiūt
 cæteris hominibus nequiores. Q uod: ut prisca omit-
 tamus exempla: p̄cipue in sacerdotibus: & clericis
 nostri tēporis plane conspiciamus: quibus si boni fue-
 rint: nemo melior: sin uero mali: nemo peior iuenitur.
 Illi enim ab omni temporalī rerum affectu purgati
 soli deo inherent: pro cuius amore: ac ueritate mor-
 tē subire nō dubitāt. Hi uero supbia: inuidia: auari-
 cia ac in flagitijs oib⁹ obruti: eo: ip̄ie uicēdo excedūt
 qd̄ ē oium pessimū: ut tāq̄ oino p̄diti neq̄t emēdari:
 cū p̄ferti admōitiōe: rep̄hēsiōe: adhortatione: & bo-
 nis exēplis: qb⁹ ceteri respiciūt: magis atqz magis ex-
 acerbent. Hęc cū ita se habeāt: ut q̄i oculis p̄fētia ne-
 gari nullo pacto possint: q̄redū ē: quānā uirtute: duo
 iuicē cōtrariū effect⁹ ab hmōi sacramētis: cerimonisqz
 emergant

emergāt. Duos. n. cōtrarios effect⁹ ab una: cadēqz
 puenire p̄pter cōtrarias materię dispositiōes philoso-
 phiæ nō repugnat. Terra. n. solaribus radijs indu-
 rat: & glacies soluit i liquorē: arbor uero fixis humi-
 radicib⁹ uirtute celi liquoris: pomaqz pducit: eadē rur-
 sus euulsa pari in fluxu pœnitus exarescit. Profecto
 cū hi duo effectus ita sint oppositi: ut alter eoz sit op-
 tim⁹ in his: q̄ recte ut dixim⁹? sacra mysteria uenera-
 tur: alter uero in his: q̄ sacris abutit⁹: pessimus sit: nō
 possunt ab inani: & falsa causa puenire. Cū in aliō
 hoium genere id minus appareat: aliam eoz causam
 dare non possumus: nisi diuersū: cōtrariūqz in illis
 dei colendi habitum. Si. n. christianæ religionis cul-
 tus exterior ab ipso deo nō penderet: uirtuteqz: ac ue-
 ritatē diuinā in se eo mō non cōtineret: quo instrumē-
 ta uirtutem obtinent principalis agentis: nequaqz ex-
 cellētissimū christianæ sanctitatis effectū pducere
 fauorem: & consumare posset. Hoc siquidē per se nō
 efficit: quia cū uita christiana sit pœnitus sp̄ualis: &
 in parte intellectuā consistat: nō p̄t a corporeis in-
 strumentis p se puenire. Q uid. n. ad excollēdū aiūm
 baptisma: oleiue ac balsami d̄libutio: thuris fumiga-
 tio: bucellę: & calicis oblatio: & altaria: ceteraqz hu-
 iusmodi extrinseca cōferret: nisi sup̄ioris alicuius cāæ
 essent instrumēta: Nā si hæc humano cōmento: uel
 diabolica fraude ad sup̄stitiosum ritū introducta es-
 sent: nunq̄ a tā prauis: & uanis illusionibus tā sc̄tā ui-
 ta proueniret. ¶ At quispiam forte obiiciat: eiusmo-
 di cultū nō esse p̄fectionis causam: sed poti⁹ uirtutū
 exercitationē: & hoium credulitatē: qua illū diuinū
 esse credūt. Hi eni cū uita fugare conēt: bonis opib⁹
 assidue icūbētes: eiusmodi ymaginatiōe: ac exercita-

tiōe in dies magis : magisq; p̄ficiūt. Nos autē oīra q̄ti
mus: quare alii p̄bitatis: & disciplinæ moralis studio
si: q̄ aut hæc sacramēta nō collūt: aut ab eis per inter
ualla temporis abstinet: longe ab illa integritatis me
ta differūt. Profecto: si huiusmodi cultus inutilis: ac
falsus esset: quanto q̄s lōgius ab eius celebratiōe rece
deret: a seipso illū abiciens: tanto in uirtutū exercita
tione moralium magis p̄ficeret. Sacerdotes quoq; ex
eius irrisione: atq; otemptu nō deteriores: sed melio
res efficerētur: cuius rei oītrariū quotidie experimur.
¶ Præterea: cum deus sit sūma ueritas: quāto quis
eius luce magis p̄funditur: tanto fit deo p̄p̄inquoī:
quanto autē mendacis: & erroribus magis implicat:
tanto fit ab illo remotior. Scimus autē eos: qui hæc
mysteria pie: ac religiose frequētant: diuino cultu ue
hementer a deo delectari: ut sepe extra se politi p̄sistēt
attonitis membris imobiles: hōī: etiā imutata facies
radiis sanctitatis elucens: ipsos cunctis amabiles: ac
uenerabiles reddit. Quod & si prisca tēporibus mul
to crebrius q̄ nostris (sicut legim⁹) uidebat: tñ hodie
quoq; plerōsq; scimus: & nouimus tali munere præ
ditos: nec tantum simplices: sed etiā sapientes. Vnde
igitur hæc extasis: un̄ sedula: & iucunda meditatio:
unde feruor ille igniti spiritus: & calida suspiria: dul
cesq; lachrimæ cadētes: atq; in hymnis: & canticis sua
ue sonantis ecclesie ineffabilis iubilatio: Profecto nisi
hic cultus a deo esset: ac subinde uerus: nusq̄ plura de
liria: ac mēdacia repirentur: quippe qui tot⁹ figurarū
plenus est: ac significatiuus. Quicquid ergo in myste
ris: sacramentis: templis: aris: infulis: uestibus: oī ce
rimoniarū apparatu: & psalmorū modulatione: ac re
liquo ritu oīnetur: ad uanitatē: & cassum laborē p̄
tinet

tineret: quæ tñ oīa christi collēdi gratia instituta sūt.
Si ergo hic cultus tot fulciretur mendacis: uir præ
sertim sapiens: & p̄spicacis ingenii ex meditatiōe hō
rum sacramentorū: tam mirabiliter ad regē diuinæ
cōtemplatiōē nō tolleret: neq; tot: ac tantis celestib⁹
bus delitiis repleret. Ex mēdaciis enī (ut p̄diximus)
incertior fit: & obtusior intellectus: & p̄ ea semp̄ am
plius a deo recedit: ergo ex cōtrario effectu dicimus
hunc cultū esse uerū: & diuinis charismatibus plēnū.

¶ Ordo etiā: & significatio eorū: quæ in ecclesia ge
runtur: nō humanā inuentū: sed diuinā dispositionē
esse ostendūt. Nihil enī i hoc cultu irrationale: nihil ina
ne ē: sed singula ordinē suū: ac p̄priū obtinēt myste
riū: de q̄bus modo nō est sigillatim dicēdū: quanq̄ in
tertio libro nōnulla p̄ necessitate loci breuissime sub
texem⁹. Si q̄s autē hæc diligētē? scīr uoluerit: doctōrū
explanatiōes reuoluat: & singula p̄sitādo: sinē p̄scru
tandi non iueniet: dū in his nō minorē ordinē: & har
moniā q̄ in uniuerso naturæ ope admirabit: eiusq; cor
latissime distūdet Q̄ d̄ nisi pueris: & obstinatē sit mē
tis: ac penit⁹ abcecatē: fateri coget: hæc oīa esse ab ip
so deo: nō ab hoībus ordinata.

¶ Ab intrinsecis
christianæ uitæ effectibus fidem esse uerā Cap. Xi.
Veram igitur esse christi fidem rationibus ex
causis christianæ uitæ deductis tam internis
q̄ externis pro nostri ingenii mediocritate pro
bauimus. Nunc iā tempus est: ut ad rōnes ex
tractas sup̄ effectus eiusdem uitæ trāseamus. Vnus
autē ex potissimis effectibus cōtinuo subsequens est
pax mentis: & gaudium: animiq; libertas. Nam præ
ter ea: quæ nostrorū patrum leguntur: & audiuntur
exempla: nostra et̄ tempestate cernitur: ueros christia
E iiii

nos nullis quassationum: aut perturbationū pcellis
moueri: sed magis in confessione: & fide christi stabi
les permanere: & in tribulationibus gloriari. Quod uerē
dum est igitur: unde hi effectus proueniant: ut quan
to q̄s christo recte uiuendo magis inhæserit: tanto
maiorē libertatē: serenitatēq; animi consequatur.
¶ Christiani porro ipsi huius rei cām hanc adducūt
aiunt enim: quoniam ipsa hominis beatitudo in sola
diuinorū cognitione: & contemplatione cōsistit: ma
nifestum est infra deū in nullo tanq̄ sine ultimo huma
nū posse desiderū terminari. Quod itaq; christiani
quietem animi: pacēq; possideant: non aliunde pro
uenire pōt: nisi q̄a illum ultimū finem: qui uerus est:
sibi statuerūt: unde si christianos oēs de supremo fine
interrogēs: deū esse pculdubio respondebunt. Quia
ergo mundana oīa in dei comparatione: p̄ nihiloha
bent: sperantes post migrationē ab hac uita deū asse
qui: & eo frui: quicqd est i mundo contēnunt: & ni
hil faciunt: hinc amissis: ablatiq; tēporalibus bonis
minime tristitātē: q̄netiam posthabita uita mortē
appetunt: ut deū unicū: supremūq; eorū bonū
adipiscantur. Et q̄a per essentia: prēsentiā: & poten
tiam ubiq; deus est: in eis est ēt per amorem: & cōtem
plationem: sicut amatū est in amante. Cum autē ama
tum prēsēs est: animus delectat: & gaudet: ideo chri
stiani recte uiuentes ex dei prēsentiā: quā interne per
cipiunt: maximo gaudio afficiuntur. Et quoniam
deus est infinita potestas: ubi sentiunt deum sibi pro
pitium: nihil prorsus timentes: cetera omnia uilipen
dunt: ideo magna libertate: fiduciaque muniti nec
blanditiis possunt: nec terroribus a proposito dimo
ueri. Sed cum homo hanc animi serenitatem: liber
tatemq;

tatemq; naturali uirtute tm̄ propter rerū sensibilibus
impedimenta: ac debilitatē intellectus assequi neque
at: necesse est (inquunt) cōfiteri: hanc animi tranquilli
tatem: & pacē aliquo sup̄celsi dono nobis esse cōcessi
sam: cuius uigore deus: & p̄missa beatitudo assidue
coraz nobis assistit. ¶ Quod autē ipsis fidelibus ea sit
pacis: gaudii: libertatisq; causa: uel ex eo placet
quia eū anima nostra sit una: & oēs eius potentia in
eius essentia fundatæ: quotiēs per aliquid potentia
opationem: p̄fus occupatur in aliquo: alterius potē
tiæ obsequio uti non pōt: ut siq; cōtemplationi ual
de intendat: aliaq; potētiā officia remittat oportet.
Item siq; dolore magno afficiat: nō poterit cōtempla
tioni uacare. Si ergo christiani uana credulitate: & si
de hac deciperent: nulla eos lupioris causæ uirtus in
cōfirmatione tāti erroris adiuuaret: atq; ita in puris
naturalibus remaneret: q̄nimo ex hac ueri depraua
tiōe naturalia aliquo mō infirmarent. Quomodo er
go possent in maximis calamitatibus: & p̄suri: cor
porisq; doloribus pacē: & gaudiū mentis: libertatē
q; inuolabiliter custodire: p̄sertim q̄a non pauci:
sed inumeri hoc obseruarunt. Philosophi. n. nonnū
q̄ unū: uel duos ad summū nobis obiciūt. Nos autē
infinitos utriusq; sexus in toto terrarū orbe eis oppo
nere possumus: qui hanc animi tranquillitatē: & liber
tate in tribulationibus: ac doloribus maximis posse
derūt: xpm crucifixum tantūmodo inuocantes: & to
to corde laudātes. ¶ Insup tam maior experientia q̄
nostra pbauimus ex incremento fidei: & sactimonie
uitæ christianæ pacem: & gaudium: ac libertatem au
geri. Quod certe euenire non posset: nisi fides: spes:
eorumq; professio uera esset: certumq; inde bonum

expectaretur. Quo enim magis proficit homo in rectitudi-
ne uitae: eo amplius in cognitione producit: ueri ac do-
ni possessione: contrariis euitatis. Ideoque si christianus
uerum bonum non coperisset in profectu huius uitae: minime
eius gaudium auerteretur: sed eo magis decreceret: quanto
plus cognosceret se esse deceptum. Hoc autem maxime
confirmat ex uita religiosorum. Nam ut praeterita omitta-
mus: quae scriptis nostris apprehendi non possent: quoti-
die cernimus innumerum tam masculos quam feminas
perfectioris uitae studio ad acta claustralia se transferen-
tes: parentibus: cognatis: amicis: cunctisque diuitiis:
& uoluptatibus una cum propria libertate relictis:
ignotis: & alienigenis sociari: quibus? ita omnino sub-
iciuntur: ut quo ad exteriora bona: id est facultates nihil
eis concedatur: praeter illa: sine quibus uita humana
transigi non potest: pro superioris tantum arbitrio in die pro-
munda: uel auferenda: utpote singulis incerta: cunctisque
communia. Quo autem ad bona corporis: incorruptam ca-
stitatem mentis: corporisque custodiam: uigiliis: ieiuniis:
& abstinentiis carnem macerantes: omnemque sensuum
petulantiam restringentes. Quo insuper ad bona ani-
mi: quorum praecipua est libertas: omnia a se sponte
uoluntatis arbitrium abdicantes: ad idem uelle: & nol-
le cum superiori suo perpetua obligatione tenentur.
Cumque omnia bona amiserint: quibus mortales oble-
tari: & gaudere confueuerunt: ita iocunde: & hilari-
ter uiuunt quocumque huic perfectioni aspirant: ut in lau-
dissimis delitiis eos degere putes: atque indies magis
proficiendo tranquilliores: & alacriores euadunt: in
solius crucifixi hymnis: ac laudibus exultantes. Quos
si interrogas: contestebuntur unanimes omne ipsorum
oblectamentum: & gaudium in christo iesu: & in his:

quae

quae ab eo pendunt: esse collocatum. In primis itaque
dicimus: non posse quempiam rationibus ullis argue-
re: hoc ex stultitia prouenire: quoniam hoc ipsum non
humiles: ac simplices uiri tantum: sed complures pru-
dentia: atque doctrina excellentissimi factitarunt: qui
errorem hunc (si modo erroris esset) facile discerne-
rent: cum propter ipsorum sapientiam: tum propter
uitae rectitudinem: quoniam cum sapientia: & bonitate
fraus & dolus conuenire: & perferre non possent.
Praeterea: cum huiusmodi uiri ad perfectionis api-
cem semper student peruenire: nec maior ulla perfe-
ctio quam ea: ad quam illi contendunt: inueniri possit: ui-
ta scilicet religiosa christiana: in qua supremus perfe-
ctionis gradus habetur: sequitur: ut nulli hominum
sint eis aptiores ad supernas illuminationes suscipien-
das. Si ergo fides christi uera non esset: iam per totum
tempus in tam magno: uarioque conditionum cursu: saltem
ab huiusmodi uiris uanitas: & fraus haec fuisset de-
tectata. Nec possent tales: ac tanti uiri in suprema ani-
mi seruitute libertatem: tranquillitatemque seruare:
& singulis horis letari: ac exultare: cuius rei contra-
rium plane constat. Hi namque super omnes alios fide-
rum uerbis: tum exprimentis etiam confirmant: scriptisque confir-
mant: tam liberi sub dei gratia constituti magno gaudio
perfruantur: procul igitur ois est a fide christi deceptio.
Ois insuper causa ex bonitate: qua seipsum distin-
dere desiderat: ad finem quo ad fieri potest suum diri-
git effectum: praesertim quando effectus ad eam uertitur.
Cui quanto magis appropinquat: tanto magis in eo que-
scit: & delectatur: sed deest fume bonus: suaeque bonita-
tis libetissimus: ac largissimus? imperitico: ergo oes: qui
ad ipsum uertunt effectus: dinget ad proprios: ac meri

tos fines: ut in eis deniq; quiescant. Cū autē nulla in-
 tenfior ad deum fit conuerfio q̄ cuiusmodi probatorū
 religioforū: ipfos quoq; ad finē uitæ diriget opera-
 tū: in quē pacē: fructiōemq; oseq̄tur. Hi uero quotidi-
 die proficiendo in orthdoxa fide uehementius confir-
 mati: in quo ipfo christo gaudentes penitus cōquie-
 scunt: ut ipsum lucrifaciant: reliqua omnia: ut uilissi-
 ma posthabētes. Ergo patet eā omni falsitate carere
 alogn ex directiōe illa diuina ab hmōi falso mentis
 gaudio magis magisq; recedentes: ad ueram: opta-
 tāq; quietem perduceretur. ¶ Omnis itē letitia in ali-
 quo amore fundatur: amor enim est primus actus ap-
 penitus: & uoluntatis: a quo ceteri actus proueniunt
 cū ergo letitia: mētisq; iubilatio: quæ ex facie horum
 hoīum nō dissimulāter apparet: in nullo fluxu: fragi-
 litq; uel naturali animæ bono cōsistat: sed eā uno ore:
 comuniq; consensu ab a more iesu cristi crucifixi depē-
 dere oēs affirmant: hæc profecto letitia non potest in
 aliquo errore: aut uano amore fundari: quia tāto am-
 plius deficeret: quanto tales uiri rectius: ac sanctius
 uiuerēt. Vt enim dictum est: si nulla esset christi fides
 apertius in dies peperent: se tāquā nihil amantes pe-
 nitus esse deceptos: atq; inde trifiores efficerent. At
 morum honestas: uultus hilaritas: & refulgēs in frō-
 te sanctitatis specimen: pp quod apud oēs potissimū
 uenerant: longe aliter eē ondit: dū illos itē felici suc-
 cessu alacriores inueni licz ac iucūdiore. ¶ Ab extrin-
 sicis xpīæ uitę effectib; fidē eē uerā. Cap. XII.

Lius inde effectus ex christianorum uita col-
 ligitur ex interiore hoīe maxime apparēs tā
 in moribus q̄ in ipsa idole diuinum pariter
 redolēs qd dā: propter qd multi eos reuereri

et

& quodāmodo collere ipellunt: unde superbos: atq;
 feroces aīmos uenerandus humiliū aspectus cōpescēs
 sæpe deterruit. Q d' de Attila Hunnorū rege imanif-
 simo: ac potētissimo legit: quem nulla hominū strage
 expletū: hostiliq; acie iperterritū beati Leonis pōtū-
 cis oratio iuxta Rauēnā ab Italia sūmuit. Atq; is
 præter ipsius morē non sine magna fuorū admiratiōe
 nō solū pōtifficē ipsum uenerari: sed etiā iperanti quo-
 dammodo obtemperare uisus est. Sic & Totila Got-
 torum imperator seuisissimus innumeris generi huma-
 nō cladibus illatis: regionibusq; uastatis sancti Be-
 nedicti: pauperis: cuius monachi intuitū nō sustinens:
 mox in faciē procidit: uixq; dei seruo iubente: ac sub-
 leuante se se erexit. Theodosium uero imperatorem
 mediolanum a cæde thesalonicenli reuerfium Am-
 brofii episcopi obiurgantis auctoritas ab ingressu tē-
 pli coeruit: iniunctaq; pœnitentia salubriter expia-
 uit. Deus me ante se uisitat q̄ p̄lara complurium exē-
 pla asseri ualeā: sed qd' assidue i promptu cernit p̄ba-
 re nō expedit. Sæpe enī uidim; arrogātes: sceleratosq;
 hoies corā factis uiris aīos: & uerba mutasse: int i-
 maq; cordis cōpūctiōe uitā i meli; reformasse. Diui-
 nus enī ille sp̄s tā mares q̄ fœminas: iuuenes qdē mira-
 uenultate: senes autē uenerāda canicie foris exornat:
 ac pro re ipsa modo amabiles: mō formidabiles red-
 dit. ¶ Huius ergo effectus eā esse dicim; pulchritu-
 dinē aī supnaturalē: id est grām dei: itellectū: & uolū-
 tatē: aliatq; aniq; ptes decorantem. Quod hic pz: aī a
 si qdē nō a p̄ imaginationē uehemēt alterās corp; facie:
 oculosq; cōmutat: ut ex cognitione uenerea corp; ad
 libidinē iclarefciat: ex pensitatiōe autē odii ad uindictā
 aīus accedit: unde imaginatio: sicut expiētia patet:

multū alteratiōis inferre corpi solet. Ex alteratione autē sensibilis appetitus: & cōmōtionē spiritūū statim facies imutat: ex timore siquēdē pallefcūt hoies: ob irā cūdiā uero: ac uerecūdiā rubore pfūdunt: leticiā quoqz: ac tristitiā facile uultū ondit. Quia ergo intellectus noster corpeis utriū istrumētis: & organis: cōceptus ei? p̄sertim: si fuerint uehemētes: redūdare in corpus cōsueuerūt: p̄cipue in facie: & oculis apparētes: sup̄bos enim arrogātī inspectiōe: crudeles torua oculorū ac leues mobilitate oris: & corpis: impudicos lasciuo aspectu cognoscimus: quēdā et maleficā anus cōtagio so obtutu inficere: ac fascino infates phibent: mentis deniqz habitus boni uel mali: p̄sertim penitus infixi: uix ulla sagacitate dissimulari queunt: quin foris innotescāt. Cū itaqz oē agens agat sibi simile: & ois effectus suā exprimat cām: non pōt christianorū decor exterior: & honesta: ac reuerēda morū spēs nisi a pulchritudine ai: & ab integritate uitæ puenire. ¶ Quæ qdē tāte uirtutis esse quotidiē cernimus: ut ad peccatorū cōuersionē nihil iueniat salubrius: & efficacius: sicut ex pietia plane cōstat. Ex pti enim sumus simpliciu christianorū: recteqz uiuētium exēpla multo plus hoibus pfuisse: q̄ phorū: aut eloquētium hoium uoces: uel audita: seu uisa miracula. Nā sæpe uidimus disertissimos: ac doctissimos uiros sublimia p̄dicantes: sūma cū attētiōe libētissime audiri: eorum tū uita uerbis nō respōdente: pag eos: uel nihil ecclesiē pfuisse: sed suę tñ eloquētię laudē: ac sapię reportasse. Maiorū quoqz: nostrisqz: tpibus miracula plurima extiterūt: q̄ pag nihilominus emēdatiōi uitæ pfuerūt: nā maximā hoium frequētiā ad illa cōfluere uidimus: sed cū diligētius sæpe fuerim p̄scrutatus: nihil:

hilo: uel

hilo: uel paulo meliores euasisse eos accepi. Ex p̄fecta autē xpianorū uita innumeros scimus: & uidimus cōm punctos: ad deūqz uerfos: nec simplices tm: sed prudētes: & eruditos: quorū plurimi bōe famā: ac sc̄bitatis odore correpti: mundi illecebris: ac uoluptatibus sp̄retis ad sc̄tē societatis cōtuberniū mōasteria cōuolarunt: ibiqz poris uitæ multū p̄fesi: iocūdissime: ac sincerissime uiuūt. ¶ Ex his itaqz manifestū est: christiāis aliqū inesse uirtutē: quā tā admirabiles pducunt effectus. Corpus nāqz per se nō agit i spiritū: cuius signū est: q̄ aliq̄ corpa maxime formalia: ut celestia: nulla uirtute corpea patiunt: nā cōclū ab igne si bi p̄pinq̄ nō patit: multo minus ergo sp̄s per se a corpe patiet. Cū ergo que ex uita xpiana uident exterius: corpea sint: nō pnt hęc corpea per se in alicuā agere aiām: ut eā ad tale bonū cōmutēt: nisi per illam uirtutē aliqua ad aiām traducat. Sed i catholico: probatoqz uiro emīnēs: ac p̄cipua uirtus: a qua recta uiuēdi institutio: exteriorqz pulchritudo: facta: & uersatio puenit: est immaculata fides: & amor christi crucifixi. Ipsa eni fide simul: & amore crescētibus: exterior etiā pulchritudo: ac ueneratio auget: atqz ad cōuertendos homines maioris est efficacitā. Nō pōt ergo hęc fides quæ per dilectionē opatur: esse deceptio: cū uirtute falsitas careat: quæ cor hois penetrare nō pōt. ¶ Veritas insup est falsitate potētior: sed nullū unquā remediū ad bñ: beateqz uiuēdum efficacius est inuentū q̄ uita xpiana: sicut phorū: & aliorū hoim collatiōe docemur: quorū doctrina: & exēplis p̄pauci cōuersi sunt ad bene uiuēdū: ex christianorū autē uita innumerū quotidiē surgit: & icōtaminatā uitā ducit. Huius iḡ uitæ radix falsitas inanis: & uacua esse nō potest

alioqui ex doctrina potius: ac moribus philosophorum
 quam christianorum exemplis homines ad emendationem vite reuocari
 carerent: quod ex pineto falsum esse deprehendit. ¶ Pre-
 terea: cum deus sit primus motor: sine quo nihil moueri
 potest: & ipse omnia sapienter agat: nobilioribus causis no-
 biliores commendat effectus: nobilissimus autem effectus
 est christianorum vita. Cum igitur propter exhortationes: &
 spirationes internas maxime deus homines ad hanc ex-
 citet vitam per conspicua fidelium exempla: ut simile generet
 sibi simile: sicut sol: & homo generat homines: necesse est
 dicere: quod perfectus christianus sit causa nobilissima: &
 optimum instrumentum ad huiusmodi effectum procedendum:
 non ergo uirtus illius instrumenti deo cooperans est alii
 qua salutas: sed summa ueritas. Hec autem uirtus est fides
 flagrantis charitate succesa: ut dictum est: fides igitur uera est
 ¶ Ab admirandis christi operibus: & primum a po-
 tentia fides esse ueram.

Cap. xiiii.

Robauiam? tam fauete deo ex manifestis effe-
 ctibus? & i orthodoxa ecclesia quotidie ap-
 parentibus christianae fidei ueritate. Quamuis
 autem plura alia possent argumenta ad eius
 confirmationem supinduci: ut tamen perstricta
 breuitate placeamus: aggrediemur rationes ex eis ef-
 fectibus elicittas: quae praeteritis temporibus apparuerunt:
 quos esse ueros uniuersis orbis asseuerat. Quemad-
 modum igitur philosophi ex iis: quae in rebus naturalibus
 conspexere: causas regni inuestigarunt: nos quoque descrip-
 turus superius christi triumphum e regione proponemus: & ipso-
 rum effectuum causas: quantum ad re pertinere: exactissime per-
 scrutabimur. Et sicut philosophi naturam regni inspicere
 ex magnitudine: miroque ordine: & perfectione to-
 tius orbis eam causam esse deum intellexerunt: quae caete-

ris

ris potentior: sapientior: perfectiorque existit: quam prima
 nuncupauerunt: primumque regni principium: ac motorem:
 ita nos inspecto christi crucifixi triumpho ipsi ostendimus
 oium aliarum religionum diu fuisse: & esse su-
 pra quam comparari possit: potentior: cunctisque aliis ma-
 iora: ac meliora opera effecisse: sapientia quoque: ac bo-
 nitate inexcogitabili: & immensa eos in infinitum su-
 perasse. Ex quo perspicuum erit: quod hic deus magnus
 dominus: & rex magnus super omnes deos. ¶ Exordiamur
 itaque ab iis quae ad potentiam pertinent: quae autem oculis
 los triumphum in memoria reuocemus: atque ita arguamus.
 Aut hic iesus nazarenus crucifixus: quem adorant christiani:
 est uerus deus: & prima omnium causa: aut non
 est. Si primum detur: soluitur disputatio: quia si de-
 us: oportet fidem christianam: & uniuersam erus do-
 ctrinam: atque religionem esse ueram. Sin autem secun-
 dum: sequitur: iesum nazarenum fuisse super omnem arro-
 gantiam iexcogitata superbia nefandissimum: qui purus
 homo: mortalisque: cum esset: se deum maximum existimari:
 & ab omnibus adorari uoluerit: ex quo eum mendacissi-
 mum: pessimumque dicere oporteret. Quin est pari argu-
 mento stultissimum: quod tale: tantumque ueritatem fuerit aggressus.
 Quid. n. magis rationi contrarium: quid ue insanum:
 ac ridiculum magis inueniri potest: quam quod humilis: & men-
 dicus homo absque armis: atque opibus ullis in expolitae
 solui: ac nudae linguae mucro: imo potius horredum mor-
 tis supplicio contra diuinam maiestatem ostendere ausus sit.
 Atque illi debiti honoris spolia detrahens: simul omnes
 homines tam potentes quam sapientes: ibecilles quoque: ac rudes
 noua: & in audita religione uoluerit detarari: Ac simul
 omnes aliorum deorum cultus: & ritus demoliri: mun-
 dumque uniuersum totum antea seculis certis legibus: in

star currētis flumī affluctū: alio statuisse diuertere: ac penitus imutare: scq; insup ut deū colli uiserit: Id qz nō solū in uita: sed multo amplius post eius acerbē ne eis osumationē: ea lege: ut ipsū mortales nō mō diligerēt: & adoraret: sed repugnante natura difficillima: quæq; ac prūs intolerabilia ob eius amorē paterentur: Ac deniq; nulla penaz atrocitate deterenti: morte ipsā ultimū terribiliū perq̄libeter subirēt. Hic ego te sane itroge q̄q; es: liqs mortaliū hæc se facturū pollicat: aut aio ruoluat: & pectoris archanū sui tibi apiat. Quid nā queso: quid dices? Nū aliū queq; in sanire magis putares: Nōne eo maiore hacchino sub sannādū: quo minus hæc fieri posse iudicares? Si igitur iesus nazarenus nō sit deus: qua ope fretus inspiens: sacrilegusq; seductor otrā patrias leges: otrā pncipes: otrā sapiētes: & aduersus uniuersū terrarū orbē reluctatē: contraq; infernas: & superas potestates deniq; otrā suprcmū oium oditorē adeo dimicādo p̄ ualuit: ut coequalis deo habitus sit: & pari ueneratione receptus: ac p̄dicta oia inter tot repugnancia tam lōgo æuo isupabilis obtinuerit: Cur o iudei deus uerster: mūdi rector: & custos: tantū impietatis facinus p̄misit inultū: Hic ego uos gētilēs appello: cur hūc diū ueltri nō expulerit: Q̄ siō hic adeo despectus hō: eruci affixus: & mortuus: eā uim post se reliq;: ut tot: ac tāta peperit: Quis unq; eoz: q̄ pro diis habiti sunt: ne dicā hoium: huc fuit coparandus: cū eoz rixē: sacrilegia: & incestus et apud suos cultores nefaria existimetur. ¶ Vides ne q̄mpudēter qdā apollonium thyaneum xpo nro cōparare sint ausi: Quis uero pythago rā: Socratē: Platonē: reliquosq; phōy pncipes: uel et Alexādrū: Cæsare: cæterosq; reges: ac impatores excellentissimos

cellentissimos: & clarissimos uiros ei osferre possit: cū eoz nemo deuz se fecerit: nec simul omnes minimū gppiam in comparatione christi: uel eius discipulorū pefegerit. Quid uero magnus uerfissimus ille dux arabum machimetes efficit: Hic pfecto nunq; se deū asseruit: qui tamē uerbis: & gladio præpotēs armis: & muneribus: & lasciuenti uoluptatū licentia: barbaram: imperitiamq; multitudinē sibi adiunxit. Nōne & ipse christum honorifice confessus: nihil sup humanas uires: atq; uerfutias præfē tulit: talis nempe non fuit iesus nazarenus. Nemo enim unq; mortaliū ad credendū: ac pagēdum difficiliora q̄ christus ipse proposuit. Mandauit eni: & uoluit ut esse de⁹ trinus crederet: uidelicet pater: fili⁹: & spiritus sctus: unus deus in tribus psonis: realiter distinctis: quæ tamen in substantia: & essentia sunt unū: & simplicissimū esse. Vult etiā credi: se esse deū filium dei: unū cum patre & spiritu sancto: et ipsum esse uerum hominē uirginis mariæ filiū: quam pariter uult adorari tanq; ueram dei matrem. Crucem quoq; olim reorum triste suppliciū in sūmo honore: & ueneratione haberi: tāq; signum nostræ salutis potissimū. In suprema in supercena ppetuo testamento mandauit: ut credatur: exiguam panis bucellam: & modicū uini post pauca cōsecrationis uerba: substantialiter: non uariatis tamē accidentibus: in ipsius corpus & sanguinē uerissime trāsmutari: utq; sic ea libamina adoremus: & i cibū potūq; sūmamus: uelut cæleste uaticum: per qd̄ pollicitus est nobis uitā æternam. Neminē quoq; nisi renatum ex aqua & spiritu sancto regnum dei ingredi posse. Præcepit etiā ut scripturę suę absq; ulla dubitate: uel derogatione ad unguē inuiolabilis fides ha

beat: nō obſtātibus multis humāo intellectu difficil /
 limis: et hæc oīa niſi q̄s crediderit: ſaluari non poſſūt.
 Nec ſufficit hoḡ firma: & oſtās fides: ac ueneratio: ni
 ſi inuiſibilia diligētis uiſibilibus cōtemptis quaſlibet
 p̄fectiōes patiēter ſuſtineamus (In patiētia em̄ ueſtra
 poſſidebitis (ingr̄) aīas ueſtras) Idē ſuis in hac morta
 li uita p̄miſit non diuitias: non honores: nō dignita
 tes: quimo p̄ſus cōtraria oīa: uidelicet paupertatē: igno
 minia: depreſſionē: amplius quoq; inſultus: uerbera
 exilia: carceres: agones: atq; ſupplicia: quibus ipſius
 gratia tolleratis: ineffabile nobis beatitudinē polli
 cetur. Proponens humanū captū excedētia: ut puta
 gloriā in cœlo cū angelis: & corporis reſurrectionē: q̄
 nec oculis uidit: nec auris audiuit: nec in cor hominis
 aſcēdit. Hi nihilominus ita ſe habētibus q̄cqd̄ uoluit
 cōſecutus eſt: pugnāte cōtra eū toto orbe terrarū. Nā
 ex oī hoīū gēere: atq; cōditione inumeri hæc hoīes ita
 ſuſceperūt: p̄ſecutiq; ſunt: ut uita q̄ fidē deſerere ma
 luerint. Reges quoq; & principes (ſicut etiā nūc uide
 mus) cuiusdē fidei iugo humiliter iclinati iſimis ei? mi
 niſtris p̄uerunt ¶ Ponamus itaq; an̄ oculos nostros
 x̄pm̄ pauperē: creditūq; oli fabri lignarii filiū: & ſuo
 tpe deſpectū: et qd̄ cogitet: eū iterrogemus. Reſpō
 deat aut. Ego inq; paup̄: ac mīſi ueluti iquilinus ſta
 tui uniuerſū meis legibus orbē renouare: ea itē tione:
 ut hoīes me tanq̄ deū ueḡ: unūq; cū pat̄ & ſpirituſſā
 cto p̄ſus adoret. Vt cruce: in q̄ iter latrones medijs
 oprōbriolo miſerādoq; ſupplicio cōfixus moriar parit̄
 collāt. Atq; poſt mortē hāc turpiſſimā oīa tor̄metoz
 meoz inſtrumēta: ueſtigiaq; ſūma cū p̄uerētia deoz
 culentur: cūctis p̄lata theſauris clariffime: ac hono
 rificētiffime recōdant. Ac ſup̄ cætera ſacrificiū panis
 & uini:

& uini: hoc ipſū corporis: & ſanguinis mei eſſe ſubſtā
 tiā credentes deuotiſſime ueneretur. Ac ſacris baptiſ
 matis unda aīas credāt oī p̄ctoz labe mundari: ſeq;
 olei: & baſſami unctiōne ſanctificari. Poſtremo i nul
 lo ſas ſit meæ doctrinæ d̄rogare: ſz utq; ad minimū
 apicē integrā: inuiolatāq; accipiat: & obſeruet. Inſup
 matrē meā icorrupta: & p̄petua uirginitate ſanctifi
 mā ſpeciali p̄rogatiua ſup̄ oēs angelos: choros eue
 ctam poſt deū: ut mūdi reginā: & dominā honorēt:
 ac deprecēt. Diſcipulos quoq; meos ex piſcatoribus
 electos ſupplicibus uotis p̄ſequant: eozūq; oſſa: cine
 res: ac reliquias oēs adorent. Talia pauperem hūc eue
 gitantē: atq; enarrantē: nōne ut ſtultū riſu dignū cen
 ſeres: ¶ Si te p̄terea irridente p̄ſeueret dicens. Vo
 lo: ut non ſolum q̄ dixi firmiſſime credāt: ſed ut ii ob
 hanc cauſam cōtinentiſſime: ac rectiſſime uiuant: &
 propter inuiſibilitum ſponſionē a me traditā terrena
 oīa: ſenſibiliaq; poſthabeant. Atq; ipſoz in me ardē
 tiſſimi amoris gratia ægeſtatē: ſiti: famē: labores: erū
 nas: cruciatu: mortem deniq; ſeuiffimā q̄ audiffime
 patiātur. Hęcq; potius eligant omnia: q̄ meæ doctri
 næ uel minimum iota negare: nōne huiuſcemodi ho
 minem mente captum: aut extra ſe poſitum putare?
 Sed ſi adiceret. Volo hæc oīa toto iuito mēo p̄ſice
 re: nam cōtra reges: & p̄ripes: cōtraq; oēs ſiue deoz: ſi
 ue hoīū religioes: ac ſectas: cōtra et̄ tartareas poteſta
 tes pugnare itendo: ex his oīno palmā: ac triūphū re
 portaturus. Certe in effuſiorē riſum p̄umpes. ¶ At
 ſi iterrogat: qua fiducia: qbus armis hæc efficere ue
 lit: idē reſpōdeat: nō aliis q̄ linguæ meæ: meozūq; di
 ſcipuloz p̄dicatiōib?. Sed qa eloquētia plerūq; ad
 p̄ſuadēdū uim magnā habet (neqd̄ iuis in opibus ſa

vindic lenocinio tribuatur) illa dicat a se penitus alie nam: & se: suosq; ministros: nulla arte uerbor: sed so brio: & simplici eloquio hoc effecturos. Maiorinem pe insanig id ascriberes. ¶ Si uero idem subiungat. Scio ppter me infinitam hominū multitudinem perit uram: sed q̄to plures morientur: tanto maior subcre feet credentiū numerus: & fides mea ppagabitur in uniuersis simbus terræ. Meorum enim martyriū san guis tanq̄ semen in maximū prouentum redūdabit. Vni præterea ex his piscatoribus: eiusq; nunq̄ iue/ cessoribus de futuris: hereditate cōtinua: tradā subli mis regni perpetuuz sceptrum. Superbam quoq; ur bem mundi dominā: ipsūq; imperatōrē ad deoscu landos uicarii mei pedes incuruabo. Oh: si hæc nar/ rātem audisses: quibus nam furis: ne dicam infania: eum hominem laborare: putares: quibus ue chachin nis obstreperes. ¶ Cogita præterea hæc addentem. Infiniti de me libri ab excellentissimis: & doctissimis uiris conscribentur: qui me: doctrinamq; meam præ dicabunt: cāq; super oēs alias extollentes totis uiri bus tuebuntur. Sacerdotes uero mei præcipua in po/ pulis reuerentia: solēni deniq; apparatu: pompa: & cereis accensis: eandem doctrinā pronunciabūt: quē intento ore: humiliq; & nudato capite audient astā tes. Nonne hæc uanissima tibi somnia uiderentur? Cōcludat hic demū. His tātū pculdubio q̄ recensui: armis instruct? p̄dicta oia cōsequar: isupabiliq; manu uictor euadā. Mihiq; totus terræ orbis obtempa/ bit: nec quisq; oītra stabilitētū mee religioīs p̄uale/ bit in c̄ternū. ¶ Talia nepe illo asseuerāte nō hoc ho minibus uniuersis: nō naturæ: nō toti cœlesti machi næ: sed soli deo diceres op? eē possibile. Cū ergo hæc omnia

oia iam expleta cernam?: manifestū est: id diuinæ ma iestatis tātū op? fuisse: hæc q; xpi fidē a solo deo esse cōstitutā. Nunqd. n. magor: aut philosophor: q̄piā: aut machumetes: aut alius regū potētissim? talia gef sit: aut aliq; deus gētū: & nationū huic epparādus est? Hmōi q̄ppe gesta a seculo nō sunt audita: crube scāt itaq;: & cōfūdant: q̄ de christo infideliter sentiūt. ¶ Neq; uero dici pōt: casu hæc euenisse: cū & pphe/ tæ: & sibilla multo æte hæc euetura p̄dixerint id: qd̄ antiq; ac fidelia: & iudeor: & gentiuz monumēta te stanf: i qbus scribitur: nō solū hæc ab ipso deo: ut fu tura reuelata fuisse: sed illa se deū oīno promississe fa/ cturū. ¶ Præterea: sicut in naturalibus quædam cau sæ sunt necessariæ: qdā ut in pluribus: quædā indiffe rentes: ita & in ratiocinationibus per comparatio/ nem ad intellectum: quædam sunt necessariæ cogen tes penitus intellectū ad assentiēdū: quæ demonstrā/ tiōes uocant: quædā āt dialecticæ p̄batiōes dicunt: intellectu nō semp: sed plurimū iclinātes: qbus tñ fir miter ille uinciri nō pōt: quædā uero sūt ita debiles: ut uix tenuē assensū inducant. Quāuis ergo i reb? in finitis: ut in mathematicis innumeræ suppetāt demo/ stratiōes: in naturalib? tñ pauce iueniunt: sed in reb? eminētissimis: qn̄ ēt in moralib? fere nullæ: demonstra tiōes habent: a deo. n. debile est nri lumē intellect?: ut pprias rez dñas ignoret. Phi. n. accidētib? pro diffe rētiis utunt: iō ēt diffinitioes rez pprias ignorāt. Cū ergo qd̄ qd̄ est: siue diffinitio demonstratiōis sit mediū segtur aut nullas: aut paucissimas in naturalib? iue/ niri demonstratiōes. Quare ualde difficile est: hois intel lectū in naturalib?: & moralib? sciētis stabilire: mul toq; magis in metaphysicis. Sed multo difficil? est

intellectum simul cōuertere: & affectū ad se trahere: & a uitis ad uirtutes imutare. Cū enim sensus spiri-
tū: ac rōni maxime aduerset: opofum est ualde: ut in-
tellectū sequat̄ affectus. Oium uero difficillimum est
utrūq; cōcorditer adeo terminare: ut bonoꝝ opoz
fructus inde pueniat: ad extremūq; ipsū usq; uitaz
pseueret. In oi. n. phoz dogmate: quot capita: tori-
dē uidemus opiniones: eorūq; paucissimos id amare
qd̄ docēt: sed eoz fere neminē bonis opibus incor-
ruptū uacasse usq; ad mortē: qd̄ siq; apud eos talis
inueniat: pro miraculo habent. Si ergo phoz p̄cipū
nō ualuerūt hois̄ intellectū nisi i paucis sistere ad ea
credēda: q̄ ipsa rō dictat: nobisq; sunt naturaliter in-
ferta: ut deū esse: eq; rez humanaz habere puiden-
tē: & bonū uirtutis esse retinēdū: malū uero fugiēdū
ac cetera generis eiusdē. Neq; ēt in paucis effectū: cū
intellectū in bene agēdo ita cōcliare potuerūt: ut ad
extremū usq; nō discreparint: quāto minus hoc impe-
trare possent in his: quæ penitus rōnē excedunt? At
ipsius xp̄i discipuli sō la p̄dicatione intellectū simul:
& affectū i h̄nitā hoium multitudinis coarctarūt: &
clauis quodāmodo ferreis figentes ad ea credēda: &
diligenda cōpulere: ad quæ nō mō ipsa demōstratio:
sed nec aliqua hūana rō ullo mō puenire pōt: ut ter-
rena oia tanq̄ uilissima ppter regni celoz pmissionē
reputauerint: nullis delessi in bene agēdo laboribz:
nō blāditiis: aut minis: nō tormentis a pposito reuo-
cati. Qua ergo uirtute piscatores: ac litterarum ex-
pertes hoc effecerunt: nō humana quidē: sed diuina.
Natura enim inter mortales ultimum conatum in
philosophis consumauit: nec tamen eam in illis ui pe-
perisse deprehēditur. Certe si fides christi esset plena
mendaciis:

mendaciis: nō potuissent piscatores tā mirabile opus
efficere: neq; ipsa tādiu inter tot ipugnātes p̄sistere:
ac pollere. ¶ Itē: si xp̄s crucifixus: eiusq; piscatores
eo mō: quo dictū est: ad amorē diuinū uniuersū ter-
raz orbē tā efficaciter illexerunt: id simplici sermone
facere nō potuerūt: nō. n. simplicibus uerbis ipsi p̄fer-
ti graues: ac sapientissimi acq̄escunt. Certū est aut̄ ip-
sos uerba sua miraculis cōfirmasse: quæ tā multa: stu-
pendaq; fuerūt: ut naturalē uirtutē penitus sup̄gres-
sa nō nisi a deo fieri potuerint: q̄ solus miraculoꝝ est
auctor. Deus aut̄ nō mendacio: sed ueritati testimo-
niū phibet: christiana igit̄ fides: per quā ea facta sūt:
mentiri nō pōt. Q uoq; siq; miracula negauerit: hoc
certe est oium miraculoꝝ maximum ingētia scilicet
ea: quæ supra cōmemorauimus: absq; miraculis per
xp̄m pauperē: & per rudes: icultosq; piscatores eius
discipulos fuisse cōfecta. Siue ergo miraculis xp̄us:
eiusq; discipuli fulserint: siue non: utiq; apparet in
eius opibus infinita potētia oēm supans potētia alio-
rū deorum. Q uemadmodum aut̄ inter causas ea pri-
ma est: quæ potentior extat: ita inter deos eum dici-
mus uere deum: qui cunctis eminentissima p̄stat
potestate: ut noster est triūphator inuictissimus xp̄s.
¶ A sapientia xp̄i fidem esse uerā. Cap. xiiii.
lus quoq; sapientiā tā ostēdamus nul-
li cessisse. Primum siquidē sapientiē est
ordinare: relq; ipsas bene dispōere: in
oibus uero: quæ ad finē sunt dirigēda
sūmere gubernatiōis regulam ex fine
opz. Tūc. n. unūq; qz rectē disponit:
qn ad finē debitum ordinat: finis enī
uiusq; rei est ipsius bonum. Vnde in artibus: q̄ finē

artis attēdunt: ad illūqz cætera coordināt: sapientes in ea arte nūcupant. Sicut in architectura nō ii sapiētes dicūtur: q̄ cēmētā: lapides: reliquāqz materiā subministrāt: sed illē: q̄ ultimā complētur formā: sapiēs habetur architectus. In artificialibus autē cū particulares tantū fines: nō ultimis humanæ uitæ cōsiderētur: nō poterit quispiā absolute sapiēs: sed secū dū qd noiari. Qui ergo supremū & cōsumatū humanę uitę finē penitus obseruat: oīaqz oportuna media: suasqz ad illū opationes disponit: iure sapiens similiter dicēdus erit. Sed iesus nazarenus suis cū discipulis: atqz cultoribus solus ueqz humæ uitæ finē: ueraqz media ostēdēs efficaciter docuit: pfecteqz adimpleuit: ita ut nullus finis melior: nec pfectior christiana uita inueniri: aut excogitari possit. Patet ergo: q̄ nec inter deos: si tamen dii sunt alii: nec inter hoies quisqz sapientior unq̄ inuentus sit: aut inueniri possit. ¶ Signū insupscientis est docere posse: cū enī qs ad pfectionē sciētīę peruenerit: facile pōt alios erudire: quēadmodū cū qs ad pfectā ætate puenierit: pōt filios generare. Sed nullus alius deus: uel homo a seculo inuētus est: qui tam p̄ficiam sapientiam q̄ christiana est: mortalibus attulerit: q̄ simul eam tam facile docuerit. Philosophoꝝ nāqz doctrina obscura est: & longo uix tpe perceptibilis: multis quoqz erroribus: difficultatibusqz perplexa: quibus uel ipsi p̄ceptores incerti plerumqz anxioꝝ torquent: sicut de diuina puidētia: & de humanę uitę fine supius dictū ē. At postq̄ sapiētissimus magister: & saluator noster x̄ps ipse cōparauit: nō multo t̄pis interuallo uniuersū mūdū de puidētia: & bonitate dei: de aīę immortalitate: de fine: ac beatitudine hoīs de medijs ad eā pueniendi: de cōpluribus deniqz

aliis

aliis documētis adeo fuit illustrat⁹: ut etiā i puerilli: & ibecilla utriusqz sexus etate christiani clarius hæc itelligāt: q̄ p̄clari philosophi id effesso studio cognouerint. In hacqz doctrina ita immobiles fiunt: atqz cōstantes: ut mille ad mortem usqz supplicia p̄peti malit: q̄ minimū iota doctrinæ x̄pi impie denegare. ¶ Præterea: agētis uirtus tanto maior apparet: quanto ad remotiora se extendit: & citius opatur: quo itaqz potētiō fuerit sapiētia: eo magis: ac uelocius ad insipientes imutādos: sanādosqz ualebit. Nō enī maxime est uirtutis: aut idustriæ opus: sapiētes efficere homines docili: acutoqz īgenio p̄ditos: atqz ita a natura ipsa dispositos. At stultos paruulos: hebetes: qn̄ & mulierculas: peccatoresqz grauissimos: ac flagitiosissimos homines: meretricēsqz subito ad sapientia: & ad uitæ rectitudinē d̄uertere: humanas uires excedit. At iesus noster non minus ex prædictis oibus inumeros qz ex prudentibus: & acutissimis uiris repente: soloqz ferre uutu: mira quadā cordis compunctiōe mutauit: & quotidie ab huiusmodi nō cessat effectū: quod non alius deoꝝ unq̄: hominūqz effecit: christi ergo sapientia: & doctrina cunctis est præferenda. ¶ Cū natura item sit ad unū determinata: nō magnę uirtutis est in rebus naturalibus per ipsius naturæ media aliqd efficere: ut si spiritalis quepiam creatura femine ignis ad moto: illius adminiculo domū statim succendat: qd̄ in ipsa est hominis facultate: non arduū reputaretur. At si p̄otriarū causas: ut puta ex glaciali aqua ignē eliciat: ex eaqz incendii nutriet: id admirabile sane opus: magnæqz uirtutis existimaretur: signū ergo sumē: & infinite uirtutis est: absqz ullo naturali instrumento posse oīa naturalia opari: et iterum quolibet

Instrumento posse quædãq; libuerit: uel etiã illi cõtra
 ria pariter educere. Docere itaq; per debita: & natu
 ralia media sapietiã: quæadmodũ phi docuerunt: iux
 ta solitũ intellectus humani captũ: haud eximũ: ad
 mirandumq; est: sed per stultitiam mundi per ea: quæ
 apud homines stultissima existimant: tradere summã
 & ineffabile sapietiã: & stultissima mundi cõuertere
 in diuinã sapietiã istrumeta: maximamq; in eis sa
 pietiã collocare: difficillimũ sane opus: & diuinum
 tamtũmodo iudicandum. Quod si crucis horror: &
 obprobriũ una cum subfãnationibus: sputis: alapis
 uerberibus: & tormetis: q̄ moriens passus est christus
 cõsiderentur: nihil hac cruce magis tetrum aut stultũ
 anteq̄ christus crucifigeret: poterat inueniri: p ipsa ue
 ro christus orbi terrarũ maximã cõtulit: & indidit sa
 pietiam: ut ois xp̄iana professio docet: & experiẽtia
 quotidiana testat: ergo præcipua: & diuina est i chri
 sto sapietiã: i alio nõq; reperta: nec audita fuit. **C**itẽ
 cum sapietiã sit diuinarum rerum: illa pfecto sapia
 oibus præstat: quæ supra cæteras de diuinis rebusho
 mines istruit: sed nulla id magis pagit: q̄ sapia christi
 ergo ipsa ceteris est præstãtior. **Q** d autẽ ita sit: appa
 ret ex scriptis añ xp̄um extra eius doctrinã cõditis q̄ si
 xp̄ianos: libris: monumetisq; cõparent: pauca a phiis
 dices: & ab aliis auctorib; eẽ tradita. Quinimmo ad
 augedã: p̄ficiẽdãq; phiã plurimũ cõtulit doctrina
 xp̄iana. **Q** uæ reg; diuinay; pitã adeo circũquaq; dif
 fudit: ut fere nõc oēs xp̄m pitẽtes ea sciãt: ac doceãt:
 q̄ añ illius aduẽtũ uix a philosophis p̄cipiebant. De
 inceptis at postq̄ apostolor; præcõia suis detectis erro
 ribus non secus erubuerunt hoies: ac se se purgare cõ
 tenderunt: q̄ si nocte i stercore: cænoq; uersati: super
 infusa

infusa mox luce: imunditia illa cõspecta pudore: ac cõ
 fusione correpti: eam abstergere curassent. Naz & phi
 & poetæ quidã idolog; suoz; cultũ: & añiles fabulas
 ac turpia delirameta erubelcẽtes: superinducta luce
 christi: ad quam tñ præ nimio fulgore caligauerunt:
 cõati sunt mēdaciũ fulcire mendacio: allegoricos sē
 sus comminiscentes. Cum uiderent se aliter deorum
 suorum turpitudinem: ac pleraq; flagitiosissima: ip̄is
 quoq; hõibus nefaria celare: & honestare non posse.
¶ Ad sapientẽ præterita ptinet: non modo facilia:
 sed difficilia quoq; cognoscere: eaq; docere posse: ab
 aduersariisq; defendere. De rebus uero diuinis diffi
 cilia nemo p̄posuit: faciliusq; unquã q̄ christo ipse
 p̄docuit: nec paucos tñ discipulos: sed uniuersũ ter
 rã orbem instruxit. Ab infinitis quoq; oppugnato
 ribus ita facile eadem christiani defendunt: ut quis
 quis eorum rationes: librosq; legerit: hanc unam per
 hennem: & incomparabilem sapietiã esse dubita
 re ullo modo non possit. Neq; uero contra eam syllo
 gisticis modo contentionibus: sed impropertis: mi
 nis: gladioq; ad necem usq; acerbissime pugnatum
 fuit: cum ea tamen inuicta de his omnibus trium
 pharit. Pfecto si aduersus philosophos: princi
 pes: ac tyranni: quemadmodum contra christianos
 rationibus: tormentisq; certassent: illos existimo fuis
 se uel prima apud se p̄cipia negaturos. Christus au
 tem uel ea & ipsa proponens: quæ ratione naturali
 iuestigari nõ possunt: illa tñ: & ab ipso gladio: & ab
 omni deorum: ac philosophorum sapietiã: iniuriãq;
 defendens: solido in perpetuum robore cõfirmauit.
¶ Item: aut fides est uera: aut cõmentitia. Si uera: be
 ne conuenimus. Si commenticiã dixeris: nõ minus

probo christum fuisse omnium sagacissimum: & sapientissimum: qui tam difficilia: & ardua exquisiuit: eaq; mortalibus ita persuasit: ut nulla uel diuina: uel humana ratione: aut potestate infringi: destruiq; potuerint. Christiani namq; doctores ipsi etiam philosophiæ scientiam profitentur: et ea: quæ docuit christus: quæq; supra rationem sunt: philosophiæ tamen non repugnare: quin potius scientias oēs seruire eis ostendunt. Nec quemadmodum quidam rudes: ac superstitiosi philosophiam: aut aliquā ueram scientiæ eiciunt: uel cōtemnunt: sed oīa quæ bene dicta sunt in ius suum tanq; ab iniustus possessoribus sibi uendicant. At quis adeo uel sapiens: uel astutus inueniri posset: qui uia signemeta: seu mendacia aduersus oēs tam multorum sapientuz ratioēs tueretur: & cui libet philosophiæ cōiōa esse mōstraret: Profecto uerū uero cōsonat: & falso omnia dissonat: si ergo philosophi difficulter uerum ab aduersariis illeum seruare: ac protegere potuerunt: quanto minus falsum uiribus propriis infirmum: a uiolenta: & callida impugnatione defendent? Itaq; posito: fidem hanc esse cōmenticiā: necesse est occludere christū oīum sagacissimū: sapientissimūq; fuisse: q; p̄ inuestigabilia: atq; ardua documeta hoīes ad se allicies traxerit: & sacro quodā spiramine ipulerit ad bñ beatq; uiuēdū. Sed cū pugnatia iuicē simul stare neq̄ant: ut scilicet falsa cū uera phiia cōcordet: ac p̄ ea hoīes ad rectā uitæ normā dirigant: opz utiq; ei⁹ fidē: atq; doctrinā uerā asserere: ipsūq; christū cūctoz esse deoz: hoīumq; sapientissimū cōfiteri. Hinc uiri sciētiay oīum peritua mirifice pollētes: uiteq; sanctiōia p̄batissimi: doctrinā xp̄i: ut sūmam sapientiā amplexati: suis eā p̄conus: scriptis: & opib⁹ extulerunt.

Ierunt: amplificauerunt: ac sanguinis testimonio confirmarūt: qui nisi illā hoibus a deo traditam certissime cognouissent: tot p̄fecto labores: æstus: & agones p̄ illa tuenda minime tolerassent. ¶ Maxime item sapientis uirtus apparet: quando ad finē: & ultimā p̄fectionem omnium scientiarum suos discipulos per q̄ breui uia p̄ducit: sed sol⁹ hoc effecit christus. ¶ Oīs enim scientia: uel rationalis est: uel realis. Rationalis quidem est logica: rhetorica: poetis: quæ circa ens ratioīs uersantur: earūq; finis est per diuersas rationes: & exhortatiōes hoīs intellectum ad assentiēdum p̄positis astringere: ad id uero super oēs christus ipse suos perduxit sine difficultate discipulos: quod ex hoc uel maxime apparet. Piscatores enim antea rudes: & imperiti: aliq; inumeri idiotæ: accepta illius doctrina: uniuersū efficaci p̄suatione orbem imutarūt: qd̄ nulla armoz uis: nec reliqu⁹ totius sapientie conatus (siq; recte cōsideret) assequi potuissent. Realis autem sciētia in practicā: speculatiuāq; diuiditur: practica ipsa moralis est: quā tāta facilitate: acceleritate disciplina xp̄i exactissime docet: ut a philosophis: sicut ante prædiximus: nihil desiderari oportet. Si at fuerit scia speculatiua: aut abstrahit prorsus a materia tā se sibili q̄ itelligibili: eaq; est scia diuina: in q̄ christus oēs tātope supauit: ut ad eū nulla sit comparatio: nedum illæ sup oēs nō obtineat p̄ncipatū. Aut a materia sibilibili: si ab itelligibili abstrahit: et hæc est mathematica: quæ solū cōsiderat formā: neq; bonū: finēq; respicit ut phi dicit. Propterea doctrina xp̄i usq; quaq; bono atq; fini itēta huic nō multū studiū ipartitur: q̄ ad salutē nō ptinet. Si quid tñ utilitatis ad bene: beatq; uiuēdū ex ea colligi pōt: hoc totū doctrina xp̄i sibi uē

dicauit. In scriptura & enī sacra numeri: & figuræ ad bonos mores: & ad diuina aptissime ordinant: adeo: ut neq; in minimis philosophorū disciplinis aliquid utile: aut desiderādum relinquatur. Aut nō abstrahit a materia intelligibili: nec sensibili: et hæc est philosophia naturalis: ad cuius ultimum finē cum sūma uoluptate diuersimode: ac facile doctrina nos xpīana perducit. Cognitio enī rerū naturalīū in se nō est finis supremus: ad quē per ipas res naturales ire cōtemdimus: sed per hæc corporea ad inuisibilem cognitionē peruenire desideramus: quod quidē copiose: atq; iocūde subministrat doctrina christiana: quæ in omnibus fere naturalibus rebus tāquā in speculis inuisibilia dei pulcherrime: ac mirabiliter effingit. Iesus ergo fuit omnium sapientissimus: qui ad finem: consuetudinemq; scientiarum oīum totum terræ orbem facillime perduxit. ¶ Delectationes deniq; intellectus per se delectationes ipsas sensus excedunt. Quæ uero ad intellectum pertinent: potissimum cōsistunt in cognitione primæ ueritatis ex cuius perfectiori conceptu maior prouenit delectatio: ubi ergo maior est sapientia: maior primæ ueritatis inest cognitio: ac delectatio. Signum itaq; maxime sapientię christi est summa: quam habent christiani in eius contemplatione: delectatio: qua nulla maior hæctenus est inuenta. Innumeri enim fuerūt: quē admodum etiam nunc uidemus: qui propter primæ ueritatis cōtemplationem i doctrina christi existentē spretis oībus sæculi uoluptatibus: ac blandimentis: se se ad desertā loca trulerūt. Quodq; maximū ē: in ea cōtemplatiōe adeo p̄fecerūt: ut semideos: si hoīes: imo angelos in terra putares. Quia extra carnē positi

nil ter

nil terreni: nō dicā appetunt: sed ne eius quē inspecti onem dignant: sibiq; ipsis tanquā diu sint: angeli ue sufficiunt. Ex quibus cunctis apparet: doctrinā christi esse maximā: ipsūq; iesū christū esse uerā æterni patris sapiāz: quæ sola tot: ac tāta potuit efficere. ¶ A bonitate christi fidem esse uerā. Cap. xv.

Stendimus iesū nazarenū potentia: & sapientia cūctos hoīes: oēsq; getiū dos adeo supasse: ut si quis credat esse deus: præter ipsum alius extumari nō possit. Reliquum est: ut ex eius bōitate hoc idē ostendam: p̄bātes ipsum esse sūmū bonum: & ultimū hūanæ uitæ finē. Vbi primū aduertere opz: oēs actiones hūanas esse propter aliquem finē: opationes enī hoīs pro ut humanæ: ab ipsa hoīs uolūtate: liberoq; arbitrio quo a brutis differt: sine dubio p̄ficiunt: obiectum aut uoluntatis est bonum: & finis. Cum igitur in finibus non sit processus in infinitum: alioquin cuiuslibet appetitus motio cessaret: oportet aliquem esse hominis ultimum finem: impossibile uero est duos p̄ se alicuius rei esse ultimos fines: cum extra finē ultimum nil appetatur. Vltimus siquidē finis dicitur esse aliquid adeo implens appetitum: ut nihil extra se: ul quod ad ipsum non ordinetur: appetendum relinquitur: omnium itaq; hominum ē unus ultimus finis. Scire tñ oportet: si oēs hoīes i ultimo fine materialit̄ uenire: quis oēs i eo formalit̄ decordes sp̄ existant: rōp̄pe ultimi finis hūanę speciei ē felicitas: oēs enī hoīes cupiunt esse felices: nō oēs tamē felicitatem i eadē re eē arbitrat̄. Cū igitur i sup̄ p̄batū fuerit ultimū hūanæ uitæ finē primā eē ueritatē: primāq; cāz. i. deū: si demonstrauerimus iesū eē hūc ultimū finem: ligdo

uere ad ultimum finē peruenisse: qñ alicui rei secundum rationem a uitis purgatam adeo firmiter insistit: ut cætera illi uni posthabeat: eaqz ne deferat: malit uita priuari. Quāuis ergo alii sibi alios constituerint fines: nunq̄ tamē: aut perq̄raro uidimus: xpianis exceptis: q̄ uita maluerit q̄ suo quisqz sine delitui. Cæteri enim pro uitæ conseruatione extrema oia patiuntur: & cuncta quæ habet homo dabit pro anima sua: christiani uerò non solum æquanimiter: sed libenter quoqz ppter christū: & propria hilariter deferunt: uitamqz pro nihilo habendā putant. Quod si christus non sit sūmum bonum: sapiētissimi certe uiri uitā saltem: quæ p̄ciosissima est: p̄ tanto errore: quo nullus maior inueniri posset: non cōmutarent. ¶ Item: cum ea: quæ sub eadē specie continētur: ad unum: eundēqz finem ordinent: in eoqz uniant: uelut oia grauiatendunt ad centrum: manifestissimū est argumentū: iesum crucifixum esse ultimum hoīs finē: q̄ nihil unq̄ reptum est: in quo hoīm cetus: ut in dño iesu: tam firmo uinculo necteret. Nam q̄ in eum credūt: nō secus inuicem copulant: atqz conueniūt: q̄ singulæ terræ partes ad centrū in unū globum: congerientqz redactæ. Eoqz mō christiani oēs ad xpm tendentes efficiunt cor unum: & anima una in eo: qñ in fide magis pficientes: maiori dilectionis: & charitatis ardore se mutuo cōplectuntur. Quod si xpus purus homo fuisset: ac perinde fides clandestinū: impiumqz figmentū: nequaq̄ itot millibz diuersq̄ oditiōis ac generis hoīū talem sortiret effectū: quia ex falsis aggregata facile disgregantur. Nec possent inumeri homines falso fūdameto amicitia copulam stabilire: eandemqz augere: errore crescente. ¶ Itēz: spirituales oblectatiōes quanto

quanto ultimo fini mentis nostræ acies magis p̄pinquat: tanto sunt maiores: & tunc sunt maxime p̄fectæ: cū ipsū finem illa magis attingit: si homo itaqz finem imp̄fecte attingens mō aliquo delectat: tanto amplius delectabitur cū finem perfectius obtinebit: sed delectatio: quam de xpo fideles percipiunt: oia tam sensus q̄ intellectus oblectamenta supat: quod ex tribus potissimū apparet. Primo ex incomparabili martyri constantia: quoqz innumeros legimus ad supplicia tanq̄ ad nuptias gaudentes: atqz hilares cōuolasse: atqz in medijs cruciatibus exultantes uelut in delitijs positos psalmos deo decantasse. Qd fieri p̄fecto nō potuisset: nisi imensæ delectationis excessus quasi i ipso xpo cōsopito oī corporis sensu: ab oī eos dolore: terroreqz defēdissent: qd quidem in nulla alia delectatione cedit. Vehemens. n. dolor (ut experientia docet) hoīem p̄turbat: eumqz oī subtrahit a uoluptate extra se ponit. Secūdo ex infinitis monachorū exemplis: qui relictis mundi blanditijs in solitudine: & cauernis errātes tanq̄ ferarū focī in abstinentia: ieiunio: & corporis maceratiōe egeni: nudiqz: in sūmo tñ gaudio ob maximā diuinorū contemplationem: iocunditatēqz uiuere: eoqz adhuc uestigia superfunt. Modo. n. (ut iam diximus) religiosorū plurimi gratuitæ seruituti: perpetuisqz clauisuris ultra mācipati sub arētissima obediētia tanq̄ liberi sub grā cōstituti piucunde: & sincerissime uiuunt. Tertio ex sapientissimis uiris oīum scientias eruditione referentis: qui degustato sacro scripturaz fōte: ac delibata xpi dulcedine oēs alias sciētias reliquerunt: illius tantū doctrina delectati: cui tanq̄ inseparabiles firmiter adhaeserunt: quālibet aliā: seu phōg: seu rethorū nisi

ipsa sapientia: ac eloquentia deputates: quod & ego
 hac tēpestate sum expertus: multosq; id fecisse cogno-
 ui. Ex his itaq; apparet: oblectatioes: q̄ ex fide a tē-
 platiōe xp̄i crucifixi procedūt: oēs alias longe p̄stare.
 Oportet ergo dicere eas ab uli summo: p̄ bono proue-
 nire: p̄sertim q̄a quanto fide: & amore ad xp̄m pro-
 prius accedimus: rāto huiusmodi delectatiōes ampli-
 us augētur. ¶ Deniq; ut una ratiōe oēs ultimi finis
 proprietates cōiungētes breuiter arguamus: omnia
 eiul dē speciei indiuidua ad eundē (ut dictum est) si-
 nē ultimū ordinant: omnesq; homines in ultimi finis
 ratione cōueniunt: sed non in eo: in quo talis ratio in-
 uenitur: hoc enim est: quod queritur. Cum itaq; ho-
 minis beatitudo in intellectus actu consistat: p̄fecto-
 rem illam esse dicemus: cui ratio ultimi finis uere cō-
 petit: in qua omnes conueniunt ratione utētes: & cor-
 de purgatiōes: ad eamq; uniformiter mouētur: & ei-
 dem immobiliter inhaerent: quamq; supra se ipsos di-
 ligentes: ipsi propterea in ea mirifice delectātur: uitae
 q; integritatem: ac superni claritatem luminis hauri-
 entes: in diuinumq; amorem transformati: idem pe-
 nitus omnes efficiunt: ac quodāmodo extra mundū
 positi: terrena omnia: ut stercora arbitantes: caelesti
 munere congaudent: ac pace demū maxima perfuuntur.
 Sed haec oia: quae ipsius summi boni sunt cōditi-
 ones: nunq̄ nisi in christo crucifixo aequae ut in deo in-
 uēta sunt: is ergo est sūmū bonū. ¶ Sed qd in his:
 q̄ p̄ se māifesta sūt diuti? imoramur cū eni bonum sit
 sui ipsius diffusiuū: sūmū bonū maxie se ipsum diffū-
 dit. Maior at bōi cōmunicatio: & amplificatio: q̄ quae
 a iesu xp̄o puenit: nō inuenit. Q̄ n̄quidē post xp̄i ad
 uētū: puulgatāq; eius fidē uniuersus terrarū orbis a
 profunda

pfunda error: p̄ctōzq; calligine purgati? est: oiq; uitae:
 uitaeq; sanctimōia refert. Totq; de fidelibus
 bōa cōcessa sunt: ut felices: ac beati i terris uiuere exi-
 stimētur. Nā si q̄ beatitudo in terris haberi pōt: solis
 cōpetit xp̄ianis id: qd & in compēdio de simplicitate
 xp̄ianae uitae p̄bauimus. ¶ Bonitatis insup dñi nō
 stri iesu xp̄i exuberantiā incōparabilis illius clemētia:
 & mīa declarat. Quia ob nullā p̄ctōz: & scelez graui-
 tatē ueniā penitētibz subtrahit: aut differt: sed ple-
 rūq; ad se reuerfis maiora ad huc dona ipartiri n̄desi-
 nit. Atq; re ipsa cōptū nob̄ est: quotiescūq; qs ab eo
 recesserit: eum statiz dulcedine uitaeq; rectitudine pri-
 uatū terrenis sordibus mergi: curisq; torqueri. Cum
 autē respuerit: mox ad pristinū recreatiōis & q̄tis
 reuertit statū: q̄ si icxplebili febnsis ardoris siti curat?
 ¶ A christi potentia: sapia: & bonitate simul fidē ef-
 fe ueram.

Cap. xvi.

T aut supius dicta de christi potētia: sapie-
 tia: & bonitate quo facili? intelligant: quasi
 quodā epologo p̄stringam? Dicim? si xp̄us
 nō sit deus: ut se fecit: cū omnīu hoium su-
 pb̄illimū pariter: solidissimūq; fuisse: qd nō ipse hoc
 de se dixit: sed eius discipulorū fallacia fuit: hoimq;
 cōmentū ut delirantes quidā fuerunt: quō fallaci: p̄
 stigiofo: q; mēdacio tāta potētia: sapia: & bonitas p̄
 dire potuit: ut nulla maior excogitari q̄at: Nā si hic
 n̄ sit de? nescio qs alius uideat. Q̄ d̄ si de? haec inferio-
 ra p̄ congrua media regit: atq; cōseruat: cū nullū mēdis
 christo p̄fectius ad bene: beateq; uiuendū esse pro-
 bauerimus. Non uideo quomodo effugere ualeamus
 qn aut fateamur christū esse uerū beatitudinis nostrae
 mēdis diuinit? generi hūano cōcessū: aut diuinā pui-
 G iiii

dentiam uel iustitiā inficiamur : aut oīa a casu: uel a fato esse credamus: deūq; oīno repudiamus: quæ oīa præter primū necessario admittendū: stultissima sūt. ¶ Si qua præterea est in mūdo uera religio: ut iā pro cōcesso ualidis recepimus argumētis: quis neget tot & talibus inspectis hāc religionē esse xpianā: nulla siquē tot efficacissimis rōnibus fulcita est quod si hęc uera non sit: oīs pfecto religio auferat opz. ¶ Item: scimus nullā religionē sicut xpianā accerrime fuisse ppetuis tēporibus impugnātā. Cæterā. n. religiōes uel fraudulentæ potius supstitutiones ea qua inductæ fuerāt: uanitate: nulla quodāmodo ui: nulloq; labore defecerunt. Hæc aut uelut aurū purissimum cōtinuis purgata flāmis fulgentior: ac maior euasit: qd̄ certe stare n̄ posset: si qua alia uera: aut hęc falsa eēt. ¶ Ad hæc: manifestū est xpianam religionem ab hominibus p̄bis ac iustis nihil unq; psecutiōis: aut molestiæ pertulisse: quin ab illis potius in ueneratione: cultuq; fuisse habitā. Cū flagitiosus aut: impiis & sacrilegis: cumq; eorū patre diabolo continuū: atq; insatiabile semp sibi fuisse: ac esse certamen. Et quot quot eam uel xpi ministros psecuti sunt: eiusmodi nequissimę fortis (uti nunc etiā cernitur) extiterūt: qd̄ aliarū nulli contigit religioni: cur itaq; scelestos potius q̄ p̄bos hoīes imitemur? Nulla insup alia ē inuenta religio: ad quā tot hoīes hæctenus sint hac cōditio ne cōuersi: & quotidiē accedāt: sciētes. f. se nō ad diuitias: nō ad honores neq; ad uoluptates: qb? i ipso sacri fontis lauacro renficiaturos se obligāt. Sed ad tētionēs: abstinentiā: parsimoniā: impropria: & si oporteat ad extrema oīa tolleranda uocari. Talibus igit̄ promissis: & obligationibus oīno quidē sanę mentis aliceretur:

aliceretur: quemadmodū infinita uirosy millia p̄speximus: nisi euidentissime ueritatis lumen mortalīū corda penetraret. ¶ His itaq; & hmōi rōnibus credere cogitur intellectus: admirabilem xpi fidem ueram esse. Si enim unum argumentū: aut duo: & tria uel pauca hoīes assentiri non cogunt: simul tamē omnia collecta: si recte: & sincere considerentur: non inuadiora erunt q̄ mathematicæ demonstratiōes: uel q̄ id esset: si reuocatio defuncti ad uitam p confirmatione adduceretur: ¶ Præterea: si christiana religio uera est: oēs alias explodi oportet: ipsa ubiq; attestante: neminem extra fidem hanc saluari posse: quod quidem rōnabile est. Quia cum salus nostra consistat in uisione dei: ad quam sine supcœlesti dono nemo ualet peruenire (ut supius dictum est) non pōt aliquis eam consequi absq; fide: dicente scriptura. (Sine fide impossibile est placere deo) ¶ Nec sup̄ est iustæ querelæ: aut excusationis locus iis: qui in peregrinis: & ab hoc cultu alienis partibus nascunt. Quoniam siq; duce naturali lumine rōnis: quod nulli deest: ad communem omnium parentē: & opificem se se in creaturarum ordinem ubiq; demonstrantem: & nulli rei in necessariis deficientē: recta intentiōe: & puro corde cōuerterit: ueritatisq; ostensionē implorauerit: ut in principio huius operis iuxta catholicam assertionez tetigimus: suo non fraudabitur uoto. Sed aut per internam inspirationem: ut iob: siue per angelos: ut cornelius centurio: aut per apostolicum uirum: ut per prophetam eunuchus: necessarium ad salutem lumen impetrabit.

Liber Tertius.

¶ Proœmium de ordine procedendi.

G iiii

Veritate fidei: religionisq; xpianę tã ex
 pteritis q̄ ex p̄sentibus ecclesię ortho-
 xæ effectibus apte demonstrauim⁹. Ve-
 rũ qa nõ satis est n̄ra cõstruere: nisi ea
 quoq; a destruētibus defēdamus: reli-
 quũ ē: ut fidei aduersariis occurrã⁹.
 Oñdētes religionē n̄ram nihil impossibi-
 le: nihil irrõnabile cõtinere: quãuis eni supra rõnē
 multa credat: q̄ potentie dei nõ discõueniūt nihil tñ
 otra rõnē ipsã õitet: quinimo & si ingenii mortalis ui-
 res ea lōge excedūt: hnt tñ & rõnis plurimũ: & p̄ba-
 bilitatis. ¶ Vt aut̄ in n̄ri opis p̄cessu ordinē seruem⁹
 primũ de articulis fidei loquemur: hi eni sunt n̄re rel-
 ligiõis fundamēta. Deinde moralium p̄ceptoꝝ serie:
 rõnēq; reddemus. Tertio iudicialiũ. i. legũ: qbus in
 iudicãdo n̄ra uitur religio: rõnē demonstrabimus.
 Ultimo ceremoniarũ mysteria apte interpretabimur.
 Hęc enim sũt: q̄ uniuersã xpianõꝝ doctrinã: totũq;
 regimē cõplectunt⁹. ¶ Et quis excellentissimi uiri do-
 ctõres n̄ri de his oibus eleganter: copiose: plenissime
 q; tractauerint: non tñ cupiãt sup̄fluous uideri tertius
 hic liber n̄r debēbit: Tũ qa p̄cedētibus iure copulã-
 dus uidet̄: ut p̄sentis opis sit oĩ ex parte absoluta do-
 ct̄rina: ne qd trũcatũ: aut intactũ p̄ uiribus relinqua-
 mus. Tum quia ea: quæ p̄ceptores nostri passim lō-
 gioribusq; sermonibus: & mira subtilitate differue-
 runt: nos ad breue compendium: facilioremq; intel-
 lectum omnia redigentes: in hoc libello commode
 colligemus. Vt non solum omnino peritis christianis:
 sed uel mediocriter litteratis: & ipsis infidelibus bre-
 uē lectionē nõ asp̄nantibus hac facilitate obseq̄mur.
 ¶ In deo esse infinita: deũq; infinita facere posse: q̄
 humani

humani intellectus captũ excedant.

Cap. i.

N deo plurima esse: & infinita: quæ intel-
 lectus nostri uim: captũq; p̄flus excedant:
 facile ex ipsius intellectus ibecillitate cogno-
 scere possumus: quantũ enim se cuiusq; uir-
 tus extēdit: i ultimo suo conatu demonstra-
 tur. Sup̄mũ igitur intellectus nostri uirtutis exp̄imē-
 tum in excellentissimis phis cognoscere possumus: in
 his eni fatent̄ hõies naturam ultimũ conatũ fecisse.
 Certũ est aut̄ (ut ipsimet ingenue fatent̄) perexiguã:
 & ualde incertam: laboriosamq; rez cognitione eos
 habuisse. Si ergo tota (ut ita dixerim) nature hu-
 manę uis ubi plurimũ conata est: ad cognitionē harũ
 rerum domesticarũ p̄fecte prouehi nõ potuit: quãto
 minus ad essentiã celestis cognitionē pueniet: Mul-
 to uero ē minus ad angelõꝝ p̄prietates. Minime aut̄
 oium ad eius cognitionem pueniet: qui est infinita di-
 stantia super oĩa eleuatus. ¶ Præterea: si in eadē ho-
 minum specie multos uidemus ita obtuso ingenio:
 ut nulla arte: studio: aut labore possint ad ea capes-
 sēda dissoni: quæ a summis phis cognoscunt̄: magis
 existimandum est angelicus intellectus: qui in longe
 dissimili: & nobiliori specie sũt plurima cognoscere:
 ad quæ nullo modo uires ingenii nostri se extendere
 possunt. Q uid autem de intellectu diuino dicendũ?
 qui extra oēm speciem: extra q; oē genus etiam sup̄-
 mas intelligentias inaccessibili luce superat in infini-
 tum. ¶ Quãuis enim causæ per effectus cognoscan-
 tur: quando tamen causæ ipsæ suis effectibus emi-
 nentissimę p̄stant: perfecta causæ cognitio per illos
 haberi non potest. Cum igitur deus sit prima omnium
 causa: suos effectus omnes in immensũ excedens:

quos et imperfecte cognoscimus: manifestum est de ipso deo ualde modica: & ferre nullam uirtute luminis naturalis nos habere scientiam. ¶ Deum quoque plura posse ac maiora efficere quam nos intelligere ualeamus: non est de monstratu difficile. Cognitio si quidem nostra incipit a sensu: quæ tantum proficit quantum potest per hæc sensibilia eleuari. A deo enim ordini naturalium rerum necessario est alligata: ut extra eum ordinem specularem nil queat. Quicquid enim intellectus noster cogitat: fantasinata naturalium rerum imaginatur (oportet namque intelligentem fantasinata speculari). Deus autem cum sit actus purus: & esse infinitum: extra omnem ordinem illi esse dubitari non potest. Cum uero unumquodque agat prout est in actu: dicere oportet in deo esse potentiam infinitam nulli ordini cuius excellētissimo alligata. Stultum igitur esset asserere: nil deum posse: quod nos capere nequeamus præsertim cum idem in ordine uniuersum plurima: & pæne in infinita efficiat nobis inscrutabilia: ut saltim illa sunt: quæ in rebus non materialibus efficiuntur. ¶ Conuenienter tamē diuinam bonitas multa diuinorum archanorum: ad quæ non attigit humana ratio: manifestauit hominibus: ac plura etiā fecit supra rerum naturalium ordinem: ut homo: qui ad supercellens finem erat ordiatus: ad ipsum scire: ac posset peruenire. Ex reuelatione enim diuinorum supernaturalium ipsam finem & media ad eum facientia intellexit: ex hisque amplius suam infirmitatem: debilitatemque cognouit: diuinæ maiestatis abyssum considerans. In cuius reuelationis: aut enarrationis uel minimam partem: ne procul quod est interposita que calligine contemplationis figat aciem: ne dum comprehendere eam possit. Quo fit: ut per diuini humilitate: ac reuerentiam deum collat: quanto magis eum super omnia eminentissimum didicit admirari

cit admirari. In quo maiore illi cognitione apertioreque delectatione hausit ex his: que multifariam: multisque modis ipsi infinita bonitas hominibus communicat dignata est. ¶ Irridenda idcirco aut reicienda non sunt: quæ christiana religio credenda proponit: quæ uidelicet intellectus ea capere nequeat: sed irridendi magis: exploredendique sunt: quæ hac unica cecitatis sue ratione a fide catholica insipienter recedunt. Legatur prius: & intelligendi non impugnandi studio nostra reuoluatur: tunc. n. cognoscetur: nil impossibile: nil sine ratione a nobis esse placitum. Sed ut quæ diximus manifestius appareant: iam ad particularia descendamus. ¶ Quæ supra hominis intellectum christiana credit religio.

Cap. ii.

Redibili ergo quædam ad diuinitatem christi pertinent: quædam ad eum humanitatem. Eorum uero: que circa diuinitatem uersantur: primum est de unitate: ostentum namque unum esse deum: nec plures admittimus deos: et hoc est primum nostre doctrine principium omnibus ex precepto credendum: a doctis uero non solum creditum: sed et ratione cogente scitum: ut in primo huius operis libro satis est dictum. Secundus autem articulus est de unitate trinitatis. Hic quoque duo articuli: seu duo principia ad diuinitatis pertinet essentiam: alii uero spectant ad propria diuinitatis opera soli deo competentia. Quorum primum pertinet ad ipsum esse nature quæ asserimus deum omnia creasse. id est nihil ea fecisse: sed secundum respicit esse supercellens generis. Credimus. n. deum per supernaturalia dona rationale creaturam sanctificare: ut ea ad se trahat. Tertium attinet ad eam gloriam ipsius anime: consistit uerum namque sanctificatos in hoc mundo tandem post obitum ad ipsius glorie dei fructum peruenire: in qua supernaturali munere glorificentur. Quartum uero promittit: omnis carnis re

surrectionem: dum postremo speramus resurrectionis nos omnes: corporaq; nostra immortalia: & gloriosa consecuturos. ¶ At circa xpi humanitate credimus primo xpm esse uerum deum: & uerū hominem dei: & uirginis marie filium: in cuius aluo est de spiritus sancto conceptus: integritate uirginei claustrum permanere. Secundo confitemur: ipsum pro nobis passum: mortuum: & sepultum. Tertio: quod ad inferos descendit ad sanctorum patrum animas ex antiquo carcere liberandas: originalis peccati uinculo iam per ipsum soluto: quodque eas in perhennem gloriam perduxerit. Quarto dicimus: cum resurrexisset a mortuis gloriosum. Quinto ipsum ascendisse se in caelum: sedereque ad dexteram patris. Sexto: & ultimo uenturum iudicare uiuos: & mortuos: totumque orbem renouaturum. Itaque uniuersam fidem in duodecim principis: quae articulos uocant: complectimur. Ad summam. Quaequocumque canonicis: sacrisque scripturis continentur: & quae sancta romana ecclesia credendum rite decreuit: uel in posterum decretura est: inuolabiliter credere tenemur. Hoc itaque ordine procedentes ostendimus: nihil nos in huiusmodi principis impossibile: uel irrationabile in medium afferre. ¶ Neque uero articulus eucharistiae: qui difficultatis non minus aliis ad credendum habet: a nobis praetermissus putetur. Nam cum per tale sacramentum rationalis creatura sanctificetur: ad illum articulum reduci potest: quo de sanctificatione tractatur: quam uis & humanitate christi continent. De quo in his: quae de ceremonialibus sumus dicturi cum aliis sacramentis tractabimus: cum ipsa sacramenta obtineant iter ceremonialia precipitum. Sed quia in primo libro de primo articulo id est de unitate dei satis diximus: in quo pater excellentissimi philosophi: & omnes fere homines nobiscum

sentiunt

sentiunt: non oportet in eo hic amplius elaborare.

¶ Christiana fide de trinitate nihil impossibile: nihil irrationabile asseuerari. Cap. iiii.

Missio igitur primo principio ueluti notissimo: secundum: quod omnium difficillimum christianis credendum proponitur: est unitas trinitatis. Confitemur enim tres personas realiter distinctas: id est patrem: & filium: & spiritum sanctum esse unum deum: quod multi insulsi considerantes putant: nos tres deos unum charitatis tantum uinculo appellare: uel eo modo: quo multi homines realiter distincti: unus populus nuncupatur. Nos autem dicimus unum esse deum simplicissimum: & infinitum: nec aliquid de deo reicimus: quod a uera philosophia comprobatur: quamuis hunc esse patrem: & filium: & spiritum sanctum affirmemus. Non ut dixit fabellius: uidelicet deum unam esse personam: quae ex diuersis effectibus aliquando patris: aliquando filii: & aliquando spiritus sancti nomen fortiat. Nec sicut arrianus: quod tres personas posuit realiter differentes: dum filium minorem: posterioremque patre: spiritum sanctum quoque inferiorem filio sibi coninxit. Sed patrem: & filium: & spiritum sanctum regia: & media uia incedentes contra fabellium tres dicimus esse personas realiter distinctas: eas tamen contra arrianum unum esse in natura: & potestate: & gloria coequales. Ita quod quaequid habet pater: habet & filius: & spiritus sanctus: & quaequid habet filius habet & pater: & spiritus sanctus: & quaequid habet spiritus sanctus habet & pater: & filius. Vnde iter eos non est sicut in creaturis distinctio: ut aliquid habeat una persona quae alia non habeat: sed solū inter has tres personas est distinctio relatiua per has duas enuntiationes: uiz a quo aliquid: &

qui ab alio : quicquid enim habet pater : habet & filius. Sed in hoc distinguitur : quod pater hoc habet a se : id est a nullo : filius autem illud idem habet a patre : nec propter hoc minor est patre : cum nihil minus habeat a patre. Similiter spiritus sanctus habet quicquid pater : & filius : sed in hoc ab eis distinguitur quia ab eis illud habet : ipsi uero non id accipiunt ab eo. Nam personæ ad essentiam diuinam comparatæ sunt unum : nec ab essentia ullo modo realiter differunt : sed ratione tantum : inuicem autem relatæ personaliter distinguuntur propter relationem oppositionem : & ideo nec filium patre posteriore dicimus : nec spiritum sanctum patre : & filio. Relatiua enim sunt simul & natura & intellectu : & unum absque alio nec esse : nec intelligi potest. Non enim in diuinis sicut in humanis paternitas ab eo differt : qui pater est : & filiatio ab eo : qui est filius sed paternitas & pater : & filiatio & filius sunt idem realiter : sola ratione distincta. Neque propterea facimus ullam in deo compositionem : cum dicimus patrem : filium : & spiritum sanctum esse idem quod essentia est diuina. Quia (ut iam dictum est) personæ diuinæ sunt idem : quod essentia diuina : nec ab eo essentialiter distinguuntur. Hoc igitur est : quod a nobis nullo modo intelligi potest : uidelicet tres personas esse unum deum & actum purum : simplicissimamque substantiam : & nihilominus tres illas personas taliter inuicem esse distinctas ut nec pater sit filius : nec filius pater nec spiritus sanctus aut pater aut filius. At tamē pater est id : quod filius : & filius id : quod pater : & spiritus sanctus est id : quod pater & filius : personaliter enim distinguuntur : tamē sunt una res : unaque substantia. Et quia sicut cognoscimus : ita & noscimus : deum autem cognoscimus per creaturas : ideo & a creaturis nomina dei sumimus. In creaturis autem processio unius uiuentis

uiuentis ab alio uiuente in similitudine eiusdem naturæ : & ipsi generatio nominatur : & generas dicitur pro generatus aut filius. Idcirco processio unius personæ ab alia per modum intellectus in diuinis dicitur generatio : & persona a qua procedit alia pater : quæ autem procedit ab ea : filius nuncupatur. non ergo intelligitur in diuinis : quemadmodum in animalibus uel in hominibus esse generationem : sed est in diuinis generatio tota spiritualis : filiumque procedere per modum intellectus : & esse uerbum dei patris : & eius ymaginem sapientiamque genitum dicimus. Processio autem spiritus sancti est a patre & filio per modum amoris : amor enim est aliquorum nexus & unio. Verum quia in naturalibus non inuenitur aliquid : quod æque procedat immediate a duobus equaliter perfectis : sicut procedit spiritus sanctus a patre & filio : idcirco processio spiritus sancti non ita speciale uocabulum : sicut processio filii : fuit inuentum : sed generaliter ex parte procedentis processio nominatur : quia tamen spiritus sanctus procedere dicimus per modum uoluntatis : seu per modum amoris : tamen processione a patre principii inspirationem appellamus. Amor enim quodammodo ipsemet quædam : & spiritum in re amatam prehendit : id spiritualiter ipsa persona a patre & filio procedens : spiritus sancti nomen sibi uedicauit : cum tamen & pater sit spiritus & sanctus : similiter filius sit spiritus & sanctus. Unde & hæc duo nomina : quoniam personæ spiritus sancti attribuantur : per unum : & hoc relatiuo accipiuntur : quauis per se relatione non inueniantur. Cum igitur duæ sint tantum processiones interiores in natura intellectuali : una uidelicet ex parte intellectus : altera ex parte uoluntatis : fides rationabiliter tenet : in diuinis tantum duas esse processiones & tres personas. ¶ De hac ergo sanctissima trinitate plura possem afferre : sed quia quod ad substantiam fidei per